

ПЕДАГОГІЧНА ТА АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ

**Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка**

**ПЕДАГОГІЧНА
ТА АСИСТЕНТСЬКА
ПРАКТИКА
СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ**

Навчально-методичний посібник

**Львів
ЛНУ імені Івана Франка
2014**

УДК 378.091.33–027.22:91(078.5)
ББК Ч 486.84я73
П–24

Рецензенти:

д-р педагог. наук, проф. *О.В. Плахотнік*
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
канд. педагог. наук, доц. *Т.В. Равчина*
(Львівський національний університет імені Івана Франка);
вчитель-методист, заслужений вчитель України *Л.А. Куляба*
(Львівська гімназія «Престиж»)

*Рекомендовано Вченою Радою
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Протокол № 24/3 від 26 березня 2014 р.).*

П–24 Педагогічна та асистентська практика студентів-географів : навч.-метод. посібник /
укладач: М.М. Лаврук. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 126 с.

ISBN 978–617–10–0152–7

Навчально-методичний посібник розроблено на допомогу студентам класичного університету денної та заочної форм навчання спеціальності «Географія» освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр», «Спеціаліст», «Магістр», які здобувають кваліфікацію фахівця «Вчитель географії, основ економіки. Географ. Викладач», а також керівникам практик, вчителям загальноосвітніх навчальних закладів, класним керівникам для спрямування, планування та організування успішного проходження педагогічної й асистентської практики.

УДК 378.091.33–027.22:91(078.5)
ББК Ч 486.84я73

ISBN 978–617–10–0152–7

© Лаврук М.М., 2014
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2014

ЗМІСТ

Передмова	5
ЧАСТИНА І. ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА	7
1. Професійна компетентність майбутнього вчителя географії та економіки	8
2. Завдання і функції педагогічної практики	13
3. Зміст і програма педагогічної практики	15
3.1 Освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»	15
3.1.1. Основні завдання	15
3.1.2. Очікувані результати	16
3.1.3. Види і зміст діяльності	17
3.1.4. Індивідуальні завдання	18
3.1.5. Оцінювання результатів практики	19
3.2 Освітньо-кваліфікаційний рівень «Спеціаліст»	19
3.2.1. Основні завдання	20
3.2.2. Очікувані результати	20
3.2.3. Види і зміст діяльності	22
3.2.4. Індивідуальні завдання	23
3.2.5. Оцінювання результатів практики	23
4. Організування і керівництво практикою	25
5. Звіт про практику	29
6. Критерії оцінювання роботи практикантів	31
7. Методичні рекомендації до підготування і проведення уроків географії	34
7.1. Вимоги до комбінованого уроку	34
7.2. Методи, прийоми і форми роботи на уроках у 6–8 та 9–10 класах	35
7.3. Вимоги до конструктора уроку	40
7.4. Найхарактерніші недоліки уроку	41
7.5. Самоаналіз уроку вчителем	42
7.6. Аналіз відвіданого уроку колеги	42
7.7. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів	45
8. Методичні особливості уроку економіки	47
9. Психолого-етичні аспекти успішного уроку	53
10. Оцінювання уроку студента-практиканта	60
11. Підготування і проведення позаурочних заходів	63
12. Психолого-педагогічна характеристика на учня	64
13. Психолого-педагогічна характеристика учнівського колективу	71
14. Науково-дослідницька робота студента-практиканта	77
15. Написання педагогічного есе	79
16. Рекомендована література та Інтернет-ресурси для уроків	81
Додаток до частини 1. Зразки оформлення документації	84

ЧАСТИНА II. АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА	89
Вступ	90
1. Мета і завдання практики	91
2. Організування і керівництво практикою	94
3. Програма асистентської практики	97
4. Оцінювання практики	99
5. Методичні рекомендації	101
5.1. Загальні настанови	101
5.2. Методичні вказівки до підготування і проведення семінарського заняття... 101	
5.3. Методичні вказівки до підготування і проведення лекції	106
5.3.1. Основні властивості лекції як форми навчання	106
5.3.2. Підготування викладача до проведення лекції	109
5.3.3. Розроблення плану-конспекту лекції	110
5.3.4. Методичні поради щодо проведення лекції	112
5.4. Аналіз навчального заняття	114
5.5. Аналіз професійної компетентності	115
5.6. Індивідуальне педагогічне завдання	117
6. Рекомендована література	121
Додаток до частини 2. Зразки оформлення документації	123
Список використаних джерел	125

ПЕРЕДМОВА

Для студентів-практикантів педагогічна практика – це особливий вид навчальної діяльності в університеті, який передбачає суттєву зміну набутих функцій (не Вас навчають, а Ви навчаєте) і потребує стрімкого дозрівання особистості – насамперед таких її якостей, як відповідальність, дисциплінованість, емоційна витривалість. Після завершення педпрактики студент сповна може вважати себе фахівцем, адже під час уроків не тільки багаторазово «склав іспит» з географічних дисциплін та економіки, але й зумів залучити до навчально-виховного процесу різноманітну за вподобаннями та характером учнівську аудиторію.

До зустрічі з динамічним шкільним світом студент готується упродовж третього і п'ятого курсів, студіюючи психологію, педагогіку, методику, відпрацьовуючи на практичних заняттях прийоми і методи організування навчання географії та економіки. Тепер все це необхідно не тільки пригадати, але й застосувати, долучаючи до теоретичних знань власну фантазію, молоду енергію і любов.

Свою першу педагогічну практику, яка започаткує досвід учительської праці, студент проходить упродовж чотирьох тижнів сьомого семестру навчання на освітньо-кваліфікаційному рівні «Бакалавр». Друга педагогічна практика впродовж шести тижнів десятого семестру навчання дасть змогу довершити формування основ педагогічної компетентності майбутнього вчителя географії та економіки, а у студентів-магістрантів започаткує досвід викладання географії у вищих навчальних закладах.

Успіх практики в школі визначатимуть не тільки рівень теоретичного підготування зі спеціальності та психолого-педагогічних дисциплін, але й розуміння мети і завдань практики, активність, уміння поєднувати різні напрямки педагогічної діяльності у цілісному навчально-виховному процесі.

Мета цього посібника – допомогти студентам-практикантам в організуванні та проведенні педагогічної практики з географії й економіки в загальноосвітній школі, та асистентської практики у вищій школі.

Стратегічною метою педагогічної практики є формування основ професійної компетентності, тому в посібнику розкрито сутність та основні складові професійної компетентності майбутнього вчителя (викладача) географії й економіки. Багато компонентів педагогічної професії формується тільки під час безпосередньої роботи в школі, тому, готуючись до практики, студентові необхідно уявляти цілісний образ власної фахової компетентності.

У посібнику, який відповідно до видів практики (педагогічної та асистентської) складається з двох частин, розкрито мету і завдання педагогічної та асистентської практики, програму і зміст практичної діяльності студентів четвертого і п'ятого курсів різних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

У першій частині посібника особливу увагу приділено методичним рекомендаціям щодо підготування і проведення основної форми навчання і виховання у загальноосвітній школі – уроку географії (економіки). Цілеспрямованій роботі студентів допоможуть поради щодо підготування і проведення виховних заходів, написання психолого-педагогічної характеристики на учня (клас), проведення науково-дослідницької роботи під час практики, аналітичного осмислення подій практики і подання результатів власної педагогічної діяльності.

Друга частина посібника містить методичні вказівки магістрантам для підготування і проведення семінарського і лекційного занять, виконання індивідуального педагогічного завдання, аналізу професійної компетентності колеги.

Наприкінці кожної частини посібника є список рекомендованої літератури, використання якої розширить педагогічну компетентність практикантів.

У додатках подано зразки оформлення звітної документації педагогічної та асистентської практики.

ЧАСТИНА І

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА

1. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ

Метою педагогічної практики головню є створення умов для *формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії й економіки*. Педагогічна практика виявляє знання та уміння, досвід творчої діяльності, здобуті студентом під час теоретичного та практичного навчання в університеті. Трансформувати їх в єдиний цілісний комплекс, який у педагогіці називають «професійною компетентністю» студентів допоможе власний досвід викладання географії в школі.

Під **професійною компетентністю учителя** розуміють його *інтегральну професійно-особистісну характеристику, що включає в себе теоретичну і практичну готовність до виконання професійних функцій, а також суб'єктивні властивості особистості, завдяки яким можлива ефективна педагогічна діяльність*.

Структура поняття «педагогічна компетентність» складна і багатогранна. Науковий аналіз змісту і характеру професійно-педагогічної компетентності вчителя дає підстави виділити такі її компоненти (рис. 1): *когнітивний, аксіологічний, праксіологічний, особистісний*. У табл.1 наведені основні показники та ознаки педагогічної компетентності (за Т. Кожевніковою). Професійна компетентність педагога розкривається через його педагогічні уміння, які необхідно набути, розвинути і вдосконалити під час педагогічної практики.

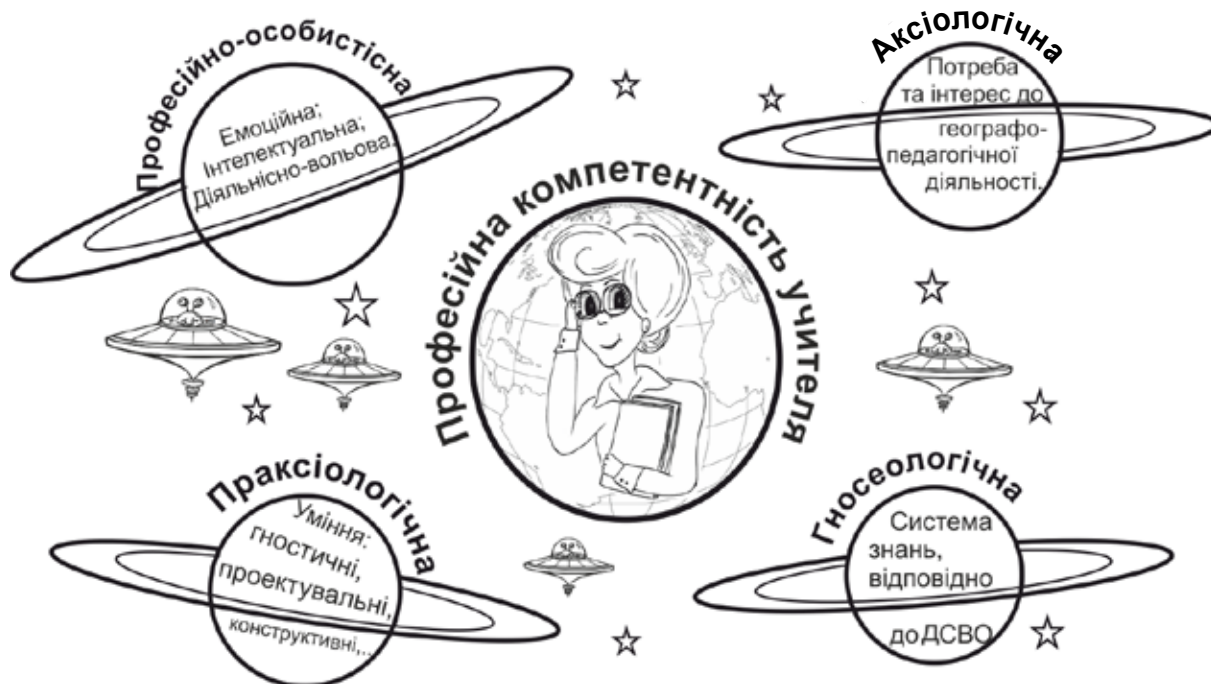

Рис. 1. Педагогічна компетентність учителя географії

Пізнавальний (когнітивний) компонент професійної компетентності учителя географії – це не тільки сукупність знань, необхідних для здійснення педагогічної діяльності (знання географії, педагогіки і психології), але й адекватне сприймання, осмислення природних і соціальних процесів дійсності (іншими словами – відображення, пізнання і моделюван-

Таблиця 1

Структура професійної компетентності учителя географії
(за Т.А. Кожевніковою)

Компонент	Показники компонента	Ознаки компонента
Пізнавальний (гносеологічний або когнітив- ний)	Система знань, відповідно до державного стандарту географічної освіти: загальногуманітарних, природничо-наукових, психолого-педагогічних, спеціальних (географічних); комп'ютерно-інформаційних. Грамотність, освіченість	Глибина Узагальнення Діалектичність
Мотиваційно- ціннісний (аксіологічний)	Потреба та зацікавленість географо-педагогічною діяльністю. Емоційно-ціннісне ставлення до професії «учитель географії». Прагнення до самоосвіти і саморозвитку	Самоаналіз Самовизначеність Самовдосконалення
Операційний (праксіологічний)	Гностичні уміння	Уміння працювати з географічно-педагогічною літературою. Володіння методикою педагогічного дослідження і т. д.
	Проектувальні уміння	Уміння моделювати педагогічний процес
	Конструктивні уміння	Уміння складати сценарій уроку (позашкільного заходу географічного характеру). Уміння вибирати ефективні методи навчання. Уміння використовувати аудіо-візуальні засоби і сучасні комп'ютерні технології
	Організаторські уміння	Уміння організовувати діалогову взаємодію з учнями. Уміння проявляти витримку і педагогічний такт у непередбачуваних ситуаціях і т. д.
	Комунікативні уміння	Мовленнєва: уміння вести бесіду, дискусію. Уміння встановлювати контакт з учнями, учителями, батьками і т. д.
	Рефлексивні уміння	Здатність до самоаналізу і самооцінювання. Уміння адекватно оцінювати діяльність учнів і т. д.
Особистісний	Емоційний. Інтелектуальний. Діяльнісно-вольовий	Любов до дітей. Емпатія. Толерантність. Креативність. Стиль життя

ня світу), яке ґрунтується на цілісній і динамічній системі загальнонаукових і спеціально-предметних знань. Цей компонент включає:

- розуміння місця географії у системі сучасного наукового знання та її значення; знання історії географії і головних напрямків її сучасного розвитку;
- знання фундаментальних ідей, законів, закономірностей на яких ґрунтуються шкільні курси географії;
- знання основних географічних понять;
- знання класичних і сучасних методів, засобів, прийомів, технологій (комп'ютерних)

професійної діяльності зі спеціальності, здатність застосовувати, переробляти, конкретизувати, розвивати.

Специфікою професійно-предметної компетентності учителя географії є *картознавча компетентність* (знання особливостей географічних карт та навченість роботи з ними, володіння картографічним методом дослідження, знання і впровадження геоінформаційних технологій для формування картографічної культури школярів).

Головними ознаками знань компетентного учителя є *глибина* (змістовність, рівень осягнення істини); *узагальненість*; *діалектичність* (відображення явищ дійсності у взаємозв'язках і розвитку, здатність відображати їхній суперечливий характер); *функціональність* (на противагу формальному володінню – здатність застосовувати знання у конкретних навчальних ситуаціях).

Педагогічна практика дає можливість актуалізувати, поглибити і вдосконалити фахові знання, адже, навчаючи інших, майбутні педагоги заново переосмислюють предметні знання, навчаючи навчаються.

Мотиваційно-ціннісний компонент педагогічної професійної компетентності – це сукупність потреб, мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій, ставлень учителя. Цей компонент визначають за цінністю особистості вчителя у навчальному процесі, його здатністю:

- бачити і розуміти свою педагогічну діяльність;
- вільно орієнтуватися у ній;
- усвідомлювати свою роль і призначення у навчально-виховній діяльності;
- вибирати цільові і змістові установки для своїх дій і вчинків;
- приймати самостійні рішення;
- ставитися до своєї діяльності емоційно піднесено.

Упродовж педпрактики у студентів, які націлені на педагогічну діяльність у майбутньому, закріплюється стійкий професійний інтерес (або навпаки, практика виявляє особистісну невмотивованість до педагогічної діяльності), формуються ціннісні уявлення і такі риси, як самопізнання, самопрограмування, самовизначення, саморефлексія, самокорегування, самовдосконалення.

Операційний (діяльнісний) компонент – сукупність умінь і навичок, необхідних для практичного вирішення вчителем навчальних і виховних завдань. Їх можна об'єднати у шість основних груп: *гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні, рефлексивні*.

Гностичні уміння – це способи пізнання світу та людини в ньому. Серед них для учителя географії найважливіші:

- уміння працювати з географічно-педагогічною літературою;
- володіння методикою педагогічного дослідження;
- уміння дати характеристику класу, учневі;
- уміння об'єктивно оцінювати знання і вміння учнів.

Проектувальні уміння вчителя – одні з найактуальніших у педагогічній діяльності, адже за ними визначають стратегію і тактику навчальної діяльності учнів, забезпечують конкретизацію цілей навчання та виховання і поетапну їхню реалізацію. До цієї групи належать уміння:

- формувати педагогічні цілі і завдання;
- передбачати результат навчально-виховного процесу;
- передбачати витрати засобів, праці і часу учасників педагогічного процесу;
- планувати зміст і види діяльності учасників педагогічного процесу з урахуванням їхніх потреб та інтересів, можливостей матеріальної бази, власного досвіду й особистісно-ділових якостей;
- передбачати можливі відхилення і небажані явища.

Конструктивні уміння мають предметно-змістовий характер і пов'язані з компонуванням навчально-виховного матеріалу. До них відносять такі:

- складання плану-конспекту (конструктора) уроку;
- підбір ефективних методів навчання, форм роботи;
- проведення уроку за допомогою сучасних аудіовізуальних засобів та комп'ютерних технологій і т. д.;
- вільне володіння географічними уміннями: спостерігати, визначати, прогнозувати, моделювати природні процеси й явища у геопросторі;
- уміння пов'язувати географічні знання з життєдіяльністю людини;
- уміння самостійно вивчати нові питання географії, які пов'язані з шкільними курсами.

Організаторські уміння сучасного педагога – своєрідного менеджера навчального процесу – визначають ефективність усіх без винятку форм і методів навчання, передбачають таке організування діяльності колективу (учня), яке перетворює його з об'єкта в суб'єкт виховання. Для вчителя географії важливими є також уміння організовувати такі специфічні для предмета форми навчання, як екскурсію, роботу на місцевості, зелений урок тощо. Серед організаторських умінь у рамках підготування та проведення навчально-виховної роботи найважливішими є:

- озброєння учнів навичками навчальної роботи; формування у школярів активного, самостійного і творчого ставлення до явищ навколишнього середовища шляхом створення спеціальних ситуацій для прояву вихованцями моральних вчинків;
- уміння логічно правильно будувати процес передання навчальної інформації, використовуючи різні методи і їхнє поєднання: розповідь, пояснення, бесіду, проблемний, індуктивний, дедуктивний виклад матеріалу та ін.;
- уміння доступно, лаконічно і виразно формулювати питання, завдання;
- чітко окреслювати функції та роль кожного з учнів під час роботи в групах (інтерактивні методи навчання);
- ефективно використовувати технічні і технологічні засоби навчання, засоби наочності (графіки, діаграми, схеми тощо);
- оперативно змінювати (у разі потреби) логіку і спосіб викладу матеріалу;
- уміння правильно розподілити часові рамки кожного з організаційних етапів уроку (позаурочного заходу).

Комунікативні уміння – це взаємопов'язані групи перцептивних умінь, власне умінь спілкування (вербального) та умінь і навичок педагогічної техніки (за В.О. Сластьоніним).

Перцептивні уміння дають змогу розуміти інших (учнів, учителів, батьків). Для цього необхідно вміти проникати в індивідуальну суть людини, визначати її ціннісні орієнтації, відображені в її ідеалах, потребах, інтересах, у рівні домагань. Крім того, необхідно знати уявлення учня про себе.

Уміння педагогічного спілкування – це уміння розподіляти увагу і підтримувати її стійкість; обирати відповідно до класу й окремих учнів найдоцільніші способи поведінки і звертань; аналізувати вчинки вихованців, визначати мотиви, якими вони керуються, їхню поведінку в різних ситуаціях; створювати досвід емоційних переживань учнів, забезпечувати атмосферу благополуччя у класі; керувати ініціативою у спілкуванні, використовуючи для цього багатий арсенал засобів, які підвищують ефективність взаємодії.

Педагогічна техніка є сукупністю умінь і навичок, необхідних для стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу. До неї відносять уміння обирати правильний стиль і тон у спілкуванні, керувати увагою, темпом діяльності, навичками демонстрації свого ставлення до вчинків учнів. Серед умінь і навичок педагогічної техніки надають перевагу:

- розвитку мови педагога, що є одним із важливих виховних засобів і містить такі аспекти:

правильна дикція, «поставлений голос», ритмічне дихання і розумне приєднання до мови міміки і жестів;

- уміння управляти своїм тілом;
- регулювання власних психічних станів;
- уміння передавати «на замовлення» почуття подиву, радості, гніву;
- володіння технікою інтонування для вираження різних почуттів (прохання, вимоги, питання, наказу, поради, побажання тощо) та ін.

Рефлексивні уміння спрямовані на контрольно-самооцінну діяльність вчителя:

- усвідомлення мотивів власної діяльності;
- адекватність самооцінювання;
- усвідомлення себе суб'єктом педагогічної діяльності;
- творення цілісного образу «Я-педагог», а також на встановлення рівня результативності власної діяльності;
- правильність постановки цілей, їхнього трансформування у конкретні завдання;
- відповідність визначених завдань наявним умовам;
- відповідність форм, методів і змісту діяльності вихованців поставленим завданням;
- причини успіхів і невдач, помилок і труднощів у процесі реалізації поставлених завдань навчання і виховання.

Особистісний компонент фахової компетентності – це сукупність важливих для професійної педагогічної діяльності особистісних якостей. Серед них важливими є:

- психологічна готовність до вчительської діяльності;
- усвідомлення норм, правил, моделі педагогічної професії;
- самооцінювання особливостей власного характеру і моделей поведінки;
- сформованість позитивної «Я-концепції», що впливає не тільки на навчальний процес, але й на загальний клімат взаємодії з учнями, колегами;
- доброзичливість, інтерес до роботи з дітьми, без чого неможливі успіхи у навчально-виховній роботі вчителя, його задоволення від роботи;
- толерантність (лат. *tolerans* – терплячий), тобто терпимість до інших, розуміння, що всі люди індивідуальні і неповторні, що кожен має право на власну точку зору; визнання значущості особистості учня;
- емпатійність (лат. *empathia* – співпереживання) – вміння бачити свою спорідненість з учнем, тактовно виразити себе і своє ставлення до нього, здатність порозумітися з ним;
- креативності надають провідну позицію в ієрархії професійних якостей учителя, адже його професія є творчою за змістом і метою. Креативність учителя визначають за різними чинниками: 1) емоційно-мотиваційним, який передбачає наявність позитивного емоційного стану, віри у свої можливості; внутрішньої мотивації до творчої самореалізації на посаді вчителя, орієнтацію не на продукт, а на процес; 2) когнітивним – володінням загальними та спеціальними психолого-педагогічними знаннями, уміннями й навичками, пов'язаними з креативністю; здатністю до дивергентного мислення (продукування ідей, оригінальність, гнучкість мислення, відкритість до невизначеного) та сенситивності (уміння «бачити» проблему). До креативних належать такі уміння: створювати креативну атмосферу; бачити педагогічні проблеми; знаходити нові оригінальні й продуктивні шляхи їхнього вирішення, творчо використовуючи природні та суспільні об'єкти; створювати новий навчальний продукт.

Професійна компетентність учителя географії – це динамічна якість фахівця, яка змінюється від початкового рівня через фундаментальний до вищої своєї форми – професійної майстерності.

2. ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

У контексті формування педагогічних компетенцій всю різноманітність завдань пед-практики можна об'єднати у три групи.

Пізнавальні:

- 1) сформувати знання методів та конкретних методик дослідження педагогічного процесу; суттєвих закономірностей виховання та формування особистості у шкільному віці; закономірностей триєдиного процесу навчання, виховання та психічного розвитку учня; вікових особливостей психіки та її проявів на різних вікових етапах шкільного навчання; критеріїв педагогічного оцінювання; основ педагогічного спілкування;
- 2) вдосконалити фахові (географічні, економічні) знання задля їхнього застосування в педагогічному процесі;
- 3) навчитись осмислювати структуру педагогічної діяльності, її основні компоненти, педагогічні дії та професійно важливі вміння та якості, необхідні для її реалізації;
- 4) виховувати стійкий інтерес і любов до професії вчителя.

Методичні:

- 1) пов'язати теоретичні знання з методики навчання географії та економіки з реальним педагогічним процесом у розв'язанні конкретних навчальних, розвивальних, виховних завдань;
- 2) оволодіти сучасними методами і формами педагогічної діяльності, інноваційними технологіями навчання географії та економіки;
- 3) ознайомити з реальним обсягом виховної роботи класних керівників 6–11 класів при виконанні діагностичної, організуючої, виховної, керівної функцій у класному колективі підлітків; з особливостями планування виховної роботи з учнями 6–11 класів;
- 4) домогтися формування широкого наукового психолого-педагогічного світогляду та конкретних педагогічних умінь роботи з особистістю;
- 5) забезпечити глибину, стійкість та надійність професійно необхідних знань, вмінь та навичок з дисциплін психолого-педагогічного циклу, структурувати осмислення студентами цінності та значущості особистості кожного учня в умовах його навчання, виховання та розвитку.

Практичні:

- 1) підбирати для організування навчального процесу адекватні та ефективні методики; володіти цими методиками в педагогічній діяльності;
- 2) сформувати вміння та навички використовувати знання з дисциплін психолого-педагогічного циклу в процесі виховання школярів;
- 3) здійснювати психолого-педагогічний аналіз виховного заходу, уроку;
- 4) вміти вивчати особистість підлітка та скласти психолого-педагогічну характеристику на учня, клас;
- 5) діагностувати професійну придатність та адаптацію до обраної професії;

- 6) проводити наукові дослідження з методичних проблем, які студент розкриває в індивідуальному завданні;
- 7) розвивати індивідуальні творчі педагогічні вміння і навички (гностичні, проєктувальні, організаційні, комунікативні та ін.);
- 8) розвивати педагогічну культуру (інтелектуальний рівень, моральну і світоглядну зрілість, культуру спілкування, мовлення, зовнішнього вигляду тощо);

Як складова цілісного навчально-виховного процесу в університеті педпрактика виконує декілька функцій:

навчальну – полягає в тому, що вона доповнює попередні види практик, підсилюючи фахову (географічну) компетентність студентів, формує основні педагогічні вміння і навички, сприяє усвідомленню цінності професійної діяльності, розвиває педагогічну рефлексію, даючи змогу моделювати і здійснювати власну практичну діяльність, спрямовану на здобування професії вчителя географії;

виховну – полягає в тому, що на практиці студент може реально навчитися розуміти учнів різного віку, виробити в собі терпеливість, витримку, відчуття обов'язку, зрозуміти потребу в самоосвіті і самовихованні;

діагностичну, що дає можливість визначити недоліки в теоретичному підготуванні, рівень сформованості методичної, комунікативної й інших видів компетентності майбутнього вчителя географії;

розвиваючу – реалізується в становленні як особистісної, так і праксеологічної компетентності студента, який навчається думати і діяти в практичних педагогічних ситуаціях. Розвиток праксеологічної компетентності полягає у підвищенні ефективності навичок і прийомів професійної педагогічної діяльності на основі різноманітних рекомендацій практичного характеру;

адаптаційну – студенти звикають до ритму педагогічного процесу, до дітей, починають орієнтуватися в системі внутрішньошкільних відносин і зв'язків, реально уявляти труднощі й можливі досягнення педагогічної діяльності.

3. ЗМІСТ І ПРОГРАМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ

3.1. Освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»

Педагогічною практикою завершують підготування вчителя за спеціальністю 6.040104 «Географія» освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр». Вона доповнює попередні види практик, підсилюючи фахову (географічну) компетентність студентів, формує основні педагогічні вміння і навички, що дає змогу їм моделювати і здійснювати власну практичну педагогічну діяльність.

Відповідно до навчального плану, педагогічну практику студенти *денної форми* навчання проходять з відривом від навчання впродовж перших чотирьох тижнів сьомого семестру, а студенти *заочної форми* навчання – останній тиждень вересня і перші три тижні жовтня у десятому семестрі навчання.

Перед початком практики на факультеті проводять настановну нараду, в якій беруть участь студенти-практиканти та їхні керівники від факультету/університету (кафедр психології/педагогіки). Загальний керівник практики від факультету ознайомлює студентів та керівників з наказом ректора, вимогами щодо проходження практики, обов'язками студентів-практикантів та їхніх керівників.

Практику студенти проходять у середніх загальноосвітніх школах, гімназіях та ліцеях міста Львова, які мають належну навчально-матеріальну базу з географії та вчителів високого кваліфікаційного рівня з цього предмета (вчитель вищої категорії, вчитель-методист). Співпрацю з базовими школами здійснюють на підставі укладеної угоди між університетом та відділом освіти міськради.

3.1.1. Основні завдання

Завдання і зміст педагогічної діяльності студентів-практикантів впливають з нормативних вимог щодо кваліфікаційного рівня вчителя-бакалавра. **Бакалавр** – це освітньо-кваліфікаційний рівень педагогічного працівника, котрий оволодів фундаментальними соціально-гуманітарними, психолого-педагогічними і фаховими знаннями; *має вміння та навички для здійснення навчально-виховного процесу в закладах освіти і здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для посад учителів*. Отже, метою педпрактики є формування необхідних педагогічних умінь і навичок в оптимально наближених до роботи за фахом умовах, практичне підготування педагогів-географів, здатних працювати в загальноосвітніх закладах за традиційними та інноваційними педагогічними технологіями, творчий розвиток майбутніх вчителів географії.

Головними завданнями педагогічної практики студентів четвертого курсу є:

- поглиблення зв'язку теоретичних знань з психолого-педагогічних дисциплін з практичними вимогами реального педагогічного процесу, використання їх у розв'язанні конкретних навчальних і виховних завдань, формування у студентів психологічної готовності до роботи в школі;
- вироблення у майбутніх вчителів педагогічних умінь та навичок практичної роботи в школі;
- ознайомлення з сучасним станом навчально-виховної роботи і передовим досвідом у школі, співпраця з вчителями та класними керівниками;

- оволодіння сучасними методами і формами педагогічної діяльності, інноваційними технологіями навчання;
- вивчення індивідуальних і вікових особливостей школярів, специфіки навчально-виховної роботи з учнями 6–9 класів;
- виховання професійних якостей особистості майбутнього вчителя.

3.1.2. Очікувані результати

За підсумками педагогічної практики студент повинен **знати**:

- завдання шкільної географії, її місце в контексті формування ключових компетентностей школяра;
- зміст і завдання типових програм з географії, систему тематичного планування уроків;
- сучасні вимоги до організування пізнавальної діяльності учнів;
- типологію методів навчання географії з урахуванням характеру пізнавальної діяльності учнів;
- основні типології уроку, місце уроку в системі уроків навчального розділу, форми уроку, основні вимоги до сучасного уроку географії;
- методiku моделювання, проектування та конструювання уроку;
- критерії самоаналізу та аналізу уроку;
- систему засобів навчання географії й дидактичні особливості кожного із них;
- зміст і дидактичні можливості підручників, методичних посібників і періодичних видань для вчителів;
- психологічні та індивідуально-типологічні особливості учнів, шляхи організування педагогічної взаємодії з ними відповідно до самобутності кожної особистості;
- прийоми організування виховного впливу на поведінку учнів у процесі навчання та в позаурочний час;
- складові педагогічної етики викладача.

Уміти:

- складати тематичні і поурочні плани роботи, визначати і формулювати цілі уроку відповідно до реалізації чотирьох складових географічної освіти: формування знань, умінь, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, до процесу пізнання;
- моделювати, проектувати і конструювати навчальні заняття з географії відповідно до дидактичних цілей, змісту предмета та психолого-вікових особливостей учнів;
- підбирати навчальний матеріал для вивчення на уроці, встановлювати правильне співвідношення між компонентами географічних знань (уявленнями, поняттями, закономірностями, причинно-наслідковими зв'язками, світоглядними ідеями, науковими фактами);
- підбирати методи і засоби навчання відповідно до мети і змісту навчального матеріалу, психолого-педагогічних властивостей класу;
- складати конструктор уроку, зазначаючи мету і зміст діяльності вчителя та учня на кожному з організаційно-змістових етапів уроку;
- планувати пізнавальну діяльність учнів і способи її реалізації;
- раціонально розподіляти час між структурними і логічними частинами уроку;
- володіти основними прийомами роботи з підручником, картою, глобусом, схематичною наочністю, навчальною літературою; технологією уроків різного типу і виду;
- керувати роботою учнів, управляти процесом навчання на всіх етапах уроку: під час перевірки знань, вивчення нового матеріалу, самостійної роботи учнів, закріплення вивченого;

- здійснювати розвивальне навчання учнів, застосовуючи проблемний виклад, частково-пошуковий метод, проводячи навчання на різних рівнях складності;
- проводити уроки географії з використанням традиційних та інноваційних технологій навчання;
- використовувати різноманітні форми і методи перевірки знань;
- об'єктивно оцінювати діяльність учнів за критеріями, визначеними у концепції загальноосвітньої школи і коментувати оцінки;
- планувати зміст і методи проведення виховної роботи, форми її організування;
- проводити позаурочні заходи з географії з урахуванням всіх компонентів навчально-виховного процесу;
- аналізувати проведені навчальні заняття під кутом зору методичних, загальнодидактичних, психологічних вимог;
- здійснювати самоаналіз, теоретично осмислювати досвід роботи колег;
- характеризувати психологічні особливості учнів;
- вести й оформляти шкільну документацію.

3.1.3. Види і зміст діяльності

Робота, яку виконують студенти під час практики має кілька напрямків:

- 1) ознайомлення зі школою, класом, окремими учнями;
- 2) навчально-методична робота з географії;
- 3) позакласна робота (робота класного керівника);
- 4) психолого-педагогічна робота;
- 5) захист практики.

Ознайомлення зі школою:

- ознайомлення зі специфікою діяльності школи певного типу (загальноосвітньої, ліцеєм, гімназією);
- ознайомлення з розкладом занять;
- огляд географічного кабінету, майданчика;
- встановлення ділових контактів з учителями та адміністрацією школи.

Зміст **навчально-методичної роботи** студентів під час проходження педпрактики складається з таких видів діяльності:

- вивчення навчального процесу на основі відвідування уроків різних вчителів задля ознайомлення з вимогами до учнів, різноманітними методами організування пізнавальної діяльності та виховання школярів на уроках, виявлення міжпредметних зв'язків і можливостей їхнього використання на уроках з географії;
- відвідування всіх уроків і позаурочних заходів з предмета, здійснення методичного аналізу;
- підготування та складання розгорнутих конспектів уроків усіх типів з застосуванням різних методів активізації розумової діяльності учнів;
- проведення пробних і трьох залікових уроків географії в середніх та старших класах;
- ознайомлення з проведенням факультативів, географічних гуртків, участь у їхній роботі;
- виготовлення наочних посібників та дидактичних матеріалів, оформлення кабінету;
- регулярне відвідування уроків, які проводять колеги-одногрупники; участь в їхньому обговоренні;
- оформлення звіту та необхідної документації;
- методичне осмислення набутого досвіду і ведення щоденника педагогічної практики.

Зміст **позакласної роботи** студента-практиканта складається з таких компонентів:

- ознайомлення з колективом класу, в якому практиканти працюють як помічники класного керівника; налагодження взаємин з учнями; проникнення у сферу їхніх пізнавальних та особистісних інтересів;
- ознайомлення з планом виховної роботи класного керівника, до якого закріплений студент-практикант, з напрямками і формами виховної роботи, які він проводить з класом у позаурочний час;
- організування і самостійне проведення заходів виховного характеру у закріпленому класі;
- відвідування та аналіз виховних заходів колег-практикантів.

Зміст **психолого-педагогічної роботи** передбачає:

- систематичне спостереження за участю в навчально-виховному процесі учнів, виявлення їхніх інтересів, мотивів навчання і поведінки, емоційно-ціннісних установок;
- спілкування з учнями у різних формах (бесіда, інтерв'ю, анкетування, обговорення книг, фільмів, подій) з метою виявлення особистісних психологічних якостей;
- написання психолого-педагогічної характеристики учня.

Захист практики включає таку діяльність:

- самоаналіз набутого методичного і психолого-педагогічного досвіду;
- репрезентацію результатів діяльності під час практики: основних звітних документів і педагогічного есе;
- оформлення звіту та необхідної документації.

Під час проходження практики студенти-практиканти суворо дотримуються правил охорони праці та протипожежної безпеки. Кожен студент отримує індивідуальні завдання, які повинен вчасно та якісно виконати й оформити відповідно до вимог.

3.1.4. Індивідуальні завдання

Під час педагогічної практики студенти виконують такі індивідуальні завдання:

1. Складають календарний план роботи.
2. Складають графік відвідування місця проходження практики.
3. Оформляють щоденник педагогічної практики.
4. Ведуть щоденник особистих записів.
5. Ознайомлюються з навчальним закладом, його історією, традиціями, структурою, керівниками.
6. Ознайомлюються з навчально-виховним процесом у навчальному закладі та плануванням роботи.
7. Вивчають специфіку роботи класного керівника (або наставника групи).
8. Вивчають роботу методичного об'єднання (комісії, семінару) навчального закладу.
9. Вивчають особливості гурткової роботи в навчальному закладі.
10. Відвідують уроки різних вчителів (не менше чотирьох уроків).
11. Відвідують усі залікові уроки та виховні заходи студентів-практикантів, які проходять практику у тому ж навчальному закладі, беруть участь в їхньому обговоренні.
12. Готують та проводять п'ять–шість пробних і три залікові уроки (тривалість кожного – 45 хв).
13. Готують та проводять один заліковий виховний захід з учнями.
14. Комплексно досліджують психологічні особливості учня.
15. На основі отриманих даних пишуть психолого-педагогічну характеристику на учня класу.

16. Виконують одноразові індивідуальні завдання керівників практики та адміністрації школи.
17. Оформляють документи практики.

Тривалість виконання індивідуальних завдань необхідно розрахувати відповідно до тижневого навчального навантаження студента (54 год), включаючи щоденне **шестигодинне** перебування на базі практики.

3.1.5. Оцінювання результатів практики

Форма звітності за педагогічну практику – **диференційований залік**. Оцінюючи результати практики, враховують попередню оцінку керівників практики від університету та бази практики, результати захисту та характеристику на студента-практиканта. Студенти, які регулярно відвідували базу практики, виконали всі індивідуальні завдання, активно включилися в роботу вчителя, якісно оформили звіт, вчасно його подали, а також отримали схвальну характеристику з бази практики, отримують позитивну оцінку. Студентів, котрі не виконали програму практики і отримали незадовільний відгук з бази практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, відраховують з навчального закладу.

Оцінку за практику керівник-методист вписує в екзаменаційну відомість і проставляє в заліковій книжці.

У структурі загальної кількості отриманих за педпрактику балів найвища питома вага припадає на сумарну кількість балів, отриманих за навчально-методичну роботу (проведені і проаналізовані уроки) – 64%, за виховну роботу – 16%, психолого-педагогічну – 10%, за захист практики – 10%.

Номер за пор.	Вид діяльності	Максимальна к-сть балів
1	Проведення уроку географії	13 (×3)
2	Конструктор залікового уроку	10
3	Рецензія уроку	10
4	Проведення виховного заходу	11
5	Конспект (сценарій) виховного заходу	10
6	Психолого-педагогічна характеристика учня (класу)	10
7	Захист педпрактики (педагогічне есе)	10
	Разом	100

Найвагомішу кількість балів студент-практикант отримує за проведені залікові уроки. Об'єктивне їхнє оцінювання потребує від керівника-методиста прискіпливої уваги до основних видів діяльності студента-вчителя на уроці, рівня його готовості до уроку (детальність написаного конспекту, наявність дидактичних засобів, емоційний стан тощо) та вміння методично грамотно аналізувати результат організованого ним навчально-виховного процесу (аналізувати свій урок).

3.2. Освітньо-кваліфікаційний рівень «Спеціаліст»

Педагогічною практикою завершується підготування вчителя за спеціальністю 7.04010401 «Географія» освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст». Вона доповнює і поглиблює досвід викладання географії у загальноосвітній школі, отриманий студентами під час першої педагогічної практики на четвертому курсі, а також формує практичні вміння з організування *навчання економіки* після вивчення п'ятикурсниками дисципліни «Методика

навчання економіки». Друга педагогічна практика довершує формування основ педагогічної компетентності майбутнього вчителя географії та економіки.

Відповідно до навчального плану педагогічну практику проходять студенти тільки **денної форми** навчання з відривом від навчання. Практика триває шість тижнів (з 23 березня по 1 травня) десятого семестру навчання.

Базами практики є середні загальноосвітні школи, гімназії і ліцеї міста Львова та області, які мають сприятливу навчально-матеріальну базу з географії та вчителів високого кваліфікаційного рівня з цього предмета. Співпрацю з базовими школами здійснюють на підставі укладеної угоди між університетом та відділом освіти Львівської міської ради.

3.2.1. Основні завдання

Мета і завдання практики пов'язані з основними нормативними вимогами до кваліфікаційного рівня фахівця «Спеціаліст». **Спеціаліст** – це освітньо-кваліфікаційний рівень педагогічного працівника, який оволодів фундаментальними психолого-педагогічними і фаховими знаннями, пройшов методичну та практичну підготовку; готовий до викладання двох базових і одного–двох небазових шкільних предметів або виконання інших функцій у навчально-виховних закладах; *набув досвіду вирішення складних професійних завдань, передбачених для посад учителів.*

Мета другої педагогічної практики – оновити і збагатити знання, вміння і досвід, отримані під час першої педагогічної практики, спрямувати студентів на більш самостійне і творче вирішення педагогічних завдань, закріпити теоретичні знання і практичні вміння з методики навчання економіки, розширити педагогічну компетентність майбутніх учителів, формуючи вміння проводити уроки з економіки і здійснювати науково-методичне дослідження на вибрану тему.

Головними завданнями педагогічної практики студентів п'ятого курсу є:

- поглиблення зв'язку теоретичних знань з методики навчання економіки з практичними вимогами реального педагогічного процесу з цієї дисципліни, використання їх у розв'язанні конкретних навчальних і виховних завдань;
- удосконалення у майбутніх вчителів педагогічних умінь та навичок практичної роботи в школі;
- ознайомлення з сучасним станом навчально-виховної роботи і передовим досвідом у школі, співпраця з вчителями та класними керівниками;
- оволодіння теоретичними та емпіричними методами науково-методичного дослідження (проведення спостереження, анкетування, бесіда з вчителями та учнями, вивчення шкільної документації);
- вивчення психологічних особливостей колективу школярів (класу), специфіки навчально-виховної роботи з учнями 6–10 класів;
- виховання професійних якостей особистості майбутнього вчителя.

3.2.2. Очікувані результати

За підсумками педагогічної практики студент повинен **знати**:

- завдання шкільної географії та економіки, їхнє місце у формуванні ключових компетентностей школярів, вихованні просторової та економічної культури громадян;
- методику проведення науково-методичного дослідження;
- особливості організування навчального процесу з урахуванням вікових психологічних особливостей учнів;

- зміст принципів навчання географії, економіки та шляхи їхньої реалізації у навчальному процесі;
- зміст і завдання типових й альтернативних програм з географії та економіки, систему тематичного планування уроків;
- методику моделювання, проектування та конструювання уроків географії, економіки;
- критерії самоаналізу та аналізу уроку;
- основні вимоги до сучасного уроку географії, економіки;
- зміст і дидактичні можливості підручників, методичних посібників і періодичних видань для вчителів;
- психологічні та індивідуально-типологічні особливості учнів, шляхи організування педагогічної взаємодії з ними відповідно до самотності кожної особистості;
- зміст і організування навчальних екскурсій;
- прийоми організування виховного впливу на поведінку учнів у процесі навчання та в позаурочний час;
- критерії оцінювання навчальних досягнень учнів;
- вимоги до обладнання географічного кабінету, екологічної стежки, географічного майданчика;
- складові педагогічної етики викладача.

Уміти:

- складати тематичні і поурочні плани роботи, визначати і формулювати цілі уроку відповідно до реалізації чотирьох складових географічної освіти: формування знань, умінь, досвіду творчої діяльності, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до світу, процесу пізнання;
- моделювати, проектувати і конструювати навчальні заняття з географії, економіки відповідно до дидактичних цілей, змістових особливостей цих предметів та психолого-вікових особливостей учнів;
- підбирати навчальний матеріал для вивчення на уроці, встановлювати правильне співвідношення між компонентами географічних знань (уявленнями, поняттями, закономірностями, причинно-наслідковими зв'язками, світоглядними ідеями, науковими фактами);
- підбирати методи і засоби навчання відповідно до мети і змісту навчального матеріалу, психолого-педагогічних властивостей класу;
- складати конструктор уроку, зазначаючи мету і зміст діяльності учителя та учня на кожному з організаційно-змістових етапів уроку;
- планувати пізнавальну діяльність учнів і способи її реалізації;
- раціонально розподіляти час між структурними і логічними частинами уроку;
- володіти основними прийомами роботи з підручником, картою, глобусом, схематичною наочністю, навчальною літературою; технологією уроків різного типу і виду;
- керувати роботою учнів, управляти процесом навчання на всіх етапах уроку: під час перевірки знань, вивчення нового матеріалу, самостійної роботи учнів, закріплення вивченого;
- здійснювати розвивальне навчання учнів, застосовуючи проблемний виклад, частково-пошуковий метод, проводячи навчання на різних рівнях складності;
- проводити уроки географії та економіки з використанням традиційних та інноваційних технологій навчання;
- використовувати різноманітні форми і методи перевірки знань;
- об'єктивно оцінювати діяльність учнів за критеріями, визначеними у концепції

- загальноосвітньої школи і коментувати оцінки;
- планувати зміст і методи проведення виховної роботи, форми її організування;
- проводити позаурочні заходи з географії та економіки з урахуванням всіх компонентів навчально-виховного процесу;
- аналізувати проведені навчальні заняття під кутом зору методичних, загальнодидактичних, психологічних вимог;
- здійснювати самоаналіз, теоретично осмислювати досвід роботи колег;
- характеризувати психологічні особливості учнів, класного колективу;
- збирати, систематизувати, узагальнювати факти педагогічної діяльності з метою виконання науково-методичної роботи в період практики;
- вести й оформляти шкільну документацію.

3.2.3. Види і зміст діяльності

Програма педагогічної практики з географії та економіки розкриває зміст діяльності студентів у школі, спрямованої на їхнє підготування до педагогічної діяльності вчителя географії та економіки. Робота, яку виконують студенти-практиканти, має кілька напрямків:

- 1) ознайомлення зі школою, класом, окремими учнями;
- 2) навчально-виховна і методична робота з географії (економіки);
- 3) позакласна робота (робота класного керівника);
- 4) психолого-педагогічна робота;
- 5) дослідницька (науково-методична) робота;
- 6) захист практики.

Загальне ознайомлення зі школою (якщо практика проходить в іншій, ніж на четвертому курсі, школі), індивідуальне планування практичної діяльності, вивчення досвіду організування вивчення географії та економіки.

Участь у бесіді, яку проводить адміністрація школи; ознайомлення з класом, у якому практикант виконуватиме функцію класного керівника; вивчення поурочних планів та планів позакласної роботи; виявлення особливостей класного колективу на який буде складена психологічна характеристика. Відвідування й аналіз уроків учителів високої кваліфікації, які працюють у школі, осмислення їхнього досвіду. Складання власного плану роботи з класного керівництва на період практики.

Вивчення досвіду навчання географії та економіки: ознайомлення з поурочними планами вчителя, методичними підходами, матеріально-технічними можливостями школи, відвідування уроків географії та економіки.

Навчально-виховна робота з географії та економіки. Проектування і конструювання перших пробних уроків з географії та економіки за допомогою вчителя географії і керівника-методиста; самостійне написання конструкторів залікових уроків з географії та економіки.

Проведення не менше *18 пробних і трьох залікових уроків з географії*, а також *двох-трьох пробних та одного залікового уроку з економіки* на високому науково-методичному рівні. Уроки необхідно проводити, використовуючи методи традиційного, активного та інтерактивного навчання.

Відвідування й аналіз уроків колег-практикантів; використання результатів аналізу і самоаналізу для вдосконалення власних уроків.

Написання рецензії відвіданого навчального заняття.

Ведення щоденника практики з нотатками власних роздумів над процесом практики.

Позакласна робота з географії та економіки. Самостійне розроблення сценарію і проведення залікового позакласного заходу з географії або економіки.

Психолого-педагогічна робота. Проведення виховної роботи у закріпленому класі (проведення виховних бесід, цікавих діалогів, віртуальних контактів, анкетних досліджень, профорієнтаційних бесід тощо).

Написання психолого-педагогічної характеристики на учнівський колектив.

Дослідницька (науково-методична робота). Опрацювання науково-методичної літератури з обраної проблематики; консультація з учителем-предметником, керівником-методистом і керівником від кафедри педагогіки щодо гіпотези, структури і змісту теми дослідження.

Складання програми дослідження, вибір методів дослідження, виготовлення необхідних дидактичних засобів.

Проведення дослідження із застосуванням об'єктивного спостереження, анкетування, порівняння, вивчення шкільної документації тощо.

Написання науково-методичної доповіді з висвітленням результатів дослідження.

Захист практики. На захист практиканти подають звітні документи і виступають з результатами науково-педагогічного дослідження.

3.2.4. Індивідуальні завдання

Під час педагогічної практики студенти виконують такі індивідуальні завдання:

1. Складають календарний план роботи.
2. Складають графік відвідування місця проходження практики.
3. Оформляють щоденник педагогічної практики.
4. Ведуть щоденник особистих записів.
5. Ознайомлюються з навчальним закладом, його історією, традиціями, структурою, керівниками.
6. Ознайомлюються з навчально-виховним процесом у навчальному закладі та плануванням роботи.
7. Вивчають специфіку роботи класного керівника (або наставника групи).
8. Вивчають роботу методичного об'єднання (комісії, семінару) навчального закладу.
9. Вивчають особливості гурткової роботи в навчальному закладі.
10. Відвідують уроки різних вчителів (не менше чотирьох уроків).
11. Відвідують усі залікові уроки та виховні заходи студентів-практикантів, які проходять практику у тому ж навчальному закладі, беруть участь в їхньому обговоренні.
12. Готують та проводять 18 пробних і три залікові уроки з географії та один пробний і один заліковий урок з економіки (тривалість кожного – 45 хв).
13. Готують та проводять один заліковий виховний захід з учнями.
14. Комплексно досліджують психологічні особливості класу.
15. За отриманими даними пишуть психолого-педагогічну характеристику на колектив класу.
16. Емпірично досліджують науково-методичне завдання на вибрану тему.
17. На основі отриманих даних пишуть доповідь науково-методичного характеру.
18. Оформляють документи практики.

Щодня студент-практикант перебуває на базі практики **шість** годин. Тривалість виконання індивідуальних завдань необхідно розрахувати відповідно до тижневого навчального навантаження студента (54 год).

3.2.5. Оцінювання результатів практики

Форма звітності за педагогічну практику – **диференційований залік**. Оцінюючи результати практики, враховують попередню оцінку керівників практики від університету та

бази практики, результати захисту та характеристика на студента-практиканта. Студенти, котрі регулярно відвідували базу практики, виконали всі індивідуальні завдання, активно включилися в роботу вчителя, якісно оформили звіт, вчасно його подали, а також отримали схвальну характеристику з бази практики, отримують позитивну оцінку. Студентів, що не виконали програму практики й отримали незадовільний відгук з бази практики або незадовільну оцінку при складанні заліку, відраховують з навчального закладу.

Оцінку за практику керівник-методист записує в екзаменаційну відомість і проставляє в заліковій книжці.

Розподіл балів для оцінювання педагогічної практики

Номер за пор.	Вид звітної роботи	К-сть балів
1	Проведення залікових уроків	10 балів за одне заняття (сума – 40 балів)
2	Створення конструктора залікового уроку (по одному з географії та економіки)	10 балів
3	Проведення виховного заходу (за власним сценарієм)	10 балів
4	Конспект виховного заходу	5 балів
5	Психолого-педагогічна характеристика на колектив класу	10 балів
6	Рецензія відвіданого навчального заняття з економіки	5 балів
7	Науково-педагогічне дослідження	10 балів
Разом		100 балів

4. ОРГАНІЗУВАННЯ І КЕРІВНИЦТВО ПРАКТИКОЮ

Підготування студентів до практики. Проведення настановної наради.¹

У перший день практики на факультеті проходить настановна нарада у якій беруть участь групові керівники-методисти, викладачі кафедри педагогіки та психології, студенти-практиканти. На нараді керівник практики від факультету оголошує мету, завдання і детальну програму практики, повідомляє про обсяг і зміст роботи практикантів, їхні обов'язки під час практики. З методичними порадами щодо навчально-виховної та психолого-педагогічної діяльності студентів-практикантів виступають: викладач кафедри педагогіки, викладач кафедри психології, керівник-методист від факультету.

На настановній нараді факультетський керівник практики оголошує наказ ректора університету про розподіл практикантів у базові школи та керівників практики.

Проведення педагогічної практики в школі

Перший тиждень практики за змістом діяльності є ознайомлюючим. Опісля завершення першого тижня студент повинен подати індивідуальний графік роботи та графік проведення залікових уроків і позакласного заходу керівникові-методисту і викладачеві кафедри педагогіки.

Другий–шостий тиждні – це період виконання студентами всіх видів діяльності, передбачених змістом і основними напрямками педпрактики.

Наприкінці четвертого (шостого для п'ятикурсників) тижня практики відбувається *захист практики* на базі практики у вигляді круглого столу за участю студентів та всіх керівників. До захисту практики допускають студентів, котрі повністю виконали завдання програми практики та вчасно оформили звітну документацію. Під час круглого столу студенти виступають з доповідями про підсумки практики (есе для бакалаврів і результати науково-методичного дослідження – для спеціалістів).

Наступного дня після завершення педагогічної практики студенти-практиканти здають керівникам-методистам усі звітні документи для попереднього їхнього оцінювання.

Студенти-практиканти строго дотримуються режиму праці бази практики та виконують свою роботу згідно з індивідуальним графіком та планом роботи.

Керівники студентської практики контролюють перебування студентів на базах практики (за графіком), дотримання ними плану роботи, наявність необхідної документації, якість виконаної роботи, науковість та адекватність методів роботи, ставлення до своїх обов'язків та дисциплінованість.

Робота студентської групи та керівників практики, своєю чергою, контролюється завідувачами кафедр факультету та кафедри педагогіки і навчальною частиною університету.

Основними **обов'язками студентів-практикантів** є:

1. Розпочати і завершити практику у зазначений термін.
2. Регулярно відвідувати базу практики для виконання визначених програмою практики завдань.
3. Якісно виконувати всю роботу, передбачену програмою практики. Невиконання хоча б одного пункту програми є підставою для неатестації студента-практиканта.

¹ Подано за рекомендацією: Педагогічна практика студентів: Інструктивні матеріали /уклад.: Д.Д. Герцюк, Т.В. Равчина, С.Б. Цюра, Х.П. Мазепа. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 26–29

4. Дотримуватися правил внутрішнього розпорядку навчального закладу.
5. Виконувати розпорядження адміністрації навчального закладу та керівників практики.
6. Дотримуватися норм поведінки.
7. Вчасно оформити документацію.
8. Захистити звіт з практики на підсумковій конференції.

На базу практики студенти з'являються зі скеруванням, яке їм видає загальний керівник практики від факультету. Щоб отримати допуск до практики, студенти заздалегідь проходять в університетській поліклініці медичний огляд (лише для студентів стаціонарної форми навчання), інструктаж з техніки безпеки та протипожежної безпеки (для студентів стаціонарної та заочної форм навчання).

Безпосереднє керівництво практикою студентів здійснюють на кількох рівнях: факультетському (загальний керівник практики від факультету, керівники-методисти від кафедр), від кафедри педагогіки університету, кафедри психології університету, від бази практики (директор або завуч школи, вчитель-предметник, класний керівник). Кожен з керівників виконує конкретні функції, які спрямовані на створення належних умов для формування педагогічного досвіду практиканта та його об'єктивного оцінювання.

Загальний керівник практики від факультету:

- складає програму педпрактики, визначає базу її проведення, відповідає за методичне забезпечення практики;
- формує групи і розподіляє студентів за базами практик, узгоджує з керівництвом факультету, кафедрами педагогіки і психології кандидатури керівників практики;
- стежить, щоб студенти-практиканти пройшли своєчасно медичний огляд і ознайомилися з правилами безпеки праці;
- готує проект наказу, завізовує його у відповідних інстанціях і здає у навчальну частину;
- визначає дату і час проведення інструктажу, забезпечує участь у настановній нараді студентів і керівників практики від факультету, кафедр педагогіки і психології;
- контролює за своєчасним початком практики, ходом її проведення, вибірково перевіряє її проведення в окремих закладах освіти;
- погоджує графік і форми захисту педпрактики у школах;
- проводить підсумкову нараду з керівниками практики;
- готує загальнофакультетський звіт про проходження практики з відповідними висновками і рекомендаціями та подає вчентій раді факультету.

Груповий керівник-методист:

- бере участь у настановній нараді, налагоджує контакт з групою;
- ознайомлюється з наказом ректора про педпрактику;
- заводить студентів у заклад освіти, де вони проходитимуть практику, попередньо узгодивши день і годину приходу групи студентів;
- розподіляє разом з керівництвом закладу студентів за вчителями-предметниками і класами;
- контролює роботу студентів у період пасивної практики, надає допомогу в складанні індивідуальних планів, графіків проведення залікових уроків;
- проводить консультації з питань змісту педагогічної практики, надає практичну допомогу студентам у підготуванні залікових уроків, перевіряє готовність студентів до їхнього проведення;

- систематично організовує зворотний зв'язок зі студентами щодо проходження й ставлення до педагогічної практики;
- відвідує залікові уроки студентів, проводить їхнє обговорення, виставляє оцінку в заліковий лист;
- співпрацює з учителем-предметником, іншими керівниками практики, налагоджує взаємодію з ними;
- разом з іншими керівниками практики організовує захист практики у закладі освіти, узгоджує підсумкову оцінку;
- виставляє оцінки за практику у відомість;
- заповнює разом з адміністрацією школи і здає загальному керівникові практики відомість на оплату праці вчителям.

Викладач кафедри педагогіки:

- бере участь у настановчому інструктажі студентів на факультеті (перед початком практики) і в підсумковій конференції на базі практики (після завершення практики);
- у разі неявки студентів на практику, порушення ними трудової дисципліни, нехтування своїми обов'язками, а також виникнення конфліктних ситуацій або невідповідності баз проходження педпрактики вимогам повідомляє про це письмово (рапортом) кафедру педагогіки і деканат відповідного факультету;
- спільно з груповим керівником-методистом від факультету, учителем, класним керівником планує навчально-виховну роботу студентів-практикантів, надає методичну допомогу у підготуванні і проведенні занять за фахом, організуванні педагогічної взаємодії з учнями, їхньої позакласної діяльності, розвитку позитивних міжособистісних взаємин у колективі тощо;
- надає студентам компетентні рекомендації щодо організування позакласної діяльності учнів, формування їхнього інтересу до виховних заходів;
- відвідує уроки студентів-практикантів, бере участь у їхньому обговоренні, оцінює заняття і виставляє відповідний бал у заліковий лист проходження практики;
- надає практикантам допомогу у виборі ними позакласного виховного заходу, розробленні плану-конспекту (чи сценарію), завізовує його разом з класним керівником (до початку проведення);
- присутній на заліковому виховному заході, бере участь в його обговоренні, виставляє диференційовану оцінку у заліковий лист за проведення та оформлення заходу;
- присутній на захисті практики;
- веде робочий щоденник, де обліковує проведену роботу зі студентами;
- на засіданнях кафедри доповідає про стан проходження, а також про підсумки практики.

Викладач кафедри психології:

- бере участь у настановній нараді щодо організаційних питань і завдань практики;
- надає консультації щодо складання плану бесіди з учнем (навчальною групою) та її проведення задля написання психолого-педагогічної характеристики учня (класу);
- проводить індивідуальні та групові консультації щодо організування та оформлення психологічного спостереження за учнем;
- надає поради щодо методів і методик психологічного дослідження учня, навчальної групи; взаємин у класному колективі;

- перевіряє та оцінює психолого-педагогічну характеристику, яку студент-практикант повинен подати на кафедру психології у визначений термін;
- бере участь у підсумковій конференції з питань удосконалення проходження педагогічної практики студентами.

*Частка погодинного керівництва підпрактикою
(на одного студента: 4–5 курс)*

Факультетський керівник практики	0,25 год / 0,25 год
Керівник-методист від факультету	5 год / 9 год
Керівник від кафедри педагогіки	3 год / 5 год
Керівник від кафедри психології	1 год / 1 год
Директор/завуч базового загальноосвітнього закладу	0,4 год / 0,8 год
Вчитель географії	2,8 год / 5,6 год
Класний керівник	0,8 год / 1,6 год
Разом	13,25 год / 23,25 год

5. ЗВІТ ПРО ПРАКТИКУ

Оформляти папку зі звітними документами необхідно починати з титульної сторінки, на якій зазначають прізвище та ім'я студента-практиканта, факультет та групу; прізвища керівників від університету та бази практики; вид практики; термін проходження; назву бази практики. Кожен окремий документ також починають з титульної сторінки, на якій зазначають прізвище та ім'я студента-практиканта, факультет та групу, назву документа, час та місце проведення заходу (чи збирання емпіричних даних). Звітна документація обов'язково має містити перелік усіх документів практики з зазначеними сторінками.

Наприкінці практики керівник від бази практики кожному студенту видає письмову характеристику щодо його роботи, ставлення до обов'язків, дисциплінованості тощо. В ній обов'язково зазначають рекомендовану оцінку за практику. Характеристику підписують директор навчального закладу, класний керівник та психолог. Цей документ завіряють печаткою організації.

Нижче подано **розділи звітної документації** та їхній орієнтовний обсяг у друкованому вигляді.

Для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр»:

1. Щоденник педагогічної практики (зі всіма заповненими позиціями і печатками бази практики).
2. Заліковий лист проходження педпрактики (1 стр.) з виставленими оцінками за окремі види діяльності та підсумковою оцінкою за практику.
3. Розгорнутий конструктор одного залікового уроку з географії з рекомендованою оцінкою (альбомний формат, 6–8 стр.).
4. Розгорнутий план-сценарій одного залікового виховного заходу з рекомендованою оцінкою (4–5 стр.).
5. Психолого-педагогічна характеристика на учня (4–5 стр.).
6. Емпіричний матеріал, на основі якого написано характеристику на учня (6–7 стр.).
7. Рецензія відвіданого уроку географії свого колеги-практиканта або вчителя (2–3 стр.).
8. Есе (3–5 стр.).

Для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст»:

1. Щоденник педагогічної практики (зі всіма заповненими позиціями і печатками бази практики).
2. Заліковий лист проходження педпрактики (1 стр.) з виставленими оцінками за окремі види діяльності та підсумковою оцінкою за практику.
3. Розгорнутий конструктор одного залікового уроку з географії з рекомендованою оцінкою (альбомний формат, 6–8 стр.).
4. Конструктор залікового уроку з економіки (альбомний формат, 6–8 стр.) з рекомендованою оцінкою.
5. Розгорнутий план-сценарій одного залікового виховного заходу з рекомендованою оцінкою (4–5 стр.).
6. Психолого-педагогічна характеристика на клас (4–5 стр.).

7. Емпіричний матеріал, на основі якого написано характеристику на клас (6–7 стр.)
8. Рецензія відвіданого уроку з економіки свого колеги-практиканта або вчителя (2–3 стр.).
9. Друкований виклад результатів науково-методичного дослідження (10–12 стр.).
10. Емпіричний матеріал, на основі якого написано науково-методичну доповідь (обсяг довільний).

6. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ ПРАКТИКАНТІВ

Оцінювання діяльності студента протягом проходження педагогічної практики здійснюється відповідно до мети і завдань практики з урахуванням повноти їхнього виконання. Критерії оцінювання враховують вимоги сучасної школи до вчителя щодо принципів, форм і методів організування навчально-виховного процесу, а також реалізації ним своїх головних педагогічних функцій: гностичної, конструктивної, організаторської та комунікативної. Згідно з головними функціями педагогічної діяльності у студентів-практикантів **оцінюють такі уміння і навички:**²

- методично правильно аналізувати всі форми навчальної та виховної роботи (гностична функція);
- планувати навчально-виховний процес – систему та послідовність дій вчителя та учнів, шляхи досягнення результатів педагогічної взаємодії (конструктивна функція);
- організовувати колективну діяльність з учнями, спрямовану на досягнення поставленої мети (організаторська функція);
- налагоджувати контакт, педагогічно доцільні взаємини з учнями (комунікативна функція).

Основним критерієм оцінювання фаховості знань, умінь і компетенцій є *рівень самостійності* студента-практиканта у діяльності на всіх етапах організування навчально-виховного процесу.

Критерії оцінювання

Оцінка за національною і шкалою ECTS	Загальні ознаки, показники, характеристики умінь
1	2
Відмінно (5) А 90–100 балів	Демонстрування на уроках і позакласних заходах глибоких і ґрунтовних знань програмного матеріалу з курсів шкільної географії (економіки), його основоположних наукових фактів, понять, світоглядних ідей; умінь <i>самостійно</i> визначати і формулювати мету навчального заняття, передбачати формування в учнів конкретних понять, умінь і навичок; умінь відбирати необхідний зміст навчального матеріалу, визначати послідовність його вивчення (відбір суттєвих основоположних наукових понять, цікавих, переконливих, яскравих прикладів; використання додаткової інформації – найновіших положень, ідей, фактів, що мають професійну, практичну пізнавальну значущість; поділ навчального матеріалу на змістові складові для поетапного їхнього вивчення); умінь поєднувати навчальний матеріал з потребами, інтересами, життєвим досвідом учнів; складати план-конспект уроку; умінь визначати й застосовувати найбільш раціональні для конкретного уроку активні й інтерактивні методи, прийоми навчання, види, форми пізнавальної діяльності учнів, що сприяють досягненню поставленої мети; умінь самостійно реалізувати план ведення заняття, дотримуючись принципів навчання; умінь стимулювати пізнавальну діяльність учнів протягом заняття, підтримувати їхній емоційно-вольовий настрій, пробуджувати інтерес до знань; умінь враховувати психо-

² Педагогічна практика студентів: Інструктивні матеріали /уклад.: Д.Д. Герцюк, Т.В. Равчина, С.Б. Цюра, Х.П. Мазепа. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – С. 9–13

1	2
Відмінно (5) А 90–100 балів	логічні особливості й стан учнів на уроці, вибирати доцільні педагогічні дії, залучати кожного до навчально-пізнавальної діяльності; уміння налагоджувати контакт з учнями у процесі навчання, виявляти повагу до них, створювати ділову і доброзичливу атмосферу на уроці чи під час позакласного заходу; уміння об'єктивно оцінювати знання, уміння, навички учнів, аналізувати досягнуті успіхи; уміння науково аналізувати навчальне заняття; уміння організовувати позакласне життя учнів, ураховуючи їхні потреби, інтереси; уміння забезпечувати національну своєрідність виховання, спиратися у виховній роботі на національні традиції українського народу, його культуру, національно-етичну обрядовість, звичаї; уміння самостійно готувати і складати сценарій позакласного (виховного) заходу; уміння залучати учнів до підготування і проведення позакласного заходу; уміння самостійно проводити захід, враховуючи вікові психологічні особливості учнів, викликати у них позитивний емоційний відгук, особистісне ставлення до ідей (змісту) виховного заходу, різних видів діяльності, застосованих під час його проведення; уміння аналізувати проведений позакласний захід; прагнення до творчого пошуку, варіативного поєднання педагогічних дій у процесі організування навчально-виховної роботи; сумлінне виконання вимог і завдань педпрактики.
Дуже добре (4) В 81–89 балів	Критерії ті ж самі, що і для «відмінно», але допустимі декілька незначних методичних огріхів.
Добре (4) С 71–80 балів	Осміслене знання програмного навчального матеріалу, його основоположних наукових фактів, понять, ідей; уміння самостійно визначати мету заняття, передбачаючи формування в учнів конкретних понять, умінь і навичок; уміння підбирати необхідний навчальний матеріал відповідно до програми, складати план-конспект за допомогою вчителя-предметника і керівника-методиста; уміння під керівництвом учителя-предметника, керівника-методиста визначати та застосовувати найбільш раціональні для конкретного заняття методи, прийоми навчання, види навчально-пізнавальної діяльності учнів, які сприяють досягненню поставленої мети; уміння викликати інтерес в учнів до деяких тем навчального предмета; уміння за допомогою класного керівника організовувати позакласний захід, ураховуючи інтереси, потреби учнів; уміння складати сценарій позакласного заходу, організовувати деяких учнів до його проведення, користуючись практичною допомогою класного керівника; намагання застосовувати в окремих ситуаціях нестереотипні методи і прийоми, засоби організування навчальної діяльності учнів, виховного впливу на них під безпосереднім керівництвом учителів; готовність до подолання недоліків у практичній роботі; сумлінне ставлення до педпрактики. <i>У роботі практиканта виявлено методичні огріхи:</i> в умінні формулювати мету навчального заняття, позакласного заходу; під час реалізації накресленого плану проведення заняття, виховного заходу; в умінні застосовувати активні методи навчання, різні види, форми пізнавальної діяльності учнів; в умінні враховувати особливості учнів у процесі навчання, налагоджувати з ними контакт; в оцінюванні знань, умінь, навичок школярів, мотивуванні виставленої оцінки; під час аналізу уроку, позакласного заходу; в умінні залучати всіх учнів до позакласного заходу, формувати у них позитивне особистісне ставлення до нього.

1	2
Задовільно (3) D 61–70 балів	Задовільно володіє навчальним матеріалом; не вміє самостійно визначати і формулювати мету навчального заняття, однак після з'ясування головних завдань за допомогою керівників практики реалізує їх задовільно; відчуває значні труднощі у плануванні уроку, написанні конспекту, виборі необхідного навчального матеріалу, визначенні раціональних, для конкретної навчальної ситуації, методів і прийомів навчання, але головню реалізує накреслений за допомогою вчителя, методиста план заняття; в організуванні навчального процесу керується лише власними бажаннями без урахування особливостей, інтересів учнів; відчуває труднощі в налагодженні контакту з усіма учнями класу, працює з окремими школярами, не залучає клас до спільної навчальної роботи; захід проводить формально за планом класного керівника, не створює необхідних умов, які забезпечують його результативність; застосовує стереотипні методи, прийоми, засоби організування навчально-виховного процесу; не виявляє старанності та сумлінності під час проходження педпрактики.
Достатньо (3) E 51–60 балів	Володіє достатнім рівнем географічних знань, але допускає фахові помилки, у підборі навчального матеріалу для уроків користується тільки підручником; не усвідомлює мети навчального заняття; не вміє мотивувати вивчення теми; відчуває значні труднощі у плануванні уроку, написанні конспекту, виборі необхідного навчального матеріалу, визначенні раціональних, для конкретної навчальної ситуації, методів і прийомів навчання; не встигає реалізувати всі структурні елементи уроку за 45 хв, або ж проводить урок за значно коротший від норми проміжок часу; відчуває труднощі в налагодженні контакту з усіма учнями класу, не залучає клас до спільної навчальної роботи; захід проводить формально за планом класного керівника; застосовує стереотипні методи, прийоми, засоби організування навчально-виховного процесу; не виявляє старанності та сумлінності під час проходження педпрактики.
Незадовільно, з можливістю повторного проходження практики FX 25–50	Нехтує педагогічною практикою; порушує виконавську дисципліну; не виконує усі завдання і вимоги педагогічної практики; конфліктує з учнями, колегами, вчителями.

7. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ПІДГОТУВАННЯ І ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ГЕОГРАФІЇ

Найскладнішим і найвідповідальнішим видом діяльності під час педпрактики є підготування і проведення уроку. Алгоритм підготування до уроку, який включає його моделювання, проектування і конструювання, відпрацьований студентами під час шостого практичного заняття з дисципліни «Методика навчання географії». Тепер необхідно ще раз переглянути свій конструктор уроку і за його зразком підготуватися до проведення уроку в реальних умовах. Відвідавши уроки вчителів і провівши пробні уроки, студент усвідомлює, що готуватися до них треба ретельно, обдумуючи деталі, проводячи репетицію, щоб не порушити часові рамки уроку.

Готуючись до уроку, необхідно, після поставленої загальної мети, з'ясувати його тип, адже від цього залежатиме структура (послідовність організаційних етапів) уроку. Терміни проведення обидвох практик припадають на початок навчального семестру, тому доводиться планувати *уроки з вивчення нового матеріалу, уроки-практичні, комбіновані уроки*. Останній тип уроку найбільш поширений, тому необхідно уважно прочитати вимоги до нього і врахувати особливості роботи на кожному з його структурних частин.

7.1. Вимоги до комбінованого уроку

Урок має найбільш складну структуру, що складається з таких *елементів*:

- організаційна частина;
- перевірка знань раніше вивченого матеріалу й виконання домашнього завдання;
- виклад нового матеріалу;
- первинне закріплення нових знань, застосування їх на практиці й інструктаж щодо домашнього завдання.

Організаційна частина полягає в перевірці наявності учнів на уроці, готовності навчального кабінету до заняття. На перших уроках учителя-практиканта до організаційної частини входить знайомство з учнями.

Перевірка знань полягає у виявленні й оціненні через опитування рівня знань пройденного раніше матеріалу, умінь і навичок учнів; виконання ними домашнього завдання; підготування школярів до сприйняття нового матеріалу.

При перевірці й оцінюванні знань застосовують:

- індивідуальне усне опитування;
- опитування за картками;
- письмове опитування;
- опитування біля дошки;
- рішення завдань та інші способи опитування.

Для залучення більшої кількості учнів часто письмове опитування поєднують з індивідуальним усним. Опитуючи, вчителю доцільно активізувати увагу класу через рецензування, виправлення й доповнення відповідей, продовження їх, наведення прикладів, а також давати можливість учням задавати питання, що дасть змогу залучити більшу кількість учнів до перевірки знань і сприяє активному повторенню матеріалу.

Якщо на уроці поставлена мета підготувати учнів до сприйняття нового матеріалу, учитель проводить фронтальне (швидке) опитування, задаючи питання з матеріалу попереднього уроку. За допомогою такої перевірки корегують вивчення нового матеріалу.

Виклад нового матеріалу починається з пояснення змісту нової теми, пов'язування її з раніше пройденим матеріалом. При викладі нового матеріалу на комбінованому уроці застосовують такі **методи**, як розповідь, бесіда, пояснення, а у профільній школі можлива і лекція.

Звичайно, один метод є основоположним, а інші використовують для активізації процесу навчання. Можливе використання різних **дидактичних прийомів**: інформування про план викладу нового матеріалу (цікавий, нестандартний його виклад; створення проблемних ситуацій; звернення до життєвого досвіду учнів; демонстрація фрагментів відеофільмів; запис матеріалу на дошці або використання наочного приладдя).

Первинне закріплення знань є зазвичай обов'язковою частиною більшості комбінованих уроків. Форми й методи закріплення матеріалу можуть бути різноманітними, але вони мають стимулювати розумову діяльність учнів. Закріплення матеріалу можливе у формі бесіди (вчитель задає питання практичного характеру, цікаво формулює їх, дає завдання помітити й виправити помилку відповідаючому, продовжити відповідь, навести свій приклад, поставити запитання, прокоментувати відповідь), а також у формі самостійної роботи учнів під керівництвом учителя (рішення завдань, читання таблиць, діаграм, складання технологічних карт, робота з картками-завданнями, з довідковою і нормативною літературою, вивчення й коментування ілюстрацій у підручниках й інших навчальних посібниках). Під час закріплення матеріалу вчитель з'ясовує, наскільки правильно учні зрозуміли новий матеріал, виявляє помилки в його розумінні й виправляє їх. Також можна використати інтерактивні методи (відомий прийом «карусель»), міні-вікторини, розв'язування кросвордів тощо.

Здебільшого новий матеріал закріплюють наприкінці уроку, але закріплення можливе й паралельно з повідомленням нових знань (після кожного фрагмента нового матеріалу) залежно від змісту складності й важливості навчального матеріалу.

Домашнє завдання вчитель дає усно або пише на дошці. Його ціль – закріпити знання учнів через самостійну роботу в позаурочний час. Педагог повинен пояснити учням способи виконання домашнього завдання й визначити матеріал для конспектування з підручника або додаткової літератури (якщо це необхідно).

В методичній літературі, яку необхідно використати, готуючись до залікових уроків, можна знайти чимало прийомів, які активізують роботу учнів на уроці. Вони мають назви, що відповідають сучасному динамічному інформаційному суспільству, тому навіть оголошення назви прийому, може мотивувати учнів до активної праці. Деякі з цих прийомів застосовують під час практичних занять. У таблиці наведено приклади прийомів, які можна застосувати на різних етапах уроку.

7.2. Методи, прийоми і форми роботи на уроках у 6–8 та 9–10 класах³

Таблиця 2

Номер за пор.	Назва прийому, методу	Опис прийому, методу
1	2	3
Перевірка домашнього завдання, актуалізація опорних знань		
1	«Запитай товариша»	Учні готують вдома запитання і на уроці задають їх один одному. Вчитель контролює коректність запитань і відповідей. Простий варіант гри «Карусель».
2	Карткове опитування	Опитування, що полягає у письмовій перевірці знань індивідуальних варіантів кожного учня.

³ Систематизували прийоми студенти Уляна Мельник, Юрій Новачинський, Ірина Максимів

1	2	3
3	Фронтальна бесіда	Вчитель дає запитання з вивченого матеріалу.
4	«Що це?»	Викладач дає перелік географічної номенклатури, де вказано лише власні назви. Що це за об'єкт – завдання, яке мають виконати учні.
5	«Перестрілка»	Діти вдома готують запитання, які задають на уроці.
6	«Експрес-тест»	Учитель пропонує учням дати відповідь на тестові завдання. Після виконання учні проводять самоперевірку/взаємоперевірку правильності виконання.
7	«Хто швидше»	Кожен ряд учнів отримує листочок із завданнями. Учень має відповісти лише на одне питання, вказавши після відповіді своє прізвище. Далі листочок передає товаришу.
8	«Розминка»	Учні отримують листок з питаннями і з двома варіантами відповідей (один вірний, інший – ні). Якщо вони відповідають невірно, то їм вказують рядок, у якому описано причину невірної відповіді. Якщо ж вірно, то переходять до наступного питання.
9	«Мікрофон»	Учні передають уявний мікрофон і висловлюють власну думку щодо певних запитань, проблеми, завдання. Висловлювання можуть бути окремими, а можуть доповнювати або продовжувати почате.
10	«Географічний крос»	Учитель зачитує незавершені вислови та пропонує учням доповнити їх необхідними відомостями.
11	«Лови помилку!»	Група учнів отримує картки, де допущено помилку в назвах географічної номенклатури, ознаках тощо.
12	«Чомучка»	Учні відповідають на запитання, що починаються словом «Чому?». Запитання може підготувати вчитель або учні.
13	«Шпаргалка»	Якщо домашнє завдання складне, то учням пропонують зробити вдома на великому листку шпаргалку та користуватися нею під час опитування.
14	«Інтелектуальна розминка»	Учні коротко відповідають на питання, що стосуються попередньої теми, базових понять, термінів, визначень та ін. Запитання може підготувати вчитель або учні.
15	«Асоціація»	Можна провести у вигляді гри-змагання між окремими групами учнів. Учні називають і показують на карті об'єкти, які асоціюються з заданим вчителем поняттям.
Мотивація вивчення нової теми		
16	«Викликаю асоціацію»	Учитель пропонує кожному з учнів висловити ті асоціації, які виникли у них при певних словах, наприклад, «рудні корисні копалини». Учитель наголошує на тому, що подібна робота буде проведена після вивчення всієї теми й учні переконуються, наскільки більш складні і досконалі стали їхні асоціації.
17	«Проблемне питання»	Вчитель або учні під його керівництвом ставлять проблемне питання. До його постановки можна підійти через обговорення вже відомих учням фактів, через перегляд відеофрагмента, після відповіді на певні запитання, останнє з яких окреслює межі певної проблеми.

1	2	3
18	«Здивуй усіх»	Учні розповідають цікавий матеріал, який стосується теми уроку, але виходить за межі шкільного підручника.
19	«Навчальний кінозал»	Учитель пропонує учням переглянути відеофрагменти.
20	«Приваблива мета»	Учитель формує цікаву для учнів мету, виконуючи тим самим навчальні завдання.
21	«Фантастичний додаток»	Вчитель моделює фантастичну ситуацію, що дасть змогу виконати реальні навчальні завдання.
22	«Практичність теорії»	Учитель доводить корисність теми шляхом розв'язання конкретної практичної ситуації.
23	«Відтермінована відгадка»	Формулює загадку, відповідь на яку можна дізнатися, лише працюючи з новим матеріалом.
Вивчення нового матеріалу		
24	«Домашня заготовка»	Учні, отримавши завдання заздалегідь, розповідають матеріал.
25	«Кути»	Учні розподіляються на групи. Групи розміщуються по кутках класної кімнати, де кожна групу чекає завдання. У цій грі учні мають свободу вибору «кута». Учитель інструктує кожен групу, яка має за мету виконати завдання за певним напрямом («теоретики», «художники», «письменники», «допитливі» та ін.).
26	«Учень–учень»	Працюючи в парах, учні вивчають різний навчальний матеріал, а потім пояснюють його один одному.
27	«Театралізація»	Учитель пропонує розіграти конкретну ситуацію в ролях.
28	«Шпаргалка»	На цьому етапі групи учнів, виконуючи навчальне завдання, створюють шпаргалку, фактично опорну схему, за якою будують свою відповідь.
29	«Дерево рішень»	На базі вивченого матеріалу колективно або в групі учні пропонують варіанти розв'язання проблеми та заповнюють «дерево».
30	Навчальний «мозковий штурм»	Напрацювання будь-яких ідей для розв'язання проблеми, відбір та аналіз результатів.
31	«Вирішуємо проблему»	Вчитель ділить учнів на малі творчі групи, які повинні вирішити проблему. Вони оголошують ідеї і розглядають їх з учителем.
32	«Діалогічна лекція»	Розповідь вчителя з поєднанням діалогу з учнями.
33	«Учнівська конференція»	Учні розповідають попередньо підготовлений навчальний матеріал (обов'язково використовуючи ілюстровану карту) або проводять учнівську презентацію, що стане хорошим прийомом активізації їхньої пізнавальної діяльності та сприятиме впровадженню нових інтерактивних технологій у навчальний процес географії.
34	«Географічна лабораторія»	Учні працюють у групах, парах або одноосібно над певними запитаннями, завданнями. Самостійно роблять висновки та узагальнення.
35	«Картографічна лабораторія»	Учні виконують завдання на контурній карті. Знаходять, наносять та підписують на контурній карті назви географічних об'єктів.
36	«Кліматична лабораторія»	Учні разом з учителем, користуючись атласом, характеризують клімат певного географічного об'єкта.
37	«Творча лабораторія»	Виконання учнями проблемних завдань пошукового характеру з використанням різних джерел географічних знань.
38	«Словничок»	Учні разом з учителем, користуючись підручником, довідниками з'ясовують зміст певних понять, вчитель доповнює їх.
39	«Хвилинка підручника»	Учні працюють з текстом підручника, у робочому зошиті дають відповіді на питання.

1	2	3
40	«Географічний практикум»	Виконання завдань, які пов'язані з нанесенням певних географічних об'єктів на контурну карту.
41	«Мандрівка»	Учні, працюючи в групах, парах або самостійно, виконують вже відомі за ходом виконання завдання. Під час виконання завдання використовують різноманітні джерела географічних знань.
42	«Власні приклади»	Учні наводять цікаві приклади щодо теми уроку або доповнюють зміст проблеми, що вивчається, власними прикладами.
43	«Екскурсія»	Один або два учні, які виконують одну і ту ж роботу, на основі теоретичних знань, аналізують процес, явище на карті, наприклад, на основі теоретичних знань про фізико-географічне районування та, користуючись картою фізико-географічного районування України, аналізують особливості фізико-географічного районування України.
44	«Круглий стіл»	Учні працюють у малих творчих групах над конкретними завданнями, використовуючи різноманітні джерела географічної інформації упродовж невеликого відрізка часу (7 хв). Для формування колективної відповіді використовують фліпчарт (плакат) або аркуш паперу. Один з учнів записує свою ідею, а потім передає для запису наступному. Всі ідеї обговорюють з учителем і вибирають найправильніші.
45	«Спільний проект»	Клас об'єднується в п'ять–шість робочих груп, і створюють групу експертів з сильних учнів. Вчитель ставить проблему, але завдання, які отримують групи, мають різний зміст і передають проблему з різних боків. Група експертів складає свій варіант виконання завдання. Після завершення роботи кожна група звітує і записує на дошці певні положення. В результаті відповідей представників груп складають спільний проект, який рецензує і доповнює група експертів.
46	«Коло ідей»	Клас ділиться на малі групи, вчитель висуває дискусійне питання, учні в групах за певний час обговорюють його і тоді репрезентують лише один аспект обговорюваної проблеми. Групи висловлюються по черзі, доки не буде розглянуто всі аспекти проблеми, побаченої учнями.
47	«Подумай – обговори з партнером – обговори з іншою парою»	Вчитель ставить питання чи завдання, кожен учень обмірковує його самостійно. Далі утворюються пари, партнери обмінюються відповідями, обговорюють проблему. Тоді кожна пара об'єднується для обміну думками з іншою, де в обговоренні беруть участь четверо учнів.
48	«Нумеровані голови разом»	Учні створюють невеликі групи з трьох–чотирьох осіб, кожен отримує номер (1–3 або 1–4). Вчитель формулює запитання чи проблему. Кожен обмірковує завдання, проблему обговорюють у групі. Вчитель називає номер, і кожен учень з цим номером доповідає класу про результати роботи групи.
Закріплення вивченого, підсумок уроку		
49	«Світлофор»	Учитель ставить запитання з вивченого матеріалу. Учні піднімають для відповіді замість руки картку: зелену, якщо знають відповідь, та червону, якщо не можуть відповісти.
50	«Розподіли об'єкти»	Учні отримують порожню таблицю та пронумерований перелік об'єктів, які потрібно вписати в неї.

1	2	3
51	«Конверт»	За допомогою булавок приколотися на «німій» фізичній карті географічні назви, що знаходяться в конверті.
52	«Вірю – не вірю»	Вчитель або учні називають певні твердження або показують об'єкти на карті, з якими інші учні або погоджуються або ні. Якщо не погоджуються, то пояснюють чому і дають вірну відповідь.
53	«Виберіть зайве»	Гра, що полягає у пошуку зайвого об'єкта в певному логічному ряді.
54	«Бліцопитування»	Вчитель у швидкому темпі задає учням запитання, а учні дають одну або декілька можливих вірних відповідей. За необхідності вони можуть доповнювати та розширювати відповіді своїх одно-класників.
55	«Роблю висновок»	Прийом вчить учнів робити висновки, узагальнення, синтезувати (комбінувати елементи вивченого в ціле), оцінювати рівень виконання роботи, рівень власних навчальних досягнень, досягнень інших і класу. Залежно від потреби можливо використовувати на будь-якому етапі уроку.
56	«Прес-конференція»	Клас ділиться на кореспондентів та спеціалістів з певних питань, галузей, сфер. Перші задають питання, другі дають на них відповіді. Прийом дає змогу колективно підсумувати вивчене.
57	«Лови помилку»	Учень (учитель) характеризує географічний об'єкт, розповідає певний факт та ін., іноді навмисно припускається помилки. Учні повинні помітити та виправити її.
58	«Як? Що? Де?»	Учні або вчитель задають запитання, які починаються словами «Що?», «Де?», «Як?».
59	«Дерево рішень»	Для використання прийому треба підготувати матеріали у вигляді табличок з написами взаємопов'язаних понять, назв тощо. На дошці для більшої зручності та наочності можна намалювати крону дерева. Учні, працюючи над запитаннями вчителя, називають складові «дерева» та магнітами прикріплюють таблички у певній частині «крони» дерева.
60	«Мене вразило»	Учні називають факти, пов'язані з темою уроку, які їх найбільше вразили.
61	«Подорож по карті»	Учні по черзі називають і показують на карті об'єкти, які вони запам'ятали впродовж уроку.
62	«Сенкан»	Використовують прийом для виділення найсуттєвіших рис явища чи об'єкта. Можна складати індивідуально чи в групах за таким порядком: 1. Слово, яке позначає тему (іменник); 2. Опис теми, який складається з двох слів (два прикметники); 3. Називає дію, пов'язану з темою (три дієслова); 4. Речення з чотирьох слів, що висловлює основну думку теми; 5. Одне слово-іменник, синонім до першого слова (у ньому висвітлено сутність теми, ніби зроблено висновок).
63	«Асоціативний ланцюжок» («павутинка»)	Учні визначають психологічний зв'язок між окремими поняттями, уявленнями, внаслідок чого одне уявлення породжує інше.
64	«Кубування»	Вчитель дає завдання учням у кілька етапів: 1. Опишіть це... 2. Асоціюйте це... 3. Порівняйте це... 4. Проаналізуйте це... 5. Знайдіть аргументи «За» і «Проти». 6. Застосуйте це!

1	2	3
65	«Діаграма Вена»	Вчитель дає завдання учням порівняти два об'єкти, які мають подібні риси і розбіжності одночасно.
66	«Незакінчені речення»	Учитель формулює незакінчене речення (записує на дошці) і пропонує учням закінчити його. Кожний наступний учасник обговорення має починати свій виступ з записаного вчителем на дошці незакінченого речення.
67	«Карусель»	Клас поділений на чотири мікрогрупи, кожна з яких отримує аркуш зі запитаннями. Зміст запитань стосується окремих аспектів теми. Впродовж однієї хвилини учні письмово дають відповіді на них. Аркуш передають з однієї групи в іншу, щоб кожний аркуш побував у всіх мікрогрупах. Наприкінці кожний аркуш повертається в ту мікрогрупу, яка давала відповідь першою. Учні записують відповіді.

У 9 класі на різних етапах уроку можна використати більшість з описаних прийомів, крім того, застосувати й такі, що дають змогу здобути життєві компетенції, збагнути особливості соціально-економічної географії – **«соціогеографічний практикум»** (аналіз географічними методами життєвих ситуацій), **«аналітичний практикум»** (побудова графіків на основі цифрових даних та їхній аналіз), **«структурований огляд»** (п'ятихвилинна лекція задля тлумачення ключових понять теми, що привчає учнів до конспектування), **«знаємо – хочемо дізнатися – дізналися»** (поступове заповнення на різних етапах уроку відповідних колонок таблиці, що допомагає учням свідомо засвоювати навчальну інформацію) тощо.

7.3. Вимоги до конструктора уроку

У конспекті-конструкторі подають у структурованій текстовій формі проект уроку, що ґрунтується на діяльнісному підході до навчального процесу (зазначено зміст діяльності вчителя та учнів і рівні засвоєння знань на кожному етапі уроку). Схема конструктора аналогічна тій, яку розробляють на практичному занятті, наприклад:

Тема уроку, клас, дата проведення.

Мета уроку: очікувані результати за чотирма складовими змісту освіти (формування і розвиток знань, умінь, досвіду творчої діяльності, емоцій і цінностей).

Тип уроку за дидактичною метою.

Методи і прийоми.

Обладнання: засоби навчання, які будуть використані на уроці.

Хід уроку

Організаційні та змістові етапи	Тривалість (хв)	Пізнавальні завдання до змістових етапів	Діяльність учителя	Діяльність учнів/ рівень засвоєння знань

У конспекті на першій сторінці після методичного апарату має бути вказана мотивація вивчення нової теми.

УВАГА! Для надання конструкторові оптимальної форми і для зручності використання його необхідно роздрукувати в **альбомному вигляді**.

Необхідність написання конспектів у такій формі зумовлена тим, що студент-практикант має чітко уявляти ЩО (змістові логічні етапи уроку), НАВІЩО (пізнавальні завдання) і ЯК (зміст взаємодії вчителя та учнів) він робитиме кожної хвилини на уроці як керівник навчального процесу.

Щоб досягнути поставленої мети уроку й отримати радість від спільної праці з учнями під час підготовки до уроку, зверніть увагу на потенційні помилки, які можуть знизити його ефективність.

7.4. Найхарактерніші недоліки уроку

- Нехтування вчителем ретельним підготуванням до проведення уроку (схематичний лаконічний конспект, не продумані пізнавальні завдання, одноманітність методів і форм роботи, використання тільки матеріалів підручника і т. д.).
- Не приділено належну увагу мотивації й інтересу учнів до уроку.
- Тему уроку не записують на дошці.
- Час активної роботи учнів на уроці набагато менший від часу активного пояснення вчителя.
- Мовчання більшості учнів на уроці.
- Бракує диференціації навчання на різних етапах уроку.
- Учні на уроці пасивні.
- Вчитель працює з обмеженим колом школярів.
- Відповіді учнів на запитання вчителя здебільшого мають репродуктивний, відтворюючий характер. Характер навчальних завдань репродуктивний (за алгоритмом), бракує творчих завдань.
- Учитель виступає репродуктором навчання.
- Мало уваги приділено виділенню основного, найбільш суттєвого зі змісту вивченого матеріалу та його багаторазовому повторенню.
- Нераціонально використаний час уроку.
- Домашнє завдання не записано на дошці, задане після дзвінка, недиференційоване, значно перевищує обсяг роботи, виконаної на уроці.
- Невчасне завершення уроку.
- Зосередження уваги лише на учневі, який відповідає.
- Неувага до відповіді учня, втручання у відповідь.
- Гостра реакція на будь-які відхилення у поведінці учнів на уроці.
- «Загравання» з учнями, намагання сподобатися, невміння знайти правильний тон.
- Невміння спрямувати навчання та виховання на колектив учнів.
- Погрози, грубі зауваження як основні засоби впливу на учнів.
- Невиразність мови.
- Невміння акцентувати на найголовнішому.
- Монотонність голосу.
- Застиглість пози вчителя (вчитель постійно сидить за столом).
- Неврахування інтересів, захоплень учнів.
- Механічне запозичення педагогічного досвіду.
- Намагання скопіювати побачене.

Після проведеного уроку учитель та керівники педпрактики від університету обговорюють його разом з практикантом. Перше слово під час обговорення обов'язково надається вчителю, який проводив урок, тобто практиканту. Таку критично-аналітичну дію називають самоаналізом уроку. Його можна здійснити за схемою (7.5).

7.5. Самоаналіз уроку вчителем

1. Чи була досягнута мета уроку?
2. Як були використані виховні можливості навчального матеріалу з метою всебічного розвитку особистості учнів?
3. Чи всі учні працювали на уроці і як вони працювали?
4. Як використано час уроку? Чи було втрачено час на уроці й що стало причиною цього?
5. Які знання засвоїли учні, які вміння закріпили?
6. Які були недоліки в ході уроку й чому?
7. Які зміни в структуру і зміст уроку вніс би вчитель, якби його довелося повторити?

7.6. Аналіз відвіданого уроку колеги

Окрім короткого самоаналізу власного уроку, який можна окреслити цільовою формулою «вчимося на власних помилках», практикант здійснює ще один вид аналізу, метою якого є «навчання на помилках інших», – уроку свого колеги чи вчителя-предметника. Зручно влаштувавшись на останній парті і поклавши перед собою схему аналізу, яка може мати багато варіантів (один із них, запропонований кафедрою педагогіки університету, подаємо далі), практикант пунктуально і прискіпливо стежить за педагогічною творчістю колеги, водночас ставлячи себе на його місце (тобто обмірковує, чому він саме так робить, припускає, як би вчинив у цій навчальній ситуації і т. д.). Після закінчення уроку ділиться своїми висновками на колективному обговоренні уроку й оформляє цей вид практичної педагогічної діяльності згідно з вимогами, але головно – на своєму уроці не повторює побачених помилок, чи навпаки, запозичує позитивний досвід. Якщо практика відбувається за індивідуальним планом, то практиканту доведеться виконати в такому детальному форматі аналіз уроку, закріпленого за ним вчителя-предметника. Аналізувати урок можна за такою схемою:⁴

1. Загальні відомості про навчальне заняття:

- тема навчального заняття, її зв'язок з попередніми і наступними, місце у відповідному розділі;
- форма, тип навчального заняття, його структура, відповідність темі та поставленій меті;
- рівень досягнення мети та отримані результати, умови, чинники, що сприяли цьому;
- сильні та слабкі сторони, досягнення, загальні враження.

2. Підготування вчителя до організування навчального заняття:

- визначення структури навчального заняття, його етапів відповідно до теми і мети;
- цілеспрямоване планування змісту, методів, форм організування навчання на різних етапах;
- вивчення та знання психологічних особливостей класу, зокрема кожного учня, мотивації їхньої навчально-пізнавальної діяльності, поведінки, своєрідності міжособистісних взаємин у групі;
- підготування навчального матеріалу, розроблення практичних завдань, вправ, творчих робіт;
- використання фахової та методичної літератури;
- підготування дидактичних та роздаткових матеріалів, навчальних посібників і засобів.

3. Визначення і постановка мети, завдань як кінцевого результату, необхідного для досягнення вчителем та учнями:

- відповідність загальної освітньої мети темі, рівню розвитку учнів, їхніх знань, умінь з навчального предмета;

⁴ Схема розроблена на кафедрі загальної та соціальної педагогіки ЛНУ імені Івана Франка

- передбачення кінцевих результатів навчального заняття, створення в учнів установки на досягнення мети;
- визначення та донесення до учнів конкретних завдань навчально-пізнавальної діяльності на кожному етапі.

4. Відбір змісту навчального матеріалу, розвиток особистісного ставлення учнів до нього:

- відбір змісту навчального матеріалу відповідно до теми, поставленої мети і навчальної програми;
- раціональний відбір наукових, засадничих знань, понять, фактів, які становлять основу розвитку умінь, навичок учнів, їхнього соціального становлення, дальшого навчання;
- спрямованість змісту навчального матеріалу на розгляд проблем, соціального значущих та актуальних для життя учнів, задоволення їхніх пізнавальних і особистісних потреб та інтересів;
- відповідність змісту навчального матеріалу рівню розвитку учнів, їхнім пізнавальним можливостям, зорієнтованість на «зону найближчого розвитку»;
- послідовність та логічність структурування змісту за етапами навчального заняття відповідно до його структури;
- розкриття загальнолюдських, національних цінностей у змісті навчального матеріалу, забезпечення його зв'язку з життєвим досвідом учнів;
- аргументованість, логічність, доказовість викладу знань, понять, ідей тощо;
- забезпечення сприймання, розуміння, омилення учнями сутності наукових, соціальних понять, явищ, умінь, адекватності їхнього об'єктивного змісту та суб'єктивного сенсу для учнів;
- позитивна спрямованість змісту навчального матеріалу (зорієнтованість змісту на майбутню діяльність учнів, їхні позитивні емоції, самопізнання та вдосконалення, пізнання інших тощо);
- стимулювання інтересу учнів до змісту, усвідомлення його значущості для розвитку особистості, сприяння формуванню допитливості школярів (новизна знань, умінь, їхня різнобічна значущість, парадоксальність понять, фактів, популярність інформації, емоційність викладу, подання інформації через призму бачення педагога, науковця, діалог вчителя тощо);
- інтегрування змісту навчального матеріалу з іншими темами, розділами, предметами.

5. Застосування методів, прийомів, засобів, форм організування навчально-пізнавальної діяльності учнів:

- творче, цілеспрямоване поєднання різноманітних методів, прийомів, форм організування навчально-пізнавальної діяльності учнів для досягнення поставленої мети, завдань заняття, відповідно до змісту навчального матеріалу, вікових особливостей, рівня навчальних можливостей учнів;
- стимулювання активності учнів, їхньої позиції як суб'єктів, партнерів процесу навчання;
- організування навчання як процесу набуття учнями досвіду діяльності, поведінки;
- застосування різноманітних методів, прийомів, форм організування навчально-пізнавальної діяльності для забезпечення сприйняття, розуміння, осмислення, закріплення учнями знань, умінь і навичок;
- активізація думки учнів, стимулювання їх до критичного та творчого мислення, вияву власної позиції, поглядів, самостійного пошуку і дослідження;
- задоволення різноманітних особистісних потреб учнів (у пізнанні, розвитку, самооцінці,

самоствердженні тощо), врахування і розвиток своєрідних особливостей кожного учня, стимулювання школярів до успіху.

6. Діяльність педагога:

- ставлення до учнів, наявність позитивної установки на кожного школяра, розуміння його як особистості, вияв поваги, довіри до нього;
- позиція партнера чи наставника учнів, підтримка кожного у навчанні, надання допомоги у подоланні труднощів;
- залучення кожного школяра до навчальної діяльності, сприяння його розвитку;
- знання вчителем навчального матеріалу, захоплення фаховою наукою;
- стиль діяльності та поведінки вчителя, його комунікативні вміння, відкритість, щирість, розвиток позитивних взаємин з учнями, знаходження контакту з кожним;
- вияв педагогічного такту в організуванні взаємодії з учнями, ставлення до школярів зі складною поведінкою;
- сприяння ініціативності, самостійності, впевненості учнів у навчально-пізнавальній діяльності;
- забезпечення дисципліни як організування порядку на навчальному занятті.

7. Діяльність учнів:

- ставлення учнів до процесу навчання, застосованих форм, методів організування навчально-пізнавальної діяльності, їхня мотивація;
- позиція учнів як партнерів у навчанні, синтезаторів, творців ідей;
- зовнішня і внутрішня активність учнів, їхнє співвідношення;
- відчуття та усвідомлення учнями своєї ролі, відповідальності у навчальному процесі;
- ставлення до особистості вчителя;
- дисципліна учнів, дотримання правил поведінки, діяльності на навчальному занятті.

8. Організування міжособистісної взаємодії учнів та розвиток їхніх взаємин:

- створення психологічно комфортного середовища на навчальному занятті;
- стимулювання та орієнтування учнів на підтримку один одного, на взаємоповагу;
- привчання учнів до уважного слухання один одного, толерантного ставлення до думки інших, вияву радості за успіх однокласників, уникнення критичних зауважень, образ інших;
- об'єктивне ставлення педагога до кожного школяра, створення рівноправних умов для діяльності кожного з них;
- розвиток в учнів установки на ставлення до кожного однокласника як до здібної, своєрідної індивідуальності, яка володіє власним життєвим досвідом;
- застосування різноманітних форм співпраці, міжособистісної взаємодії учнів (дискусії, діалоги, групові форми, колективна робота тощо).

9. Отримання зворотного зв'язку:

- методи, прийоми організування зворотного зв'язку на кожному етапі навчального заняття;
- перевірка вчителем рівня розуміння, осмислення учнями навчального матеріалу, рівня сформованості їхніх знань та умінь;
- застосування зворотного зв'язку для усвідомлення особливостей діяльності, мислення школярів, мотивації їхнього навчання з метою вдосконалення організування навчальних занять;
- застосування зворотного зв'язку, оцінювання для усвідомлення учнями досягнутих успіхів, перспектив їхнього розвитку;
- об'єктивність оцінювання індивідуальних особливостей навчальної діяльності учнів;
- мотивація оцінок учнів без елементів критики особистості.

10. Загальні висновки (пропозиції і поради щодо вдосконалення підготовки і проведення навчальних занять).

7.7. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів

Проблема об'єктивного оцінювання роботи учнів на уроці чи не найскладніша для практикантів. З психологічно-емоційних мотивів вчитель-студент прагне нагородити високими оцінками учнів в обмін на їхню прихильність. Студентові-практиканту ж необхідно навчитись об'єктивно оцінювати знання учнів, адже оцінка – це критерій їхньої навченості, на відсутність якої не можна заплющувати очі. Тому практикант повинен чітко знати прийняті критерії оцінювання знань учнів, а за відповідних умов, коли засобом вищої оцінки доцільно заохотити старанних учнів, мотивувати своє рішення перед усім класом. У випадку оцінювання необхідно ставити абсолютну мету – бути милосердним, але справедливим, тобто враховувати можливості учня і *докладені ним зусилля* до навчання.

Подаємо загальноприйняті в Україні критерії оцінювання знань та умінь з географії за 12-бальною системою.

Таблиця 3

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів з географії

Рівень навчальних досягнень учнів	Бал	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
1	2	3
I Початковий	1	Учень розрізняє окремі географічні явища чи об'єкти (гори і рівнини, суходіл і океан, село і місто, галузь і т. д.) та з допомогою вчителя знаходить їх на карті.
	2	Учень за допомогою вчителя відтворює окремі факти на елементарному рівні, розрізняє один або декілька запропонованих географічних об'єктів та з допомогою вчителя намагається знайти їх на карті.
	3	Учень інколи нечітко характеризує географічні об'єкти; за допомогою вчителя знаходить їх на карті, може самостійно розрізнити окремі географічні поняття.
II Середній	4	Учень частково відтворює текст підручника, нечітко визначає основні поняття і терміни за допомогою вчителя. Називає, відповідно до теми конкретного уроку компоненти географічної оболонки та складові господарства; повторює за зразком практичну роботу; під час відповіді намагається користуватися географічною картою.
	5	Учень відтворює частину навчального матеріалу без розкриття причинно-наслідкових зв'язків, описує географічні об'єкти чи явища за типовим планом. Намагається робити висновки без підтвердження їх прикладами; частково володіє обов'язковою географічною номенклатурою.
	6	Учень самостійно дає більшість визначень, передбачених темою уроку, відтворює значну частину вивченого матеріалу відповідно до його викладу у підручнику. З допомогою вчителя виявляє причинно-наслідкові зв'язки, ілюструє їх власними прикладами. На середньому рівні володіє географічною номенклатурою та картою.

1	2	3
III Достатній	7	Учень має достатні географічні знання і застосовує їх для вирішення стандартних ситуацій. Має цілісне уявлення про природні та суспільні явища, вміє вести спостереження за навколишнім середовищем; достатньо володіє картографічним матеріалом.
	8	Учень засвоїв основні уявлення, поняття і категорії географічної науки про Землю та господарську діяльність людини. Застосовує здобуті знання на практиці, використовуючи прийоми аналізу статистичних даних про господарство і населення, показує їх зміну у часі. Вміє наводити приклади взаємодії людини і природи; знає обов'язкову географічну номенклатуру.
	9	Учень на достатньому рівні володіє навчальним матеріалом, може застосовувати його для виконання практичних робіт; має чіткі уявлення про компоненти природи і просторове організування господарства; пояснює причинно-наслідкові зв'язки в природі і господарстві; майже безпомилково працює з картографічним матеріалом.
IV Високий	10	Учень усвідомлює сучасну географічну картину світу, оцінює певні процеси та явища, передбачені навчальною програмою; пояснює прикладне значення географічних знань, дає розгорнуту відповідь, відбирає необхідні знання; вільно застосовує більшість географічних понять та може їх класифікувати; добре володіє картографічним матеріалом.
	11	Учень має глибокі знання про об'єкт вивчення, застосовує наукову термінологію, аргументує свої твердження і висновки, вміє працювати з рекомендованими вчителем джерелами географічної інформації; на високому рівні аналізує та використовує картографічну інформацію.
	12	Учень володіє ґрунтовними географічними знаннями у межах вимог навчальної програми, висловлює та аргументує власне ставлення до різних поглядів на об'єкт вивчення; самостійно аналізує природні та суспільні явища, робить відповідні висновки й узагальнення; здатний розв'язувати проблемні завдання; вільно володіє картографічною інформацією та творчо її використовує.

8. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УРОКУ ЕКОНОМІКИ

Методика вивчення економічних дисциплін побудована на методичних прийомах та засобах навчання, що пов'язані зі специфікою економічних знань як предмета навчання, а саме:

- абстрактного характеру фундаментальних економічних законів і категорій;
- взаємозалежності економічних категорій і логічного зв'язку між ними;
- кількісної характеристики економічних явищ у динаміці;
- наявності математичних розрахунків і формул;
- інтегрованості економічних знань з іншими науками;
- формування підприємницької компетентності, економічного мислення й економічної культури школярів.

Незважаючи на те, що деякі з цих властивостей знань притаманні й економічній географії, практикантові треба враховувати значно ширшу математичну складову економічних знань, а також вікові особливості старшокласників, що потребує застосування відповідних прийомів і засобів навчання. Окрім прийому розв'язування задач, який застосовують чи не на кожному уроці економіки, студентам-вчителям доведеться частіше, ніж на уроках географії, використовувати інтерактивні методи («мозковий штурм», «кейс-метод», дискусію, а також прийоми проблемного навчання та розвитку критичного мислення (відомі з практичних занять «сенкан», «діаграма Вена», «групування» тощо).

Ураховуючи специфіку вивчення економічних дисциплін, зупинимось коротко на деяких особливостях комбінованого уроку з економіки відповідно до його типової структури.

На початку заняття головне завдання – організувати учнів на дальшу інтенсивну роботу за принципом «швидко й чітко». Для цього згодяться запитання, що стосуються найважливіших економічних новин, повідомлення типу «Чи знаєте ви, що...» тощо.

На перевірку домашнього завдання зазвичай відводять 10–15 хв. За цей час потрібно опитати максимальну кількість учнів. В організуванні роботи на цьому етапі доцільний **економічний диктант** (у різних формах) чи **тест**. Для окремих учнів замість тесту можна використати **завдання на картках** (посібник «Контрольні завдання з економіки»).

Потрібно також уникати затяжного усного опитування одного–двох учнів (оскільки економічні питання дуже масштабні і їхнє висвітлення потребує багато уваги). У цей час інша частина учнів займатиметься своїми справами.

Мотивація і вивчення нового матеріалу також потребують багато часу, тому вчителю відразу потрібно організувати учнів на чітку роботу. Для цього доцільно завчасно написати на дошці тему та план уроку, а також перелік основних понять (відповідно до програми).

Можна запропонувати учням, застосовуючи відому технологію «**Мікрофон**», висловитися щодо того, що їм відомо з нової теми, що буде розглянута на уроці (поняття, факти, цікава інформація, практичний досвід, чутки або просто власні думки). Якщо необхідно попрацювати з конкретним поняттям, доречно використовувати метод асоціацій, наприклад, учитель малює на дошці коло і записує в ньому поняття та просить учнів назвати асоціації, які це поняття у них викликає (всі висловлювання записують навколо), після чого будь-хто за бажанням робить узагальнення. Працюючи за методами «**Мікрофон**» та «**Асоціації**», не можна критикувати жодне висловлювання, дотримуючись правила: «кожна думка має право

на існування». Важливо, щоб кожний учень не боявся висловитися й відчув власну причетність до процесу «створення» нового знання.

Можна дати учням завдання записати у своїх зошитах питання, на які б вони хотіли отримати відповіді впродовж заняття чи розгляду певної теми.

Ще одним ефективним мотиваційним прийомом може бути постановка питання чи **створення проблемної ситуації**, для розв'язання якої в учнів не вистачає знань. Результатом цих видів діяльності стає формування мети заняття й усвідомлення учнями та вчителем власних цілей і завдань, якими, до речі, можуть бути самопізнання та саморозуміння, вдосконалення комунікативних навичок, реалізація творчих нахилів, задоволення потреби у самовираженні.

Прийом **«Грунування»** спонукає учнів вільно й відкрито думати на певну тему. Він дає змогу встановити зв'язки між окремими поняттями, своїм життєвим досвідом і вже набутими знаннями. Цю роботу виконують як індивідуально, так і в групах або класом.

Починати «Грунування» потрібно з написання центрального слова (поняття) або фрази посередині аркуша паперу (дошки). Навколо цього слова треба записувати слова й фрази, які спадають на думку з обраної теми. Коли запас ідей вичерпано, потрібно встановити зв'язки між поняттями. Таким чином утворюється груно.

Типовою проблемою цього етапу є прагнення вчителя пояснити все, наполягання на тому, щоб учні якомога більше записали. На інші види роботи часу не вистачає. Адже надиктовування тексту потребує багато зусиль, учні виконують малопродуктивну роботу, водночас переживають негативні емоції, які асоціюються з вивченням предмета. Пам'ятаймо, чим більше ми надиктовуємо, тим менше учень розуміє, його головне завдання – встигнути записати. Більш ефективним, ніж записування під диктування є складання опорних схем (або аналіз готової схеми в підручнику чи на плакаті).

Доцільно запропонувати учням висловити свої міркування з питань теми. Деякі вчителі використовують такі методи, як **«Вільне письмо»**, **«Позначки»**. «Вільне письмо» використовують на етапі актуалізації знань і в кінці уроку. Після оголошення теми нового матеріалу пропонують учням написати все, що спаде їм на думку з цього питання, протягом трьох хвилин. Наприкінці уроку вони повинні звірити написане на початку уроку з отриманими знаннями й проаналізувати, що вони знали, де помилялись, а чого зовсім не знали. Цей аналіз не обов'язково обговорювати в класі. Його проводить кожна дитина для себе.

Метод **«Джигсоу»** або **«Перехресних груп»** можна ефективно застосовувати під час вивчення частково відомих учням тем. Клас ділять на групи. Бажано, щоб кількість груп збігалася з кількістю членів груп. Кожному представнику групи присвоюють номер. Завдань стільки, скільки груп. Учні з однаковими номерами збираються разом і вивчають матеріали свого питання. Обговорюють відповідь, поки всі члени експертної групи добре не зрозуміють її. Коли експертні групи завершать роботу, їхні учасники розходяться по своїх основних групах і навчають своїх одногрупників. Після завершення вивчення теми починається обговорення, в результаті якого можна з'ясувати ступінь її засвоєння.

Вивчення нового матеріалу можна почати з поділу учнів на пари. Потім запропонувати їм за три хвилини записати все, що вони знають з обговорюваної теми. Тим часом намалювати на дошці таблицю, яка містить три пункти: **знаю, хочу знати, вивчили**. Потім учні обмінюються з класом своїми думками. У лівій колонці записують тези, з якими всі згодні, спільно формулюють питання, які цікавлять учнів з цієї теми, і записують їх у другу колонку. У процесі вивчення нового матеріалу учні заповнюють праву колонку та записують питання, що виникли, у середню.

Узагальнювати й систематизувати вивчений матеріал можливо у формі розв'язування задач, виконання вправ, складання схем і запитань один одному, наведення прикладів чи роботи з підручником і статистичними матеріалами (знайти показники, підтвердження, довести тощо). Краще, коли це буде робота в парах, індивідуальна чи в малих групах. Іноді вчитель скорочує час на таку роботу на користь пояснення (диктування) теоретичних матеріалів. Але без систематизації та відповідного упорядкування нових знань учень самостійно не знайде їм місця у структурі свого досвіду й інформації. Так, відома в Україні вчителька економіки С. Булашенко для активізації знань, при подачі нового матеріалу та при закріпленні використовує такі елементи критичного мислення: **групування, сенкан, кубування, вільне письмо, метод «Позначки», есе** тощо.

Висновки й підсумки роботи на уроці можна ефективно зробити у формі діалогів: «Що ми розглянули?», «Що найважливіше з теми?», «Де це можна використати?», «Що ти дізнався нового?» або складаючи «поради» підприємцю, споживачу, мамі, татові тощо.

На заключному етапі уроку можна провести п'ятихвилинне **есе**, щоб учні краще зрозуміли свої думки з вивченої теми. Вони повинні записати коротко те, про що дізналися на уроці і написати запитання, яке виникло. Ці роботи дітей, особливо проблемні питання, використовують при плануванні наступного уроку. **Есе** в перекладі з французької означає «спроба», «проба», «нарис». Це твір-міркування невеликого обсягу з вільною композицією, що виражає індивідуальні враження, міркування щодо конкретного питання, проблем й не претендує на повноту й вичерпне трактування предмета.

У есе автор висловлює свою точку зору, особисту суб'єктивну оцінку предмета міркування, що дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу; часто це розмова вголос, вираження емоцій й образність. На відміну від інших методів контролю й перевірки знань, метою есе є діагностування продуктивної, творчої складової пізнавальної діяльності учнів, яка передбачає аналіз інформації, його інтерпретацію, побудову міркувань, порівняння фактів, підходів й альтернатив, формулювання висновків, особисту оцінку автора та ін.

Застосування есе на уроках економіки сприяє більш чіткому й грамотному формулюванню думок, дає можливість розміщувати думки в строгій логічній послідовності, передбачає вільне володіння мовою економічних термінів і понять, розкриває глибину й широту навчального матеріалу, вчить використовувати приклади, цитати, необхідні аргументи з відповідної теми.

Аналізуючи закордонний і вітчизняний досвід застосування есе, можна говорити про чотири форми використання цього методу:

- 1) есе – самостійна творча робота на запропоновану вчителем тему (виконують як домашню роботу);
- 2) есе – 30-хвилинна контрольна/або самостійна робота з вивченого навчального матеріалу;
- 3) есе – 10-хвилинний вільний твір для закріплення й опрацювання нового матеріалу (звичайно пишуть його наприкінці уроку або наприкінці етапу уроку);
- 4) есе – 5-хвилинний вільний твір з метою підведення підсумків уроку й фіксування думок і висновків, сформованих на уроці з теми (найчастіше ставлять завдання описати, що саме учні дізналися з нової теми, і поставити одне питання, на яке вони так і не одержали відповіді).

Для перших двох видів есе тема формулюється викладачем зазвичай як проблемне питання, що має спонукати учнів до міркування, а не тільки до логічного вибудовування відповіді з окремих понять і визначень. Наприклад, за темою уроку, пов'язаною з вивченням такого економічного поняття, як інфляція, питання для есе може бути сформульоване у такий

спосіб: «Як Ви думаєте, яким чином інфляція впливатиме на Ваш сімейний бюджет?». А до теми уроку «Державна макроекономічна політика» питання може бути сформульоване так: «Як Ви вважаєте, який напрямок державної політики (фіскальної або монетарної) важливіший для розвитку економіки країни?».

Оцінення есе учня відповідно до критеріїв

Рівні	Критерій	Оцінка (бали)
А	Знання й розуміння теоретичного матеріалу	Учень визначає розглянуті поняття чітко й повно, наводячи приклади.
Б	Аналіз й оцінення інформації	Учень уміло використовує прийоми порівняння й узагальнення для аналізу взаємозв'язку понять і явищ, застосовує категорії аналізу, особисто оцінює проблему.
С	Побудова суджень	Відповідь свідчить про ясність і послідовність у міркуваннях. Висунуті тези супроводжуються аргументацією. Наведено різні точки зору і подано власну оцінку.

Метод «Кубування». Цей прийом передбачає використання кубика з написаними на кожному його боці запитаннями, які спрямовують мислення учнів від простого до більш складного. Протягом короткого часу учні записують свої думки на запропоновану тему, відповідаючи на запитання граней кубика. Перше запитання має **описовий** характер, друге – **порівняльний**, третє – **асоціативний**, четверте – **аналітичний**, п'яте – **пошуковий**, шосте – **позиційний**.

Наприклад:

1. Що таке безробіття?
2. Чим безробітний відрізняється від працюючого?
3. Про що змушує Вас думати слово «безробіття»?
4. Чому, на Вашу думку, виникає безробіття?
5. Яким чином можна позбутися безробіття?
6. Як Ви ставитеся до безробіття? Потрібне воно чи ні?

На підсумковому етапі уроку можна скласти **сенкан**, який є швидким методом аналізу, синтезу та підсумовування отриманої інформації. Це слово походить від французького слова «п'ять» і позначає вірш у п'ять рядків. Сенкан учні можуть складати класом, групами, парами, індивідуально. Цей метод дає змогу добре проаналізувати щойно вивчену тему, виділити основне в ній. Якщо робота проходить у групах чи індивідуально, можна зачитати декілька робіт і обговорити їх.

Складаючи сенкан, необхідно дотримуватися таких правил:

1. Перший рядок містить слово, що позначає тему (зазвичай це іменник).
2. Другий рядок – це опис теми, який складається з двох слів (два прикметники).
3. Третій рядок називає дію, пов'язану з темою, і складається з трьох слів (зазвичай це дієслова).
4. Четвертий рядок є фразою, що складається з чотирьох слів і висловлює ставлення до теми, почуття з приводу обговорюваного.
5. Останній рядок складається з одного слова – синоніма до першого слова, в якому висловлюється сутність теми, ніби робиться підсумок, або яскраве висловлювання, афоризм, жарт, пов'язаний із поняттям, яке емоційно його забарвлює. Наприклад, до теми «Валовий національний продукт»:

ВНП

Сукупний, прибутковий
Створюють, обчислюють, коливається
Ринкова вартість життєвих благ
Додана вартість

Зарплата

Номінальна, реальна
Заробляють, виплачують, одержують
Це ринкова ціна праці
Оплата

Наприкінці заняття чи теми вчитель разом з учнями повертається до очікувань та перевіряє, які з них виправдалися, над чим ще треба попрацювати. Педагогічний досвід свідчить, що учням дуже подобається **ігрова рефлексія**, для проведення якої потрібно підготувати чотири коробки з ярликами: «феєрверк», «корзина для сміття», «м'ясорубка» та «валіза». На окремих маленьких аркушах учні записують те, що їх дійсно зацікавило на занятті, та викидають до коробки «феєрверк»; те, що не сподобалося, в «корзину для сміття»; те, над чим ще необхідно попрацювати, до «м'ясорубки»; все те, що, на думку учнів, вони будуть використовувати у практичній діяльності, кладуть у «валізу». Вчитель озвучує та коментує в разі потреби отримані висловлювання, робить узагальнення та визначає разом з учнями напрямки дальшої роботи. Вчителю потрібно прагнути до того, щоб наприкінці уроку кожний учень відчував задоволення від власної роботи й прагнення до саморозвитку.

На **домашнє завдання** доречно дати невеликі рекомендації «Що зробити?». Для кращого засвоєння теми можна запропонувати навести приклади з досвіду батьків або підготувати цікаві матеріали з додаткових джерел. Обов'язкова умова: обсяг таких матеріалів має бути невеликим (усне повідомлення на 1–3 хв, обсягом 0,5 сторінки формату А-4; реферат – 2 сторінки того ж формату).

Завершуючи заняття, вчитель оцінює роботу всього класу чи окремих учнів («молодці», «добре попрацювали», «недостатньо зосередилися», «потрібно постаратися» тощо). Таке оцінення кожного разу матиме позитивне забарвлення.

Шкільна лекція з економіки. Доволі часто, зважаючи на динамічні зміни в програмі і певне відставання від неї підручників, а також з метою підготування старшокласників до навчання у вищій школі, вчителі вдаються до викладу нової теми у формі лекції. Готуючись до шкільної лекції з економіки, майбутньому вчителеві необхідно пам'ятати, що лекція не тотожна простому диктуванню текстів, хоча іноді учні й очікують від викладача вказівок: «...запишіть все...», «...конспектуйте тільки теоретичні положення...», «...приклад можна не писати...», «...пишіть усе, що на слайдах...» тощо.

Рекомендації щодо підготування та викладу лекції

1. Готуючи лекцію, розділіть навчальний матеріал на логічно завершені частини. Виклад однієї частини не має перевищувати п'яти хвилин (приблизно 600–750 слів). Загалом виклад може тривати 25–30 хвилин і складатися з кількох частин: вступної, основної та заключної.
2. Подайте учням матеріал вступної частини лекції, яка має містити: тему, план лекції, пояснення алгоритму дій на уроці, проблемні питання. Попросіть учнів уважно слухати і виділяти головне в розповіді, не записуючи в зошит.
3. Викладіть учням матеріал основної частини лекції. Бажано використовувати наочні засоби, що ілюструють матеріал. Учні слухають, не записуючи.

4. Після п'яти хвилин викладу *зупиніться і запропонуйте записати основні положення розповіді. Це займає 3–5 хв. Потім продовжуйте урок.* Така процедура може повторитися декілька разів. Якщо таку роботу проводять уперше, учителю треба запропонувати декільком учням прочитати свої записи, обговорити їх у загальному колі та відкорегувати.
5. Викладіть учням матеріал заключної частини лекції, який може містити короткі висновки й узагальнення.

На лекції *необхідно поєднувати різні прийоми*. Під час лекції використовуйте фактичні, документальні, статистичні дані тощо, які можуть бути подані у вигляді схем, таблиць, графіків, діаграм, ілюстрацій та за допомогою різноманітних засобів візуалізації.

Подаючи нову тему, вчителька С. Булавенко використовує **підсилену лекцію**. Дає учням список термінів майбутньої лекції та пропонує їм за три хвилини написати можливе пояснення або поставити випереджаюче запитання, і просить на нього відповісти. Лекцію час від часу перериває, даючи подібні завдання й можливість порівняти свої попередні знання з отриманими на уроці.

Після закінчення лекції учні утворюють пари, які повинні визначити декілька головних думок лекції. Кожна пара записує декілька запитань або проблем, на які має відповісти сусідня пара. У такий спосіб вони опитують один одного.

9. ПСИХОЛОГО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ УСПІШНОГО УРОКУ

Студент-практикант, який успішно склав іспити з фахових і психолого-педагогічних дисциплін, ретельно підготувався до уроку, все ж не може бути певним, що навчальний процес під його керівництвом матиме очікувані результати, адже сучасні гіперактивні (чи, навпаки, вкрай пасивні учні) можуть внести свої поведінкові корективи навіть у найбільш успішно спроектований урок. Тому, окрім методичних особливостей, вчителю-початківцю необхідно враховувати низку психолого-етичних засад ефективної педагогічної взаємодії з окремими учнями та колективом класу загалом.

Як підтримувати творчу дисципліну на уроці (саме сприятливі умови навчання і творення, а не абсолютну тишу)? Досвідчені педагоги радять залучати до підтримування конструктивного порядку на уроці учнів. У перший тиждень практики, коли відбувається пасивне спостереження за ходом уроку вчителя-предметника, помітно, хто з учнів виділяється в класі активністю, впливом на інших (не обов'язково позитивним). Готуючись до власного уроку, призначте цих учнів своїми асистентами, щоб вони допомагали підготувати клас до занять: повісили необхідні карти, підготували колекції, підключили технічні засоби навчання тощо. Під час уроку «асистенти» з радістю допомагатимуть своєму вчителеві й можуть навіть вплинути на однокласників, якщо ті порушать порядок.

Якщо під час уроку між учнями виник конфлікт – не акцентуйте на ньому увагу, не аналізуйте під час уроку поведінку учнів, а старайтесь сконцентрувати увагу учасників конфлікту на таку важливу саме в цю мить «допомогу» для Вас чи класу: продемонструвати відеозапис чи цікаві фотографії, зачитати опис неймовірного явища чи записати на дошці конкретний факт. До таких «несподіваних» і цікавих «доручень» можна вдаватись експромтом, якщо у практиканта бурхлива творча уява. Якщо ж він не віртуоз у спілкуванні, то над способами відвернення деструктивних подій на уроці треба подумати заздалегідь. Перед уроком змодельуйте різні ситуації «що буде, якщо...», тоді ця передбачливість трансформується у впевненість, яку відчувають учні і яка є запорукою їхньої доброї поведінки. *Уміння запобігти негативній поведінці учнів – одна із найважливіших організаційних навичок педагога.*

Ще однією важливою умовою успішного спілкування студента-практиканта з учнівським колективом, в якому він буде проводити уроки та виховний захід, – встановлення правил взаємовідносин. Молодого вчителя учні сприймають зовсім інакше, ніж досвідченого. Невелика різниця у віці, тимчасовість спілкування з вчителем-практикантом нівелює дистанцію між ним та учнем, що само собою позитивно впливає на їхні взаємини. Але з іншого боку, вчитель-практикант чи молодий вчитель, який щойно закінчив університет, є доволі вразливим об'єктом підліткової агресивності. Тому, познайомившись з класом, вчитель повинен чітко сформулювати для дітей певні правила взаємної поваги і намагання порозумітись, витратити час на їхнє пояснення, і тоді – згодом – просто вимагати їхнього виконання, не вдаючись у розшифрування певних понять щоразу. Виробити такі правила найкраще під час довірливої «виховної» години на класичну етичну тему: «Скажи, що тобі не до вподоби, і я не робитиму цього», з'ясувавши що «не до вподоби» вчителеві, а що учням. Однак потрібно пам'ятати, що встановлення подібних правил потребує тренування, зворотного зв'язку і похвали. Шанобливі взаємини між учнями й учителем створюються похвалами,

заохоченням гарної поведінки й установленням довіри в класі. Дисциплінарні заходи є вкрай небажані в обстановці поваги й довіри між учителем і учнями.

Вчителі, які встановлюють певні вимоги до поведінки учнів, є успішними в управлінні класом і стикаються з меншою кількістю дисциплінарних проблем, ніж ті, хто не формулює подібних вимог. Коли ж чітко сформульовану вимогу не виконано, учитель дає учневі можливість усвідомити проблему й наводить приклади, як учень міг уникнути здійснення того або іншого вчинку. Заздалегідь задекларовані правила надають можливість педагогові розв'язувати дисциплінарні проблеми в індивідуальному порядку, і тому вчинки декількох дітей ніколи не позначаються на поведінці всього класу.

Отож виділяють такі ключові моменти «дисциплінованого» уроку, який має дидактичний і виховний ефект:⁵

- **навчання – це нібито трюк:** учитель здатний жонглювати різними видами навчальної діяльності й практичних завдань;
- **завчасне підготування** всіх необхідних під час уроку посібників, включно з тими додатковими, що призначені «про всяк випадок», – ознака добре організованого вчителя;
- **створення й закріплення педагогом правил і норм** дасть змогу учням пам'ятати, чого від них очікують, без зайвих вказівок з боку викладача.

Дослідження проблеми дисципліни в сучасній школі, яке було проведене в одному з українських педагогічних університетів серед четвертокурсників, засвідчило переконаність більшості респондентів у тому, що розв'язання проблеми дисципліни безпосередньо пов'язане зі зростанням професійної майстерності педагогів. Високо цінуються знання свого предмета, методика його викладання (захоплюючий виклад навчальної інформації, використання додаткових матеріалів, різноманітні види діяльності на уроці, різнорівневі завдання, енергійний темп ведення уроку та ін.). Респонденти також наголосили на позитивному впливі на дисципліну витримки педагога, дружнелюбного ставлення до учнів. Згадано також розмаїтість форм позаурочної діяльності, що створює сприятливий психологічний клімат у школі, дає змогу учням і педагогам більше дізнатися одне про одного, порозумітися, цінувати спілкування.

Отже, кваліфікований учитель витрачає мінімальний час на дисципліну й максимальний – на навчання. А правила від досвідчених вчителів сприятимуть в успішному проведенні уроку та виховних заходів.

Правила для вчителя

1. Перед уроком – відкрита доброзичлива «хвилина спілкування», що позитивно впливає на клас.
2. Починати урок тільки тоді, коли клас готовий до нього (на парті – зошит, підручник, щоденник, пенал та ін.).
3. Завжди бути готовим до уроку, мати про запас додаткові завдання для тих, хто не любить працювати.
4. Для того, щоб можна було управляти класом, необхідно зацікавити дітей уроком. Доречно також використати додатковий матеріал (цікаві вирізки з газет, ілюстрації та ін.). Водночас діти повинні чітко дотримуватися вимог, які вчитель висуває на уроці.
5. «Гальорка» має перебувати під пильним наглядом. Необхідно на всіх етапах уроку знайти хвилину, щоб переконатися, що учні тебе слухають (можна задати запитання

⁵ Дербеньова А.Г. Ефективний урок. Поради досвідченого вчителя // Педагогічна академія. Методичний додаток до журн. «Географія», березень 2011.– Х.: Основа. – С. 18–21 (1–16).

«на оцінку»). І якщо це буде відпрацьовано на практиці, «гальорка» зрозуміє: у цього вчителя – краще слухати!

Правила для учнів

1. *Правило тиші:* коли вчитель говорить, то усі мовчать.
2. *Правило поваги:* не переривай розповідь учителя. Привчися ставити питання або коментувати щось після пояснення. Для цього запиши питання на аркуші, передай учителеві або підніми руку.
3. *Правило піднятої руки:* учитель запитує тільки того, хто піднімає руку, а не того, хто вигукує відповідь з місця. Виявляй повагу до роботи однокласників, не збивай їх і не перебивай відповіді; май терпіння до чужих талантів.
4. *Лічу до п'яти.* Якщо завершується контрольна або самостійна робота, щоб швидко й без утрат для нервової системи вчителя зібрати роботи, учитель вимовляє чарівну фразу: «Лічу до п'яти, усі зошити мають опинитися на першій парті».
5. *Правило двох хвилин.* Можна, звісно, уявити собі зовсім фантастичну ситуацію, коли учні ідеально дотримуються правил, встановлених на уроці. Але є діти, яким зазвичай не просто всидіти на місці впродовж 45 хвилин у ролі ідеально розумної слухняної ляльки. Їм хочеться потягнутися, розім'ятися, зробити ковток води, щось терміново повідомити приятелеві. Як поведеться в цій ситуації? Домовтеся, якщо в учителя не виникне зауважень (принципових) під час уроку до класу, то ти, як учитель, подаруєш їм дві хвилини вільного часу, які вони можуть використати як завгодно – підвестися, походити, поговорити, але тільки впродовж двох хвилин.

Як правильно організувати урок, підтримати дисципліну та працездатність учнів

1. Приходити у кабінет трохи раніше дзвінка. Переконайся, чи все готово до уроку, чи чиста дошка, підготовлені технічні засоби навчання (комп'ютер, мультимедійна дошка), наочні посібники. Заходити у клас останнім. Привчити учнів до того, щоб вони віталися організовано. Оглянути клас, обов'язково – недисциплінованих. Намагатися продемонструвати учням красу і привабливість організованого початку уроку, але прагнути до того, щоб на це щоразу витрачалось все менше і менше часу.
2. Не гаяти марно час на пошуки сторінок свого предмета в класному журналі: це можна підготувати на перерві.
3. Починати урок енергійно. Не ставити учням запитання: «Хто не виконав домашнього завдання?» Це привчає до думки, ніби невиконання завдань для вчителя – справа неминуча. Необхідно проводити урок так, щоб кожен учень постійно був зайнятий справою. Пам'ятати: паузи, повільність, байдикування – шкодять дисципліні.
4. Захоплювати учнів цікавим матеріалом, створенням проблемних ситуацій, розумовим напруженням. Контролювати темп уроку, допомагати слабким повірити в свої сили. Тримати у полі зору весь клас. Особливо стежити за тими, у кого увага нестійка, хто відволікається. Запобігати спробам порушити робочий порядок.
5. Звертатися з проханнями і запитаннями дещо частіше до тих учнів, котрі можуть зайнятися на уроці сторонньою справою.
6. Мотивуючи оцінки знань учнів, надати своїм словам ділового і зацікавленого характеру. Звернути увагу учня на те, над чим йому потрібно попрацювати, щоб заслужити на вищу оцінку.
7. Завершити урок спільним оціненням роботи класу та окремих учнів. Хай учні відчують

- задоволення від результатів своєї праці. Намагатися відзначити позитивне в роботі недисциплінованих школярів, але не робити це дуже часто.
8. Завершити урок з дзвінком. Нагадати учням про обов'язки чергового.
 9. Стримуватися від зайвих зауважень.
 10. Організуючи учнів, необхідно обходитися без допомоги інших. Пам'ятати: налагодження дисципліни за допомогою чужого авторитету (завуча, директора, класного керівника) не принесе користі, а лише зашкодить. Результативніше звернутися за підтримкою до класу.

Моделі спілкування педагога з учнями

Ще готуючись до педпрактики, студент, як майбутній учитель, намагається вибудувати власну модель взаємовідносин з учнями, що спирається на його досвід навчання в школі, особистісні властивості і, значно рідше, на спеціальні знання, здобуті в університеті. Під час першої практики формується модель спілкування учителя з учнями, яка майже не змінюється впродовж дальшої педагогічної діяльності. Щоб модель взаємин з учнями була оптимальною і принесла педагогічні плоди та задоволення від праці, потрібно творити її, враховуючи педагогічний досвід.

Модель перша

Педагог немовби піднімається над класом. Тут система спілкування складається в такий спосіб: педагог нібито відсторонений від учнів, вони для нього тільки об'єкт для сприйняття знання. Зазвичай такий учитель мало цікавиться особистістю дитини та своїми взаєминами з нею, зводячи педагогічні функції до повідомлення інформації. Такому вчителеві важливий тільки процес передавання інформації, а школяр є лише «загальним контекстом» до науки. Така позиція, як свідчать спостереження, характеризує деяких учителів-початківців, які захоплені наукою.

Негативні наслідки – брак психологічного контакту між педагогом і учнями. Звідси – пасивність учнів під час навчання та безініціативність.

Модель друга

Зміст цієї досить поширеної моделі спілкування полягає в тому, що між педагогами й дітьми невидимою межею у взаєминах є дистанція, яку педагог установлює між собою й учнями. Такими «обмежниками» можуть бути:

- підкреслення педагогом своєї переваги над учнями;
- прагнення повідомляти інформацію, а не навчати;
- небажання до співробітництва, ствердження ситуації безумовної підпорядкованості школярів учителю;
- поблажливо-заступницьке ставлення до учнів, що заважає організувати «дорослу» взаємодію.

Негативні наслідки – брак міжособистісного контакту між педагогом і дітьми, слабкий зворотний зв'язок, байдужість школярів до вчителя.

Модель третя

Її суть полягає в тому, що вчитель будує взаємини з дітьми вибірково. Зокрема, концентрує свою увагу на групі учнів (сильних або, навпаки, слабких), як локатор, уловлює саме цих школярів, залишаючи поза увагою решту. Причини такого ставлення можуть різнитися:

- учитель захоплений учнями, які цікавляться його предметом, дає їм спеціальні завдання,

примушує відвідувати гуртки й проводить з ними факультативну роботу, не виявляючи уваги до решти;

- учитель стурбований слабкими учнями, постійно займається з ними, не беручи до уваги решту учнів, сподіваючись на те, що вони самі з усім упораються;
- не вміє поєднати фронтальний підхід з індивідуальним.

Негативні наслідки – на уроці не виникає цілісна й безперервна система спілкування, вона підмінюється фрагментарною, ситуативною взаємодією. «Візерунок» спілкування на уроці постійно рветься, порушується його цілісний ритм, виникають перебої в міжособистісній взаємодії, що спричиняє дестабілізацію соціально-психологічної основи уроку.

Модель четверта

Педагог, взаємодіючи з учнями, чує тільки себе: під час пояснення нового матеріалу, опитування учнів, індивідуальних бесід з дітьми. Учитель перебуває в полоні своїх думок, ідей, педагогічних завдань, потреби «викластися», не відчуває партнерів зі спілкування.

Негативні наслідки – втрачається зворотний зв'язок, навколо вчителя на уроці створюється своєрідний психологічний вакуум, педагог не сприймає психологічної атмосфери в класі, навчально-виховний ефект взаємодії з учнями знижується.

Модель п'ята

Педагог цілеспрямовано й послідовно діє на основі спланованої програми, не звертаючи жодної уваги на обставини, що змінюються та потребують нагальних змін у спілкуванні.

Негативні наслідки – такий педагог начебто все робить правильно: у нього є обґрунтований план, правильно сформульовані педагогічні завдання. Але він не враховує, що педагогічна дійсність постійно змінюється, виникають нові й нові обставини, умови, що мають негайно вловлюватися ним і викликати відповідні зміни в методиці і соціально-психологічному аранжуванні виховання й навчання. Під час навчально-виховного процесу чітко простежуються нібито дві лінії: перша – ідеально спланована та друга – реальна. У такого педагога ці лінії не перетинаються.

Модель шоста

Учитель робить себе головним, а іноді й єдиним ініціатором педагогічного процесу, не зважаючи на решту форм навчальної ініціативи. Уся ініціатива виходить від педагога: питання, завдання, судження тощо.

Негативні наслідки – педагог перетворюється на єдину рушійну силу навчально-виховного процесу, зникає особиста ініціатива учнів, знижується пізнавальна й суспільна активність, а отже, не формується досить насичена мотиваційно-потрібна сфера навчання та виховання, втрачається психологічний зміст взаємодії педагога й дітей, учні орієнтуються тільки на односторонню активність педагога й усвідомлюють себе лише як виконавці, знижуються можливості творчого характеру навчання та виховання, школярі чекають на інструкцію, перетворюючись на пасивних споживачів інформації.

Модель сьома

Учитель страждає від постійних сумнівів: чи правильно його розуміють, чи правильно тлумачать те або інше зауваження, чи не ображаються та ін.

Негативні наслідки – педагог стурбований не стільки змістовним боком взаємодії, скільки аспектами взаємин, які набувають для нього гіпертрофованого значення; учитель постійно сумнівається, аналізує, що зрештою може спричинити у нього неврози.

Модель восьма

У системі взаємин переважають дружні характеристики. Діти навчаються завдяки не наставлянням дорослого (педагога), а стилю взаємодії. Особистість педагога, його професійне спілкування, його досвід є ключем до успіхів у навчанні та вихованні дітей. А взаємини, побудовані на основі взаємоповаги, рівності, співучасті, віри у здібності, надають можливість самореалізації й особистісного розвитку кожного з учасників.⁶

Окрім вербального спілкування, яке домінує на уроці, на учнів має вплив і сама індивідуальність вчителя: його вигляд, міміка, жести, постава. Ось декілька порад досвідчених педагогів щодо невербального спілкування вчителя з учнями на уроці.

Перед тим, як розпочати урок, **потрібно поглядом повільно «поблукати» класом**, «збираючи» погляди учнів. Не починати говорити, щойно переступивши поріг класу. Краще зачекати, поки учні заспокояться. Інакше можливо виказати своє хвилювання, що негативно вплине на дисципліну в класі. Вітаючись з учнями на початку уроку: «Доброго ранку! Я хотів би розпочати наш урок», – не дивись у вікно. Цей погляд по-зрадницьки викаже, чого насправді хотів би вчитель: утекти туди, куди спрямований його погляд.

Під час уроку **знайти позитивно налаштованого учня** адже, можливо, виникне тривога, якщо вчитель дивиться на учня, котрий або постійно позіхає, або й взагалі не реагує на вчителя. Необхідно знайти учня зі знаком «+», який зацікавлено слухатиме матеріал. Цей позитивний контакт з одним учнем автоматично переноситься і на решту класу, бо кожен учень вважає, що вчитель дивитиметься саме на нього, тому кожен приписуватиме собі цей «доброзичливий» погляд.

Якщо можна, то потрібно **уникати неспокійного ходіння перед учнями**: тим самим розпорошується увага дітей. Але й стояти, як укопаному, не слід. Поки вчитель хвилин 20 пояснює новий матеріал, не завадить двічі або тричі спокійно перейти на інше місце, не кваплячись і не гарячкуючи. Змінюючи місце, потрібно намагатися посилити візуальний контакт з окремими учнями. Найвигідніше місце для вчителя – поблизу вчительського столу, хоча постійно стояти за столом також не треба. Тим самим створюється бар'єр, що заважатиме взаєминам з класом. Добре, якщо вчитель вільно стоятиме перед класом, неподалік свого столу. Тоді учні зможуть бачити його на повний зріст. З іншого боку, навряд чи хтось зможе півдня встояти на ногах. Час від часу треба сідати, краще збоку, на краєчок свого столу, ноги мають торкатися підлоги. Але в жодному разі не вмощуватися на учнівський стіл, поставивши обидві ноги на стілець.

А тепер щодо пози вчителя біля дошки. У критичній фазі вчителі-початківці зазвичай починають відступати від класу до дошки. Цього не потрібно робити, а знайти в собі мужність ступити крок уперед, назустріч учням.

Мабуть, ще складнішою є ситуація, коли вчитель змушений повернутися обличчям до дошки, щоб записати матеріал. Дисципліна в класі відразу погіршується, і вчитель поспіхом записує, щоб знову обернутися обличчям до класу. Часто вчитель, записуючи щось на дошці, хоче одночасно звернутися до класу, скажімо, поставити якесь запитання. Недосвідчені вчителі повертають голову переважно через праве плече, тоді як увесь корпус залишається повернутим до дошки. Така поза заважатиме відкритому спілкуванню вчителя з класом. Краще відійти на якусь мить від дошки і відкрито повернутися до класу. Між дошкою та учнями виникає таким чином символічне комунікативне коло, що довершується постаттю вчителя.

Потрібно стежити за своєю **поставою**. Вона має посылати тільки позитивні або нейтральні сигнали. Уникати використання сигналу зверхності, а саме: не закидати голову на-

⁶ Дербеньова А.Г. Ефективний урок. Поради досвідченого вчителя // Педагогічна академія. Методичний додаток до журн. «Географія», березень 2011. – Х.: Основа. – С. 18–21 (1–16).

зад під час вербальної «атаки» учнів, тому що ця удавана «перевага» над ними свідчить про тимчасову втрату самоконтролю. Необхідно відмовитися від сигналів, що передають такі емоції, як: глузливість (висміювання); ворожість (корпус відведений назад, обидві руки відчужено простягнуті до учнів); нудьгу (нерухомий погляд у далечінь, тривалі зітхання, позіхання, поглядання час від часу на годинник); нетерпіння (учитель тарабанить пальцями по столу чи постукує ногою об підлогу).

Особливо важливо для практикантів-географів **правильно стояти біля карти**, показуючи на ній об'єкти: не нахиляти корпус униз (краще регулювати довжину указки), не переплітати ноги, і, звісно, не шукати ці об'єкти, ніби вперше (з'ясувати розміщення географічних об'єктів на різномасштабних картах необхідно заздалегідь, до уроку).

Звісно, що ці поради не охоплюють увесь спектр різнопланової взаємодії педагога й учня. Взаємини з учнями потребують постійної праці педагога над собою, самоаналізу, вивчення психологічної і педагогічної літератури, але найперше – любові до дітей – терпеливої і жертвовної.

10. ОЦІНЮВАННЯ УРОКУ СТУДЕНТА-ПРАКТИКАНТА

Об'єктивне оцінювання уроку, проведеного студентом-практикантом, як свідчить багаторічний досвід, є доволі складною проблемою для керівника-методиста. Аналіз ґрунтується переважно на емоційних враженнях від уроку і має здебільшого заохочувальний характер. Між тим, поблажливий підхід до оцінювання зусиль практиканта часто перешкоджає його професійному вдосконаленню. Щоб уникнути формального підходу до оцінювання роботи вчителя-практиканта на уроці, керівник-методист має ретельно проаналізувати найважливіші аспекти підготування і проведення уроку і виставити бали, обґрунтувавши кожну позицію студентів. Оцінюють такі організаційно-змістові компоненти уроку: уміння чітко і зрозуміло визначити мету уроку; наявність чіткого плану уроку; реалізацію наміченої мети і завдань у ході навчального процесу; ступінь розкриття теми, теоретичний рівень викладання матеріалу; використання наочності, ТЗН, дидактичних матеріалів; обґрунтованість вибору методів; диференційований підхід до учнів; формування умінь самостійної роботи; облік і контроль знань; якість самоаналізу результатів. Подаємо таблицю, в якій зазначено чотири рівні оцінення за цими параметрами і питому вагу отриманих балів.

Таблиця 4

Аналіз діяльності вчителя-практиканта на уроці і пропозиції
щодо оцінювання проведеного ним уроку

Діяльність вчителя- практиканта на уроці	Рівні оцінювання				Оцінка (бали)	
	Недопустимий	Критичний	Допустимий	Оптимальний	Max 13	
1	2	3	4	5	6	7
Уміння чітко і зрозуміло визначити мету уроку	Мета та завдання не поставлені або майже не ставляться.	Мета і завдання уроку поставлені, але без будь-якої системи.	Мета і завдання не завжди чітко сформульовані.	Мета і завдання визначені точно, чітко і ясно.	0,5	
Наявність чіткого плану уроку	План уроку не відповідає елементарним вимогам.	План уроку складений за шаблоном.	План уроку методично обґрунтований, але не коригується зі змінами, які виникли на уроці.	План уроку методично обґрунтований і коригується відповідно до умов, які виникли на уроці.	0,5	
Реалізація наміченої мети і завдань у ході навчального процесу	Мета і завдання уроку не реалізовані.	Мета і завдання уроку реалізовані частково.	Мета і завдання уроку реалізовані не повністю.	Мета і завдання уроку реалізовані повністю.	2	

1	2	3	4	5	6	7
Ступінь розкриття теми, теоретичний рівень викладання матеріалу	Матеріал переважаний зайвими фактами, головні теоретичні положення не виділені.	Матеріал викладено схематично, узагальнено, непереконливо.	Матеріал викладено на переконливих прикладах, конкретних фактах, необхідних аргументах, але не були сформульовані теоретичні висновки.	Конкретні факти співвіднесені з загальними теоретичними висновками, головне правильно і чітко виділено вчителем, переконливо доведено.	2	
Використання наочності, ТЗН, дидактичних матеріалів	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали не використані, або майже використані.	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали використані мало, неефективно.	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали підібрано раціонально, але не завжди використано ефективно.	Наочні посібники, ТЗН і дидактичні матеріали підібрано раціонально і використано ефективно.	1	
Обґрунтованість вибору методів	Застосовані методи не відповідають меті та завданням уроку, змісту і характеру навчального матеріалу, готовності учнів до засвоєння.	Застосовані методи, відповідають змісту і характеру навчального матеріалу, але не відповідають меті та завданням уроку, готовності учнів до засвоєння матеріалу.	Застосовані методи відповідають змісту і характеру навчального матеріалу, готовності учнів до засвоєння матеріалу, але не відповідають меті та завданням уроку.	Застосовані методи, відповідають меті та завданням уроку, змісту і характеру навчального матеріалу, готовності учнів до засвоєння матеріалу.	2	
Диференційований підхід до учнів	Завдання не диференційовані за одним з параметрів (обсяг, зміст, складність); учитель не наставляє на виконання роботи.	Завдання диференційовані за обсягом, змістом, складністю; учитель не наставляє на виконання роботи.	Завдання диференційовані за одним із параметрів (обсяг, зміст, складність); учитель наставляє щодо способу виконання роботи.	Завдання диференційовані за обсягом, змістом, складністю; учитель наставляє щодо способу виконання роботи.	1	
Формування умінь самостійної роботи	Робота вчителя не передбачала завдань з формування умінь самостійної роботи.	Завдання для самостійної роботи подано без урахування умінь учнів самостійно працювати з конкретними джерелами знань.	Учитель в роботі актуалізував уміння самостійної роботи зі шкільними джерелами знань.	Учитель в роботі врахував рівень сформованості в учнів умінь самостійної роботи, дав вказівки щодо роботи з новими джерелами знань.	1	

1	2	3	4	5	6	7
Контроль знань	Контролювання знань не відповідає елементарним вимогам.	Контролювання знання нерегулярне.	Контролювання знань не завжди обґрунтоване.	Контролювання знань учнів обґрунтоване.	1	
Якість самоаналізу результатів	Учитель не знаходить у своїй діяльності недоліків.	Учитель зазначає частину недоліків, які є, але не може пояснити їхню причину.	Педагог відзначив недоліки в роботі та назвав позитивні моменти, але не може їх пояснити.	Учитель відзначив недоліки та вказав позитивні моменти, окреслив шляхи вдосконалення навчального процесу.	2	

11. ПІДГОТУВАННЯ І ПРОВЕДЕННЯ ПОЗАУРОЧНИХ ЗАХОДІВ

Позаурочна робота практиканта тісно пов'язана з навчальною діяльністю і має поглибити географічні інтереси та просторове мислення школярів, формувати в них життєві компетентності. Зміст і форми цієї роботи відрізняються від занять на уроках географії і цікаві для конкретної вікової категорії школярів.

Щоб підготувати позакласні заходи, студенту-практиканту насамперед необхідно ознайомитися з планом їхнього проведення, який є у класного керівника. Зважаючи на актуальні дати календаря, особистий пізнавальний досвід і розуміння потреб юного віку, студент-практикант може запропонувати власні теми виховних заходів та сценарій їхнього проведення. Якщо захід заплановано у рамках усієї школи чи ним охоплено декілька класів, група студентів-практикантів може провести його спільними зусиллями, розробивши спільний сценарій дій, в якому зазначено особистий внесок до підготування і проведення заходу.

Основними формами позакласних заходів, організованих студентами-практикантами, можуть бути:

- **«Цікаві зустрічі»** в рамках яких практиканти запрошують до школи викладачів факультету та студентів з досвідом участі у пошукових експедиціях, пізнавальних мандрівках; фахівців з різних галузей географії. Для заходу важливо заздалегідь оголосити школярам тему зустрічі, коло основних питань, які будуть обговорені, та запропонувати підготувати запитання до гостя. Студент-практикант на такій зустрічі виконує роль ведучого.
- **Лекції-презентації.** Тематика лекцій може бути різноманітною – від віртуальних мандрівок з естетичним відтінком (наприклад, «Культурний ландшафт на полотнах Вінсента ван Гога», чи «Гірський пейзаж на картинах Миколи Реріха») до науково-популярних викладів проблем сучасності. Для такої форми виховних заходів широко використовують відеозаписи, розміщені в мережі Інтернет, які можуть бути покладені в основу лекції-презентації.
- **Прес-конференції.** Для учнів старших класів така форма позакласного заходу передбачає підготування і виступ у різноманітних фахових ролях: журналістів, фоторепортерів, представників громадських організацій, спеціалістів різних галузей і має пізнавально-виховне та профорієнтаційне значення. У разі підготування такого заходу студент-практикант допомагає сформулювати основні проблеми, які будуть висвітлені під час прес-конференції, запитання до «фахівців». Зазвичай практиканти виконують роль ведучого такого заходу.
- **Екскурсії.** Оскільки практика припадає на осінній та весняний періоди, то студенти-географи часто вибирають саме таку форму позакласного заходу, організовуючи разом з класним керівником пішохідну чи автобусну мандрівку до краєзнавчих об'єктів. Важливо розробити заздалегідь маршрут і детальну пізнавально-виховну характеристику об'єктів, які будуть відвідані.

За кілька днів до проведення позакласного заходу студент-практикант подає груповому керівникові-методистові та викладачеві від кафедри педагогіки сценарій виховного заходу для перевірки та рекомендацій щодо його проведення.

12. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА УЧНЯ

Упродовж педагогічної практики студент має зібрати емпіричний матеріал для написання **психолого-педагогічної характеристики на учня класу**. При її написанні використовують результати спостережень, тестування, анкетування, бесіди тощо. Вимоги та методичні вказівки до написання характеристики розроблені співробітниками кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка.⁷ Керівник від кафедри психології оцінює написану студентом-практикантом характеристику.

Психолого-педагогічна характеристика учня – це індивідуальне психолого-педагогічне завдання, що має засвідчити рівень психологічних знань студента, здобутих під час вивчення дисципліни «Психологія», розуміння ним особливостей індивідуального розвитку школяра, особистісних характеристик, особливостей пізнавальної, емоційної та вольової діяльності.

Роботу практикант виконує *самостійно*. Зміст роботи має відповідати заданій проблематиці.

У *тексті* відображають суть питання, висвітлюють усі його можливі аспекти, тобто вказують загальні відомості про учня, дані про його психологічні особливості та сферу соціальної взаємодії (ставлення до себе та до ровесників, спілкування з оточуючими, статус у класі (групі), особливості навчальної діяльності тощо), а також висновки та рекомендації щодо дальшої роботи з учнем. Ці дані обов'язково ілюструють конкретними *прикладми*, отриманими в результаті спостереження за учнем і бесіди з ним та/або класним керівником.

Структура роботи чітка та логічна. Робота містить необхідні додатки.

Психолого-педагогічна характеристика на учня

1. Титульний лист, в якому обов'язково вказано прізвище, ім'я, по батькові студента, який проходить практику, факультет та кафедру, на яких він навчається, місце та час проходження практики, дані про учня, на якого складена характеристика (ПІБ, школа, клас), ПІБ викладача від кафедри психології, який перевіряє роботу.
2. Змістовну частину психолого-педагогічної характеристики, що охоплює психологічні особливості пізнавальної та навчальної діяльності учня, його особистісні характеристики, спосіб міжособової взаємодії, ставлення до однолітків та старших, особливості професійної орієнтації (для учнів старших класів) тощо. Практичні рекомендації до написання цієї характеристики подані нижче. Обсяг змістовної частини – 2–3 сторінки.
3. Висновки та рекомендації. Висновки можуть містити узагальнений психологічний портрет учня, характеристику його дальшої навчальної та життєвої перспективи, загальне враження студента про хід виконання завдання, зокрема труднощі, з якими він зіткнувся. На основі складеної психолого-педагогічної характеристики студент може розробити рекомендації для педагогів, батьків з метою оптимізації навчальної діяльності та дальшого психологічного розвитку учня.

Обсяг роботи – від трьох до п'яти сторінок друкованого тексту (формат А-4, кегль 14, інтервал 1,5).

⁷Методичні вказівки до виконання завдань психолого-педагогічної практики для студентів 4 та 5 курсів непсихологічних спеціальностей. ЛНУ імені Івана Франка, філософський факультет, кафедра психології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/praktyka_dla_nepsychologiv.pdf

Роботу виконують згідно з вимогами українського правопису (граматично та пунктуаційно вірно). Оформлення роботи має відповідати усім вимогам щодо оформлення студентських наукових робіт.

Етапи написання психолого-педагогічної характеристики на учня

1. Обрати учня для дослідження.
2. Спостерігати за ним, використовуючи запропоновані кафедрою психології схеми (на уроках та виховних заходах, під час перерв).
3. На основі анкети-опитувальника провести бесіду з учнем (обов'язково), та з класним керівником і/або шкільним психологом (за потребою).
4. На основі даних, отриманих у результаті бесіди та спостереження, написати психолого-педагогічну характеристику на учня. Текст обов'язково посилити прикладами, що ілюструють певні характеристики особистості учня чи особливості його взаємодії з іншими.
5. Висновки та рекомендації щодо особливостей дальшої роботи з учнем та перспектив його розвитку.

Вибір учня для складання психолого-педагогічної характеристики

Для дослідження студенту потрібно обрати одного учня з класу. З цією метою необхідно врахувати:

- 1) чи учень погоджується взяти участь у дослідженні? Згідно з етикою психологічного дослідження, участь у ньому має бути добровільною;
- 2) чи буде можливість спостерігати за цим учнем щонайменше на трьох уроках та перервах? Більшість психологічних характеристик, особливостей поведінки людини складно виявити за один – два уроки, тому потрібно вибирати учня з того класу, в якому за графіком проходження практики найбільше занять;
- 3) чи буде у студента можливість обговорити з класним керівником успішність учня з різних навчальних дисциплін, особливості його поведінки тощо?

Дослідження психологічних особливостей учня

Для дослідження психологічних особливостей учня можливо використати спостереження та бесіду.

Психологічне спостереження – це метод дослідження, в основі якого лежить цілеспрямоване систематичне плановане та довготривале споглядання поведінки людини зазвичай у природних умовах її функціонування. Застереження! Пам'ятайте, що:

- Спостереження є достатньо суб'єктивним методом дослідження, тому необхідно намагатися не порівнювати поведінку учня з власним досвідом.
- Спостереження буде більш об'єктивним, якщо учень не знатиме, в які моменти за ним спостерігають.
- Для отримання більш повної та різнобічної інформації про учня фіксують його поведінку декілька разів та в різних ситуаціях (на уроці, на перерві, на чергуваннях, після закінчення уроків).
- Не всі психологічні якості учня можуть бути помітними під час спостереження, тому потрібно використовувати додаткові методи, наприклад, бесіду, аналіз успішності учня тощо.
- Можливо попросити студента-колегу також поспостерігати за обраним учнем – це дасть можливість зіставити результати отриманих спостережень.

Спостереження має бути заздалегідь запланованим, а його результати зафіксованими. Для виконання цих умов якісного спостереження радимо скористатися запропонованими схемами (табл. 5, табл. 6.).

Таблиця 5 презентує орієнтовну схему спостереження за учнем на підставі таких параметрів: ставлення до себе, взаємодія з оточуючими, становище (статус) у класі (групі), ставлення до ровесників, ставлення до старших (зокрема, вчителів), особливості навчальної діяльності.

Інструкція до заповнення таблиці: схема містить полярні характеристики кожної з зазначених частин психологічного портрета учня. На основі спостережень оцініть за п'ятибальною шкалою ступінь вираження в учня кожної характеристики. Кожна характеристика може бути більш, або менш, яскраво вираженою, ближчою або далшою від зазначених полюсів:

- 5, 4 – позитивний полюс виразу характеристики;
- 3 – не визначений, проміжний, наявні і позитивні і негативні ознаки;
- 2, 1 – негативний полюс виразу характеристики.

Таблиця 5

Орієнтовна схема спостереження за учнем

Параметри спостереження	Міра вияву якості						
		5	4	3	2	1	
1	2	3	4	5	6	7	8
Особистісні характеристики	Впевнений у власних силах.						Ставиться до себе байдуже; не впевнений у правильності власних дій.
	Знає власні переваги, вміє їх використовувати, не соромиться, коли його хвалять.						Не знає власних переваг та не вміє їх використовувати, соромиться, коли його хвалять у присутності інших.
Особливості емоційно-вольової сфери	Схильний до вияву емоцій.						Практично не виявляє власних емоцій.
	Врівноважений, спокійний. Здатний керувати своїми діями практично в усіх ситуаціях.						Неврівноважений. Схильний до імпульсивних дій.
Особливості діяльності та поведінки	Активний, одразу включається в роботу.						Пасивний, не виявляє ініціативи.
	Організований, намагається спланувати власну діяльність.						Незібраний, дезорганізований, не доводить розпочату справу до кінця. Переклюкається з однієї справи на іншу.
	Наполегливий у вирішенні складних навчальних завдань.						Не виявляє наполегливості у виконанні завдань, при найменших труднощах припиняє роботу.

1	2	3	4	5	6	7	8
Спілкування та взаємодія з оточуючими	Прагне спілкування, виявляє ініціативу, висуває пропозиції.						Уникає спілкування, замкнутий. Не прагне долучатися до спільної розмови чи діяльності.
	Самостійний, здатний до незалежного прийняття рішень.						Потребує підтримки у прийнятті рішення та діях.
	У конфліктних ситуаціях намагається діяти спокійно, розважливо; схильний до співпраці.						У конфліктних ситуаціях намагається в будь-який спосіб довести власну думку, не схильний до співпраці.
Ставлення до ровесників	Прагне до домінування, виявляє власні переваги щодо інших, схильний «тиснути» на інших.						Схильний підпорядковуватися лідеру, не виявляє лідерських якостей.
	Товариський, толерантний.						Схильний до виявів агресії.
Ставлення до старших (наприклад, вчителів)	Виявляє повагу. Дослухається до думки старших.						Виявляє неповагу до старших.
	Дослухається до критики.						Бурхливо реагує на критику, виявляє негативізм.
Становище (статус) у класі (групі)	Популярний, має багато друзів, контактує практично з усіма однокласниками.						Дещо ізольований; уникає контактів у класі.
	Є авторитетом для однокласників. До його думки дослухаються.						Не користується авторитетом в класі.
Зовнішній вигляд	Охайний, чистий, доглянутий.						Неохайний, одяг не завжди чистий, не слідкує за собою.

Увага! Заповнена схема-спостереження за учнем має бути додана до психолого-педагогічної характеристики.

У таблиці 6 запропоновано схему спостереження за властивостями пізнавальної діяльності учня, зокрема пам'яті, мислення та уваги, розписано критерії їхнього оцінювання. Більшість параметрів студент-практикант може оцінити, спостерігаючи за навчальною діяльністю учня: характером відповідей на запитання, якістю виконання домашніх завдань, способом та швидкістю засвоєння нового матеріалу, наявністю чи браком творчого підходу до виконання завдань тощо.

Необхідно пам'ятати, що характеристики пізнавальної сфери людини залежать від віку, тому у школярів молодших класів не можливо спостерегти за деякими властивостями пам'яті, мислення та уваги, а деякі з них будуть розвинені на низькому рівні, що є нормою для цього вікового періоду. Врахуйте ці особливості при поясненні отриманих результатів.

Інструкція до заповнення таблиці: схема містить полярні якості, що відображують рівень розвитку особливостей пізнавальної сфери учня. На основі спостережень оцініть за п'ятибальною шкалою ступінь вираження в учня кожної характеристики. Кожна характеристика може бути більш, або менш, яскраво вираженою (ближчою або дальшою від зазначених полюсів):

- 5, 4 – високий рівень розвитку властивості;
- 3 – середній рівень розвитку властивості;
- 2, 1 – низький рівень розвитку властивості.

Таблиця 6

Аналіз пізнавальної сфери учня

<i>Особливості пам'яті</i>	Здатний зберігати великий об'єм інформації.	Обсяг 5 4 3 2 1	Нездатний зберігати великий об'єм інформації.
	Мала кількість повторів, необхідних для запам'ятовування.	Швидкість 5 4 3 2 1	Велика кількість повторів, необхідних для запам'ятовування.
	Мала кількість помилок при відтворенні.	Точність 5 4 3 2 1	Велика кількість помилок при відтворенні.
	Спроможний упродовж тривалого часу зберігати в пам'яті матеріал.	Тривалість 5 4 3 2 1	Зберігає сприйнятий матеріал протягом нетривалого часу.
<i>Особливості мислення</i>	Вміє побачити і поставити нову проблему.	Самостійність 5 4 3 2 1	Працює лише з поставленими вчителем проблемами.
	Вміє змінювати початковий план розв'язання задачі.	Гнучкість 5 4 3 2 1	Розв'язує задачі за шаблоном, у процесі розв'язання не може переключитися на інший спосіб роботи.
	Невелика кількість часу, необхідна для розв'язання задачі.	Швидкість 5 4 3 2 1	Велика кількість часу необхідна для розв'язання задачі.
	Здатний створювати нові алгоритми, необхідні для розв'язання задачі.	Творчість 5 4 3 2 1	Нездатний створювати нові алгоритми, необхідні для розв'язання задачі, працює лише за зразком.
	Здатний проникати в суть явищ.	Глибина 5 4 3 2 1	Бачить лише ситуативні зв'язки, нездатний проникати в суть явищ.
	Здатний об'єктивно оцінювати себе, події, інших.	Критичність 5 4 3 2 1	Нездатний об'єктивно оцінювати себе, події, інших.
<i>Особливості уваги</i>	Здатний зосередитися на діяльності і навчальному предметі.	Концентрація 5 4 3 2 1	Нездатний зосередитися на діяльності і предметі.
	Здатний одночасно приділяти увагу кільком об'єктам.	Розподіл уваги 5 4 3 2 1	Здатний приділяти увагу лише одному об'єкту.
	Висока тривалість зосередження на діяльності і предметі.	Стійкість 5 4 3 2 1	Низька тривалість зосередження на діяльності і предметі.

Увага! Заповнена схема аналізу пізнавальної сфери учня має бути додана до психолого-педагогічної характеристики.

Ще одним методом, яким радимо скористатися при написанні психолого-педагогічної характеристики на учня, є *бесіда*. Бесіда – це метод опитування, побудований на спілкуванні з досліджуваним на задану тему в невимушеній комфортній обстановці. У ході бесіди можливо з'ясувати особливості сімейного виховання учня, особливості навчальних та позашкільних інтересів учня, взаємостосунки з ровесниками, спосіб залучення учня до громадської діяльності, плани та мрії на майбутнє, особливості професійного самовизначення (для учнів старших класів) тощо. Перелік запитань не є строго обмеженим, тому непотрібно боятися додавати нові запитання або не використовувати ті, відповідь на які отримано в ході спостереження.

Перелік запитань для бесіди з учнем на допомогу студенту

1. Розкажи про себе: як Тебе звати, скільки Тобі років, в якому класі навчаєшся?
2. Розкажи про свою сім'ю: зі скількох членів вона складається? Чи проживають разом з Вами дідусь і бабуся? Як Ти оцінюєш взаємовідносини в сім'ї?
3. Чи маєш Ти братів/сестер? Які в Тебе стосунки з ними?
4. Які обов'язки в сім'ї маєш Ти особисто? Чи охоче їх виконуєш? Хто Тобі в цьому допомагає?
5. Як батьки ставляться до Твого навчання? Чи допомагають Тобі виконувати уроки? Чи контролюють, як Ти виконав уроки?
6. Чи подобається Тобі вчитись? Які предмети Ти відвідуєш більш охоче? Що Тобі вдається найкраще? Як Ти оцінюєш свою навчальну успішність зараз? Чи змінювалася вона протягом навчання? Хто або що впливає на Твою успішність з предмета?
7. Чи Ти самостійно виконуєш домашні завдання? Ти спершу виконуєш домашні завдання, а потім займаєшся своїми справами, чи навпаки? Скільки часу Ти витрачаєш на виконання домашніх завдань? Чи доводилося Тобі переписувати сторінки через неакуратність або помилки?
8. Чим Ти цікавишся? Чи маєш хобі? Чи відвідуєш позашкільні гуртки, спортивні секції?
9. Чи береш участь у громадському житті класу, школи? Чи радо виступаєш на шкільних вечорах? Чи береш участь в органах шкільного самоврядування?
10. Чи маєш друзів? Скількох? Які особисті якості Ти цінуєш у друзях? Чого б Ти ніколи не вибачив другу? Як ви з друзями проводите вільний час?
11. Які в Тебе стосунки з однокласниками? Ваш клас дружній? Чи часто бувають конфлікти? Як ви їх вирішуєте?
12. Хто з вчителів Тобі подобається і чому? Як Ти реагуєш, коли вчитель критикує Твою роботу?
13. Ким би Ти хотів стати в майбутньому? Чого хочеш досягти? Яка Твоя мрія?
14. Які риси характеру Тобі притаманні?

Проаналізувавши результати спостереження за психологічними особливостями учня, а також проведеної бесіди, пишуть психолого-педагогічну характеристику на учня, використовуючи заданий алгоритм.

*Алгоритм написання психолого-педагогічної характеристики учня***I. Загальні відомості**

1. Загальні відомості про учня: ПІБ, вік, клас, навчальна успішність (на основі анкети).
2. Сімейні умови: склад сім'ї, обов'язки учня у сім'ї, атмосфера у сім'ї (на основі анкети).

II. Особистісна сфера учня

3. Особистісні характеристики: впевненість у власних силах; знання власних переваг та їхнє використання (на основі схеми спостереження та анкети).
4. Особливості емоційно-вольової сфери учня: схильність до вияву емоцій та контролю власних дій (на основі схеми спостереження).
5. Особливості діяльності та поведінки учня: активність, організованість, наполегливість у вирішенні складних завдань (на основі схеми спостереження).
6. Пізнавальна діяльність учня: особливості пам'яті, мислення, уваги, уяви та мовлення (на основі схеми спостереження 2).
7. Хобі та позашкільна діяльність учня: відвідування гуртків, секцій; участь у громадському житті класу та школи (на основі анкети).
8. Уявлення про майбутню професію, можливі досягнення, мрії учня (на основі анкети).

III. Соціальна сфера учня

9. Спілкування та взаємодія з оточуючими: прагнення до спілкування, ініціативність у процесі спілкування; поведінка в конфлікті (на основі схеми спостереження).
10. Ставлення учня до оточуючих (ровесників та старших людей): прагнення до домінування, товариськість, толерантність, вияв поваги (на основі схеми спостереження та анкети).
11. Статус учня в класі (групі): популярність, кількість друзів серед однокласників, ставлення до нього однокласників, авторитетність серед однокласників (на основі схеми спостереження та анкети).

IV. Особливості навчальної діяльності

12. Ставлення до навчальної діяльності: вчасність, ретельність та самостійність виконання домашніх завдань, зацікавленість певним предметом та ін. (на основі анкети).

V. Висновки та рекомендації

13. Загальні висновки та рекомендації щодо стимулювання навчальної діяльності.

У разі виникнення труднощів чи додаткових запитань щодо написання характеристики необхідно звернутися за допомогою до свого керівника практики від кафедри психології.

Оцінювання психолого-педагогічної характеристики учня

Увага! Для оцінювання психолого-педагогічної характеристики учня студент зобов'язаний подати роботу на перевірку керівникові від кафедри психології. Не забувайте долучати до роботи індивідуальний заліковий лист!

Критерії оцінювання

1. Самостійність виконання роботи.
2. Висвітлення всіх аспектів характеристики (загальні відомості про учня, психологічні особливості особистості учня, соціальна сфера, висновки та можливі рекомендації).
3. Наявність у тексті характеристики прикладів, які ілюструють рівень вияву певної якості.
4. Структура роботи (логічність та послідовність, відповідність запропонованому алгоритму, наявність додатків).
5. Обсяг та оформлення роботи.

Максимально можлива оцінка – **10 балів**.

Таблиця 7

Розподіл балів при оцінюванні психолого-педагогічної характеристики учня

9–10 балів	Робота виконана самостійно. Усі аспекти характеристики висвітлені. Текст містить п'ять–шість прикладів, що ілюструють рівень вияву певної якості чи характеристики особистості учня. Структура роботи чітка та логічна, містить необхідні додатки. Робота виконана та оформлена згідно з усіма вимогами.
7–8 балів	Робота виконана самостійно, висвітлює практично всі аспекти характеристики. Текст містить три–чотири приклади, що ілюструють рівень вияву певної якості чи характеристики особистості учня. Структура роботи чітка та логічна, містить необхідні додатки. Робота виконана та оформлена згідно з усіма вимогами.
5–6 балів	Робота виконана самостійно, проте висвітлені не всі аспекти характеристики. Текст містить один–два приклади, що ілюструють рівень вияву певної якості чи характеристики особистості учня. Структура роботи чітка та логічна, проте обсяг дещо зменшений (бракує деяких необхідних додатків). Можливі граматичні та пунктуаційні помилки.
1–4 бали	Робота виконана самостійно, проте висвітлює задану проблематику лише частково. Немає прикладів, які ілюструють особливості вияву певних характеристик особистості учня. Робота потребує корегування логічної структури. Обсяг роботи зменшений, усіх необхідних додатків немає. Виконання та оформлення роботи не відповідає вимогам.

13. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧНІВСЬКОГО КОЛЕКТИВУ

Під час другої педпрактики, виконуючи функцію класного керівника, студент-практикант вивчає особливості класу. Для написання психолого-педагогічної характеристики необхідно спостерігати за учнівським колективом під час проведення уроків, спонтанних і запланованих зустрічей з учнями класу, виховних заходів, вивчити особові справи учнів, фіксувати відгуки про клас вчителів та інших студентів-практикантів.

Вимоги до написання психолого-педагогічної характеристики класу.

Психолого-педагогічна характеристика класу – це індивідуальне психолого-педагогічне завдання, що має засвідчити рівень психологічних знань студента: розуміння ним особливостей розвитку та функціонування групи як спільноти людей, її психологічних характеристик, структури та здатності до взаємодії, а також впливу групи на виконання учнями (студентами) їхньої навчальної та позанавчальної діяльності.

Роботу виконують *самостійно*. *Зміст* роботи має відповідати заданій проблематиці.

Текст відображає суть питання, у ньому висвітлено всі його можливі аспекти, тобто містить загальні відомості про групу, дані про її психологічні характеристики (інтегративність, згуртованість, референтність, лідерство та ін.), а також висновки та рекомендації щодо дальшої роботи з групою. Ці дані обов'язково мають бути проілюстровані конкретними *прикладами*, отриманими в результаті спостереження за групою та бесіди з класним керівником, лідером/лідерами класу та/або вчителями, що працюють у цьому класі.

Структура роботи чітка та логічна. До роботи додають необхідні додатки.

Психолого-педагогічна характеристика класу (групи)

1. Титульний аркуш, у якому обов'язково вказано прізвище, ім'я, по батькові студента, який проходить практику, факультет та кафедру, на яких він навчається, місце та час проходження практики, дані про клас, на який складена характеристика (школа, клас) чи студентську групу (навчальний заклад, напрям підготовки), ПІБ викладача від кафедри психології, який перевіряє роботу.
2. Змістовну частину психолого-педагогічної характеристики, що охоплює психологічні особливості класу як малої соціальної групи, спосіб міжособової взаємодії, психологічні характеристики групи. Практичні рекомендації до написання цієї характеристики подано далі. Обсяг змістовної частини – дві-три сторінки.
3. Висновки та рекомендації. Висновки можуть містити узагальнений психологічний портрет класу (студентської групи), характеристику його (її) дальшої навчальної та життєвої перспективи, загальне враження студента про хід виконання завдання, зокрема труднощі з якими він зіткнувся. На основі складеної психолого-педагогічної характеристики студент може розробити рекомендації для педагогів, батьків з метою оптимізації навчальної діяльності та дальшого психологічного розвитку учнівського чи студентського колективу.

Обсяг роботи – від трьох до п'яти сторінок друкованого тексту (формат А–4, кегль 14, інтервал 1,5).

Роботу виконують *згідно з вимогами українського правопису* (граматично та пунктуа-

ційно вірно). *Оформлення* роботи має відповідати всім вимогам щодо оформлення студентських наукових робіт.

Етапи написання психолого-педагогічної характеристики класу

1. Обрати клас для дослідження. Обирають той клас/групу, в яких мають найбільше уроків, у якому виконують функцію класного керівника.
2. Спостерігають за класом, використовуючи запропоновані схеми (на уроках та виховних заходах, під час перерв).
3. Проводять бесіду з класним керівником (обов'язково) та активом класу (групи), використовуючи анкету.
4. На основі даних, отриманих у результаті бесіди та спостереження, пишуть психолого-педагогічну характеристику на клас (групу). У тексті характеристики обов'язково наводять приклади, що ілюструють певні характеристики класу як малої соціальної групи.
5. Висновки та рекомендації щодо особливостей дальшої роботи з класом (групою) та перспектив його (її) розвитку.

Дослідження психологічних особливостей учнівського колективу

Для дослідження психологічних особливостей класу можливо використати методи психологічного спостереження та бесіди.

Психологічне спостереження – це метод дослідження, який дає змогу передбачити систематичне плановане та довготривале споглядання поведінки людини зазвичай у природних умовах її функціонування. Використовуючи цей метод, потрібно пам'ятати:

- Спостереження є доволі суб'єктивним методом дослідження, тому намагаються не порівнювати учнівський колектив з власним досвідом перебування в соціальних групах.
- Спостереження за класом чи групою непросто реалізувати під час проведення занять у ньому, тому більш інформативними будуть спостереження за цією групою під час уроків вчителів чи колег-практикантів.
- Для отримання повної та різнобічної інформації про клас спостерігають за ним декілька разів та в різних ситуаціях (на уроці, на перерві, на чергуваннях, після уроків).
- Особливу увагу при спостереженні приділяють процесу виконання класом спільних завдань. Такі завдання пропонують класу самостійно.
- Не всі психологічні характеристики учнівського колективу можуть бути зауважені під час спостереження, тому використовують додаткові методи, наприклад, бесіду-інтерв'ю з класним керівником.
- Можливо попросити студента-колегу також поспостерігати за обраним класом (групою) – це дасть можливість зіставити результати отриманих спостережень.
- Спостереження має бути заздалегідь запланованим, а його результати зафіксованими. Для виконання цих двох умов якісного спостереження використовують схеми (табл. 8).

Таблиця 8

Орієнтовна схема спостереження за групою

Характеристики групи	Параметри спостереження	так	швидше так, ніж ні	важко відповісти	швидше ні, ніж так	ні
		5	4	3	2	1
1	2	3	4	5	6	7
<i>Інтегративність</i> – міра єдності членів групи.	Учні класу почувають себе єдиним колективом, спільнотою?					
<i>Мікроклімат</i> – комфортність перебування в групі, задоволеність нею.	Більшість учнів класу почуває себе в групі комфортно?					
<i>Референтність</i> – міра прийняття членами групи групових правил (норм).	Більшість учнів класу приймає та виконує правила, встановлені групою?					
<i>Лідерство</i> – міра впливу певних членів групи на групу.	Чи є в групі особи, котрі здатні впливати на рішення, що приймаються групою?					
	Чи є в групі особи, котрі відіграють головну роль в організуванні навчальної діяльності чи при вирішенні завдань, поставлених перед класом?					
	Чи є в групі особи, котрі ініціюють неформальне міжособистісне спілкування учнів класу?					
<i>Інтергрупова (міжгрупова) активність</i> — міра впливу групи на інші групи.	Чи має група вплив на інші групи?					
<i>Організованість</i> – реальна здатність групи до самоорганізування.	Чи здатна група самостійно (без впливу класного керівника, вчителів чи батьків) організуватися для здійснення певної діяльності?					
<i>Спілкування в групі.</i>	Чи здатна група досягти взаєморозуміння у проблемних ситуаціях?					
<i>Згуртованість групи.</i>	Чи є у групі традиція спільних святкувань днів народжень, іменин чи інших свят?					
<i>Здатність до взаємодії.</i>	Чи характерною для групи є співпраця між її членами?					
<i>Групова ідентифікація.</i>	Чи ідентифікують члени групи себе з нею («мій клас», «моя група»)?					
<i>Відповідальність.</i>	Чи відповідально члени групи ставляться до своїх обов'язків та завдань, поставлених перед ними?					

1	2	3	4	5	6	7
<i>Колективізм.</i>	Чи ставлять члени групи групові інтереси вище особистих та протистоять усьому, що роз'єднує колектив?					
<i>Контактність.</i>	Чи часто контактують між собою члени групи? Чи допомагають один одному, коли це потрібно?					
<i>Відкритість.</i>	Чи спілкуються та співпрацюють члени групи з представниками інших груп?					
<i>Інформованість – ступінь поширення інформації між членами групи.</i>	Чи володіють інформацією всі члени групи про події, які відбуваються у шкільному та позашкільному житті групи?					
<i>Цінності групи.</i>	Здоров'я.					
	Матеріально забезпечене життя (одяг, аксесуари).					
	Наявність хороших та вірних друзів.					
	Пізнання (освіченість).					
	Розвиток (робота над собою).					
	Розваги (присмне, необтяжливе проведення часу, брак обов'язків).					
	Сімейні цінності.					
	Краса природи й мистецтва.					
	Творчість (можливість творчої діяльності).					
	Акуратність (охайність).					
	Вихованість (гарні манери).					
	Життєрадісність (почуття гумору).					

Інструкція до заповнення таблиці: схема містить характеристики групи та параметри спостереження, які необхідно оцінити в ході його проведення. На основі спостережень оцінюють за п'ятибальною шкалою наявність у групі кожної характеристики:

- 5 – характеристика наявна;
- 4 – характеристика швидше наявна;
- 3 – не певен, що виявив цю характеристику;
- 2 – характеристики швидше немає;
- 1 – характеристики немає.

Увага! Заповнену схему-спостереження за класом додають до психолого-педагогічної характеристики учнівського колективу.

Додаткові параметри психологічної характеристики на клас можливо виявити під час *бесіди* з класним керівником та вчителями, або ж з активом класу (старостою, активними учнями).

Орієнтовна схема інтерв'ю з класним керівником та активом класу

1. Загальні відомості

- Клас. Кількість учнів, кількість хлопців та дівчат.

2. Структура класу

- Хто є старостою класу? Чи староста має авторитет у класі? Чи дослухаються до його думки?

- Чи є у групі особа, котра відіграє головну роль в організуванні навчальної та іншої діяльності класу, тобто організаційний лідер?
- Чи є у групі особа, котра ініціює неформальне спілкування учнів (емоційний лідер)?
- Чи є у групі особа, котру можна вважати абсолютним лідером (тобто особа, котра поєднує функції організаційного та емоційного лідера)?
- Скільки підгруп є в класі? Чи поділено підгрупи за гендерною ознакою (окремо групи дівчат, окремо – хлопців)? Чи є різностатеві групи?
- Хто є лідерами підгруп? Скільки осіб включено в кожен підгрупу? Чи є учні, не включені в жодну з підгруп?
- Якими є стосунки між підгрупами: дружні, товариські чи конфліктні, ворожі? Чи простежуються між ними конфронтація, протистояння?
- Чи є у класі діти з особливими потребами? Якщо є, як до них ставляться: дружньо, байдуже чи вороже?

3. Соціально-психологічні характеристики групи

Згуртованість групи:

- Чи є в групі традиції спільного проведення часу?

Здатність до взаємодії:

- Як клас приймає важливі рішення (наприклад, про спільне проведення вечірки чи екскурсію)? Спільно, за участі більшості учнів класу? Чи рішення приймаються лише кількома особами («активом» чи неформальними лідерами), а всі інші – підкоряються?

Організованість групи:

- Чи організовують події, в яких можуть брати участь усі учні? (Спільні виїзди, екскурсії, походи в кіно/театр, дискотеки, вечори, дискусійні гуртки і т. д.)
- Ці заходи учні організовують самостійно чи за допомогою класного керівника/вчителів/батьків?

Спілкування та конфлікти:

- Чи були у досліджуваній період в класі конфлікти? Якщо так, то протистояння є відкритим чи прихованим?
- Яким чином вирішують конфлікти: учні самостійно шукають можливості спільного рішення чи очікують втручання збоку (наприклад, класного керівника)?
- Чи звертаються по допомогу у вирішенні конфліктів (наприклад, до шкільного психолога)?

Групова ідентифікація:

- Чи ототожнюють члени групи себе з нею («мій клас», «моя група»)?

4. Особливості поведінки та діяльності

Навчальна діяльність:

- Якою є навчальна успішність класу?
- Які предмети найцікавіші для учнів? Які заняття відвідують неохоче?
- Чи має клас визначене навчальне спрямування (наприклад, математичний, клас з поглибленим вивченням інформатики чи іноземної мови)?
- Які методи навчання є найбільш ефективними у роботі з класом?
- Чи є в класі учні, котрі відвідують Малу академію наук? Які секції?

Громадська діяльність:

- Чи учні класу беруть участь у шкільному самоврядуванні? Наскільки активно?
- Чи виявляють учні волонтерські ініціативи (наприклад, збирають подарунки дітям до Дня Святого Миколая, відвідують дітей у сиротинцях тощо)?
- Чи учні класу беруть участь в організуванні та проведенні загальношкільних заходів?

Алгоритм написання психолого-педагогічної характеристики на клас

1. Загальні відомості.
2. Структура класу (за схемою спостереження та інтерв'ю).
3. Соціально-психологічні характеристики групи: згуртованість, здатність до взаємодії, організованість групи, спілкування та конфлікти, контактність, відкритість, цінності групи і т.д. (за схемою спостереження та інтерв'ю).
4. Особливості поведінки та діяльності групи: навчальна та громадська діяльність (за схемою спостереження та інтерв'ю).
5. Висновки та рекомендації.

Оцінювання психолого-педагогічної характеристики класу

Увага! Для оцінювання психолого-педагогічної характеристики класу студент зобов'язаний подати роботу на перевірку керівникові від кафедри психології. До роботи додають індивідуальний заліковий лист!

Критерії оцінювання:

1. Самостійність виконання роботи.
2. Висвітлення всіх аспектів характеристики (загальні відомості про групу та її структуру, рівень згуртованості, групові норми, здатність до самоорганізування та ін.), а також висновки та рекомендації щодо дальшої роботи з групою.
3. Наявність у тексті характеристики прикладів, які ілюструють певні психологічні характеристики групи чи особливості її функціонування.
4. Структура роботи (логічність та послідовність, відповідність запропонованому алгоритму, наявність додатків).
5. Обсяг та оформлення роботи.

Максимально можлива оцінка – 10 балів.

Таблиця 9

Розподіл балів при оцінюванні психолого-педагогічної характеристики класу

9–10 балів	Робота виконана самостійно. Всі пункти характеристики висвітлені. Текст містить п'ять–шість прикладів, які ілюструють певні характеристики групи чи особливості її функціонування. Структура роботи чітка та логічна, містить необхідні додатки. Робота виконана та оформлена згідно з усіма вимогами.
7–8 балів	Робота виконана самостійно, висвітлено практично всі аспекти характеристики. Текст містить три–чотири приклади, що ілюструють певні характеристики групи чи особливості її функціонування. Структура роботи чітка та логічна, містить необхідні додатки. Робота виконана та оформлена згідно з усіма вимогами.
5–6 балів	Робота виконана самостійно, проте висвітлені не всі пункти характеристики. Текст містить один–два приклади, що ілюструють певні характеристики групи чи особливості її функціонування. Структура роботи чітка та логічна, проте обсяг дещо зменшений (бракує деяких необхідних додатків). Можливі граматичні та пунктуаційні помилки.
1–4 бали	Робота виконана самостійно, проте висвітлено задану проблематику лише частково. Немає прикладів, які ілюструють психологічні особливості групи. Робота потребує корегування логічної структури. Обсяг роботи зменшений, немає всіх необхідних додатків. Виконання та оформлення роботи не відповідає вимогам.
0 балів	Плагіат.

14. НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА РОБОТА СТУДЕНТА-ПРАКТИКАНТА

Творча робота вчителя географії та економіки потребує уміння здійснювати науково-методичне дослідження, що є складовою діяльності шкільного педагога. Метою роботи практиканта над методичною темою є вироблення вміння і навичок методичного дослідження, спрямування діяльності майбутнього вчителя на пошук власного викладацького почерку.

Студент-практикант вибирає з запропонованих тем таку, яку вважає найцікавішою для себе і планує роботу над нею так, щоб протягом шеститижневої практики виконати головне завдання методичного пошуку.

Весь запланований перелік роботи з теми і терміни її виконання заносять в індивідуальний план практиканта, а виконання фіксують у щоденнику.

Роботу над методичною темою можна спланувати за такими пунктами:

1. Теоретичне підготування до вибраної теми – вивчення педагогічної, психологічної, методичної літератури, з'ясування питань і положень, які можна використати під час розроблення теми.
2. Аналіз шкільних програм і підручників з теми, вибраної для методичного дослідження: зіставлення мети завдань курсу і методичного пошуку, відбір запитань і фактичних завдань для учнів з огляду на досліджувану тему.
3. Аналіз вихідних знань і умінь учнів з тих питань курсу, які будуть методично розроблені (форма перевірки рівня знань і умінь – усне опитування, практичні завдання, тести, анкети).
4. Аналіз досвіду вчителя (вчителів) і власного досвіду студента з відповідної теми методичної роботи (опис спостережень, формулювання власних висновків).
5. Формування завдань і головних питань пошукової роботи, побудова гіпотези, яку потрібно обговорити з вчителем, керівником-методистом.
6. Розроблення поурочних планів, відбір дидактичних матеріалів, методів і прийомів навчання згідно з гіпотезою.
7. Спостереження і самоспостереження на уроках чи позакласних заходах, організованих за темою дослідження згідно з розробленим планом (результати спостережень занести в щоденник).
8. Аналіз знань, умінь, навичок, активності учнів після вивчення розділів курсу, організованого відповідно до завдань і гіпотези методичного дослідження.
9. Зіставлення отриманих результатів з даними про вихідний рівень підготування учнів, з'ясування наявності поступу у розвитку учнів унаслідок застосування запропонованих підходів, методів, прийомів (підведення попередніх висновків, їхня перевірка і корегування).
10. Аналіз та узагальнення матеріалів методичного пошуку, оформлення його результатів:
 - класифікація матеріалу за групою питань чи окремим питанням дослідження;
 - відбір відповідно до них найважливіших і найтиповіших фактів;
 - їхнє оцінювання з погляду загальних принципів педагогіки і методики вивчення географії;
 - формулювання висновків і пропозицій.

11. Літературне оформлення дослідження з описом усіх пунктів виконання роботи (зокрема, теоретичних положень та виконаних завдань).
12. Доповідь на підсумковій конференції (після практики).

Приклади тем науково-методичного дослідження для студентів-практикантів

1. Формування інформаційної компетентності на уроках географії.
2. Геопросторова компетентність учня і її формування з допомогою карт і глобуса.
3. Роль географії у формуванні полікультурної компетентності учнів.
4. Вивчення природних комплексів рідного краю під час проведення екскурсій.
5. Методичні основи проблемного навчання географії.
6. Розв'язування задач економіко-географічного змісту як засіб розвитку географічного мислення учнів.
7. Розвиток геопросторового мислення школяра у його повсякденній діяльності.
8. Формування досвіду творчої діяльності на уроках географії.
9. Способи формування емоційно-ціннісного компонента змісту географічної освіти на уроках географії.
10. Тестування і його роль у структурі уроку з курсу (за вибором практиканта).
11. Поєднання форм перевірки знань і умінь на сучасному уроці географії.
12. Географічні диктанти як засоби активізації пізнавальної діяльності учнів.
13. Розвиток самостійної пізнавальної діяльності учнів під час вивчення фізичної географії (курс і розділи – за вибором практиканта).
14. Роль соціогеографічного практикуму у розвитку самостійної пізнавальної діяльності учнів на уроках соціальної та економічної географії.
15. Формування образу рідного краю за допомогою ментальних карт.
16. Використання наочних засобів для створення проблемних ситуацій на уроках географії.
17. Роль інтерактивних методів у формуванні соціальної компетентності учнів.
18. Застосування прийомів порівняння на уроках географії України.
19. Рольові ігри під час вивчення екологічної ситуації своєї місцевості.
20. Логічні прийоми роботи з картою як спосіб формування картографічної культури.
21. Розвиток мотивації навчання географії за допомогою гри.
22. Національно-патріотичне виховання громадянина України під час вивчення шкільної географії.
23. Застосування на уроках географії педагогічних програмних засобів (мультимедійних підручників).
24. Використання пошукової програми Google Earth на уроках географії з метою формування образу планети.
25. Мультимедійні презентації як засіб навчання географії.
26. Реалізація на уроках географії принципу гуманітаризації географічної освіти.

Студент-практикант може запропонувати власну тему науково-методичного пошуку чи опрацювати тему, яку досліджує вчитель географії у школі.

15. НАПИСАННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕСЕ

До підсумкового круглого столу з практики студенти-практиканти готують педагогічне есе на тему: «**Мій перший педагогічний досвід: враження, результати, проблеми, висновки**».

Есе як навчальний прийом передбачає написання **твору-роздуму** на задану тему, в якому у довільній формі мають бути викладені аргументовані міркування, доведені на власному досвіді положення, окреслені проблеми і висунуті ідеї щодо їхнього вирішення. Вихідними матеріалами для написання цього есе слугують теоретичні знання з методики, досвід учителя-предметника, який спостерігали і переймали практиканти, їхній власний досвід, набутий під час навчально-виховного процесу.

Для полегшення процесу обмірковування власних педагогічних дій і написання есе, можливо скористатися схемою, укладеною з використанням основного кола питань, що потребують висвітлення:

Таблиця 10

Орієнтовна схема для написання есе

1. Застосування методичних знань та умінь під час практики

Способи організування навчання	Результат застосування	Висновки
Методи (прийоми):		
Розповідь	Застосовував(-ла) цей прийом, але учні слухали не уважно.....	Хоч цей прийом для мене найзручніший, але для підтримувannya уваги учнів потрібно ще використовувати фотографії, задавати запитання.
Бесіда		
Пояснення		
Принципи навчання		
Краєзнавчий.....	Учні зацікавлено визначали географічне положення Львова.....	Використання краєзнавчого матеріалу активізує пізнавальну діяльність.....
Засоби навчання		
Глобус.....	Навчив (-ла) орієнтувати глобус для Львова.....	Учням до вподоби працювати з модельними засобами навчання...
Форми навчання		
Робота в групах	Під час роботи в групах багато учнів ухилялися від діяльності.....	Для організування цієї форми навчання треба добре знати клас, продумати завдання і підібрати навчальну інформацію.....

Висновок щодо поповнених методичних знань та умінь, їхнього коректування чи цілкового переосмислення завдяки проведеним урокам і заходам, спостереженню за діяльністю вчителя-предметника.

2. Проблеми, з якими я зіткнулася (-вся) під час проходження практики

Проблеми	Причина їхньої появи	Висновки
Недотримання часових рамок змістових та організаційних етапів уроку	Учні дуже довго шукають об'єкти на карті.....	Якщо завдання ставити конкретніше, то учні впораються швидше.....
.....		
Проблеми дисципліни на уроці.....		
.....		
Проблеми браку знань з методикипсихології...педагогіки...		
.....		
.....		

Висновок та пропозиції щодо вирішення чи уникнення проблем.

3. Емоційно-психологічний аспект проходження практики (різниця між очікуваннями і реаліями шкільного життя, настрої, погляди на роботу вчителя, ідентифікація себе в педагогічних процесах, зворотний зв'язок з учнями, здобутки і розчарування тощо).

4. Кінцевий висновок

Для написання есе впродовж всієї практики необхідно вести **щоденник особистих записів** (не плутати зі щоденником практики – офіційним документом практиканта!), в якому занотовують результати спостережень, свої враження про відвідані уроки вчителів та залікові заходи інших студентів-практикантів, зауваження щодо ходу практики тощо. Записи у щоденнику роблять у довільній формі. Його має право читати лише керівник-методист.

16. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ДЛЯ УРОКІВ

Підручники і методичні посібники для вчителя

1. Аналіз уроку / упоряд. Н. Мурашко. – К. : Шк. Світ, 2008. – 128 с.
2. Андриади И.П. Основы педагогического мастерства : учеб. пособие для студ. – М. : Академия, 1999. – 160 с.
3. Байназарова О.О. Загальна географія. 6 клас: посібник для вчителя / О.О. Байназарова, А.М. Байназаров, І.В. Гринь, А.А. Гринь. – Х. : Веста; Ранок, 2006. – 240 с.
4. Балягіна І.А., Богодар М.А., Ковальчук Г.О. Методика викладання економіки: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2006. – 341 с.
5. Булава Л.М. Фізична географія України. 8 клас. Дидактичні матеріали для формування предметної компетентності учнів. – Х. : Основа, 2009. Ч. 1. – 80 с. ; Ч. 2. – 112 с.
6. Булгакова Т.Є., Байназаров А.М. Практичні завдання на контурних картах. 5–10 класи. – Х. : Основа, 2005. – 112 с.
7. Врублевська М.О. Секрети успішного уроку географії. – Х. : Основа, 2005. – 144 с.
8. Вовк В.Ф. Географія. 10 клас. Профільний рівень: Розробки уроків / В.Ф. Вовк, О.Г. Стадник, О.В. Яковчук. – Х. : Ранок, 2010. – 464 с.
9. Гілецький Й. Р. Географічні задачі та їх розв'язування. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 136 с.
10. Горленко Г.О. Практикум з економіки. 10–11 клас: посібник для вчителя. – Кам'янець-Подільський: Абетка - НОВА, 2005. – 76 с.
11. Дітчук І., Заставецька О., Чотарі Н. Календарно-тематичне планування. Природознавство. 5-6 класи. Географія. 6-10 класи. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – С. 3–100.
12. Довгань Г.Д. Економіка. 11 клас. Рівень стандарту. Академічний рівень: Розробки уроків. – Х. : Ранок, 2011. – 256 с.
13. Довгань Г.Д. Усі уроки географії. 10 клас. Соціально-економічна географія світу (Стандарт і академічний рівень). – Х. : Основа, 2010. – 301 с.
14. Дудка С.В. Навчальні ігри на уроках географії. – Х. : Основа, 2005. – 96 с.
15. Жемеров О.О., Карпенко О.М. Робота з підручником географії у загальноосвітній школі: Методичний посібник. – Харків, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/>
16. Замковий В.П. Майстерність учителя географії / В.П. Замковий. – К.: Рад. школа, 1972. – 160 с.
17. Карти та робота з ними / упоряд.: В.Серебрий, Н.Муніч. – К. : Шк. світ, 2007. – 128 с.
18. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія України. 8–9 класи: Дидактичний комплекс до вивчення шкільного курсу. – К. : Стафед-2; Х. : Ранок, 2003. – 216 с.
19. Ковальова К.І., Ковальов В.В. Методика викладання економіки в школі: навч. посібник. – К. : Ліра-К., 2012. – 184 с.
20. Корнєєв В.П. Технології в навчанні географії / В.П. Корнєєв. – Х. : Основа, 2004. – 112 с.
21. Кругла Н.Я., Довгань Г.Д. Економічна і соціальна географія світу. 10 клас: посібник для вчителя. – Х. : Веста; Ранок, 2002. – 192 с.

22. Круглик Л.І. Вивчення проблем соціальної географії в школі: навч.-метод. посібник / Л.І. Круглик, Л.Б. Паламарчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2001. – 140 с.
23. Крупська Л.П., Тимченко І.Є., Чорна Т. І. Економіка. 10 клас. Профільний рівень. – Х. : Ранок, 2010. – 256 с.
24. Мартинюк О.В. Усі уроки економіки. 10 клас. Профільний рівень. – Х. : Основа, 2010. – 448 с.
25. Нестандартний урок географії. / укладач В.М. Андрєєва. – Х. : Основа, 2004. – 144 с.
26. Обод М.Л. Економічна і соціальна географія України. 9 клас: посібник для вчителя. – Х. : Веста: Ранок, 2004. – 352 с.
27. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка: новітні технології : навч. посібник / С.С. Пальчевський – К. : Кондор, 2005. – 351с.
28. Пінчук О., Левицький М. Розв'язуємо задачі з економіки: посібник для вчителів. – К. : Шк. світ, 2008. – 128 с.
29. Пестушко В. Ю., Уварова Г.Ш. Загальна географія. 6 клас: метод. посібник для вчителя. – Х. : Веста; Ранок, 2004. – 168 с.
30. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Географія материків і океанів. 7 клас: методичний посібник для вчителя. – Х. : Веста; Ранок, 2004. – 224 с.
31. Пестушко В.Ю., Уварова Г.Ш. Фізична географія України: підручник для 8 класу. – К. : Генеза, 2008. – 287 с.
32. Позакласні заходи з географії. – Х. : Основа, 2004. – 96 с.
33. Робота з мультимедійною дошкою / упоряд. В. Лапінський. – К. : Шк. світ, 2008. – 112 с.
34. Романова В.Я. Топографія. 8 клас: решение задач и заданий. – Запорожье : Просвіта, 2002. – 52 с.
35. Садкіна В.І. Усі уроки географії. 9 клас. – Х. : Основа, 2009. – 320 с.
36. Сиротенко А.Й., Стадник О.Г. Економічна та соціальна географія України. 9 клас : методичний посібник для вчителя. – Х. : Веста; Ранок, 2005. – 160 с.
37. Стадник О.Г. Географія. 8 клас. Методичний посібник для вчителя. – Х. : Основа, 2008. – 174 с.
38. Стадник О.Г. Проблемні та творчі завдання до курсу економічної географії / О.Г. Стадник. – Х. : Основа, 2005. – 112 с. (Бібліотека журналу «Географія», Вип. 7 (19)).
39. Топузов О.М. Методика викладання економічної та соціальної географії світу: 10 кл. / О.М. Топузов, Л.В.Тименко. – К. : А.С.К., 2005. – 128 с.
40. Топузов О.М., Самойленко В.М., Вішнікіна Л.П. Загальна методика навчання географії: підручник. – К. : Картографія, 2012. – 512 с.

Інтернет-ресурси для уроків

http://geografica.net.ua/publ/galuzi_geografiji/metodika_vikladannja_geografiji/.
 Географічний портал (статті з методики викладання географії)
<http://www.georo.ru/resources/> Каталог географічних ресурсів для уроків географії
<http://www.osvitanet.com.ua> – навчально-методичний сайт з інтерактивними функціями
<http://www.osvitanet.com.ua> – шкільний портал «Острів знань»
<http://www.krugosvet.ru/countries.htm> – енциклопедія «Кругосветка»
<http://www.karty.narod.ru> – сайт рідкісних карт

<http://www.rgo.ru> – планета Земля
<http://www.greenpeace.org/russia/ru> – Грінпіс
<http://www.unesco.ru/rus/index.php> – ЮНЕСКО
http://www.geography.in.ua/articles.php?cat_id=1 – статті з географії
<http://www.rgo.ru> — «RGO.ru» – географічний портал «Планета Земля»
<http://www.geo2000.nm.ru> – «География» – Інформація про всі країни світу, про життєвий устрій і поведінку народів, природні ресурси, екологія
<http://www.geoport.ru> – «GeoPort.ru» – країнознавчий портал
<http://www.wgeo.ru> – «WGEO. Всесвітня географія»
<http://www.geo.historic.ru> – географічний on-line-довідник «Країни світу». Фізична карта. Довідкові дані
<http://www.ru.wikipedia.org> – розділ «География» в енциклопедії Вікіпедія
<http://www.adventure.hut.ru> – «Світ подорожей і пригод. Планета Земля»
<http://www.geo-tur.narod.ru> – «Гео-Тур». Географічні карти материків, країн, статистичні дані, географія
<http://www.geografia.ru> – География.-ру – клуб подорожей, фотоальбоми
<http://www.nature.worldstreasure.com> – «Чудеса природи». Ілюстровані матеріали про природні явища
<http://www.countries.ru> – «Країни світу» (інформаційно-туристичний довідник)
<http://www.geosite.com.ru> – сайт «GeoSite – все про географію»
<http://www.basni.narod.ru> – «Мандрівник» – довідник про країни світу. <http://journal.osnova.com.ua/journal/14> Економіка в школах України (методичний журнал)

ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ

1. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗАЛІКОВОГО ВИХОВНОГО ЗАХОДУ

Перша (титульна сторінка)

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Кафедра педагогіки

План-конспект (сценарій)
виховного заходу на тему (назва теми)
проведеного у _____ класі СШ №_____ (місце знаходження школи)
“ _____ ” _____ 20... р.
студентом-практикантом _____ курсу _____ факультету

(прізвище та ініціали студента)

Керівник від кафедри педагогіки _____

Львів– 20..

Друга сторінка

Мета виховного заходу:

Форма проведення:

Методи проведення:

Засоби проведення (наочні посібники, ТЗН та ін.):

Використані джерела:

Далі описують хід проведення заходу. Сценарій виховного заходу підписує класний керівник після чого його необхідно подати на перевірку керівнику від кафедри педагогіки, котрий виставляє диференційовану оцінку у заліковий лист проходження педагогічної практики.

2. ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ АНАЛІЗУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАНЯТТЯ

АНАЛІЗ НАВЧАЛЬНОГО ЗАНЯТТЯ З ГЕОГРАФІЇ,
проведеного у...класі _____ (назва школи) _____ (вказати дату)
студентом(-кою)-практикантом(-кою) _____
(ПІБ того, хто проводив заняття)
_____ курсу географічного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
(або вчителя школи)

Виконав(-ла):
студент(-ка)
.....курсу географічного факультету
(ПІБ) _____

Перевірив(-ла):
керівник від кафедри педагогіки
(ПІБ, підпис) _____

Львів–20..

3. ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА УЧНЯ (КЛАС)

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Кафедра психології

ХАРАКТЕРИСТИКА

(вказати на кого – учня, студента, на учнівський, студентський колектив)

Виконав(-ла)
студент(-ка) факультету _____
Прізвище, ім'я, по батькові _____

Від кафедри психології
перевірив викладач _____

Львів–20..

3. ГРАФІК ПРОВЕДЕННЯ ЗАЛІКОВИХ УРОКІВ ТА ВИХОВНИХ ЗАХОДІВ

Студент _____ курсу _____ факультету _____ (прізвище, ім'я, по батькові)
 Місце проходження практики _____ Прикріплений до вчителя-предметника _____
 Термін практики _____ Виховна робота здійснена у _____ класі
 Керівник-методист від ф-ту _____ Класний керівник _____
 Керівник від каф. педагогіки _____

Номер за пор.	Дата проведення	К л а с	Час проведення	№ к а б.	Т е м а у р о к у

ВИХОВНИЙ ЗАХІД

Номер за пор.	Дата проведення	К л а с	Час проведення	№ к а б.	Т е м а виховного заходу

ЗАЛІКОВИЙ ЛИСТ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДПРАКТИКИ

Студента (-ки) IV курсу географічного факультету _____
 (прізвище, ім'я, по батькові)

Місце проходження практики _____

1. ЗАЛІКОВІ УРОКИ З ГЕОГРАФІЇ							ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема уроку	Шкала 0–13 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
2							
3							
2. ЗАЛІКОВИЙ ВИХОВНИЙ ЗАХІД							
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема виховного заходу	Шкала 0–11 б	Хто оцінював	Підпис	
1							

3. КОНСТРУКТОР ЗАЛІКОВОГО УРОКУ З ГЕОГРАФІЇ							ЗАХИСТ ПРАКТИКИ
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема уроку	Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
4. КОНСПЕКТ ЗАЛІКОВОГО ВИХОВНОГО ЗАХОДУ							
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема виховного заходу	Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
5. РЕЦЕНЗІЯ ВІДВІДАНОГО ЗАНЯТТЯ З ГЕОГРАФІЇ							
Номер за пор.	Дата відвідування	Клас	Тема уроку	Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
6. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧНЯ							
Номер за пор.	Психолого-педагогічна характеристика на учня			Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
7. ПЕДАГОГІЧНЕ ЕСЕ							
Номер за пор.	Педагогічне есе			Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							

Загальна сума балів, оцінка за практику : « _____ » _____
 Керівник-методист від факультету _____
 (підпис, посада, прізвище та ініціали)

ЗАЛІКОВИЙ ЛИСТ РЕЗУЛЬТАТІВ ПЕДПРАКТИКИ

Студента (-ки) V курсу географічного факультету _____
(прізвище, ім'я, по батькові)

Місце проходження практики _____

1. ЗАЛІКОВІ УРОКИ З ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ							ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема уроку	Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
2							
3							
4							
2. ЗАЛІКОВИЙ ВИХОВНИЙ ЗАХІД							
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема виховного заходу	Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							

3. КОНСТРУКТОРИ ЗАЛІКОВИХ УРОКІВ З ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОНОМІКИ							ЗАХІСТ ПРАКТИКИ
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема уроку	Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
2							
4. КОНСПЕКТ ЗАЛІКОВОГО ВИХОВНОГО ЗАХОДУ							
Номер за пор.	Дата проведення	Клас	Тема виховного заходу	Шкала 0–5 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
5. РЕЦЕНЗІЯ ВІДВІДАНОГО ЗАНЯТТЯ З ЕКОНОМІКИ							
Номер за пор.	Дата відвідування	Клас	Тема уроку	Шкала 0–5 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
6. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА КЛАС							
Номер за пор.	Психолого-педагогічна характеристика на клас			Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1.							
7. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ							
Номер за пор.	Тема науково-педагогічного дослідження			Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							

Загальна сума балів, оцінка за практику : « _____ » _____

Керівник-методист від факультету _____
(підпис, посада, прізвище та ініціали)

ЧАСТИНА II

АСИСТЕНТСКА ПРАКТИКА

ВСТУП

Асистентська педагогічна практика є складовою професійного підготування спеціалістів-географів на освітньо-кваліфікаційному рівні «Магістр». Суть її полягає в отриманні магістрантами умінь і навиків викладацької діяльності у вищих навчальних закладах різного рівня акредитації, поєднанні теоретичного підготування студентів з їхньою практичною діяльністю у вищій школі з удосконалення умінь планування, організування й аналізу навчально-виховної роботи у процесі викладання географічних дисциплін.

Термін проходження практики студентів денної форми навчання спеціальності 8.04010401 «Географія» розрахований на шість тижнів десятого семестру навчання з відривом від навчання на кафедрах географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

Педагогічна практика магістрантів включає широкий спектр науково-аналітичної, педагогічної та методичної діяльності. Змістом практики є ознайомлення з плануванням та організуванням навчального, наукового та методичного процесу на кафедрі; відвідування лекційних, семінарських та практичних занять викладачів кафедри; участь у позанавчальних заходах кафедри (факультету), що відбуваються у період практики; розроблення розгорнутого плану-конспекту лекції; конспекту практично-семінарського заняття; проведення двох залікових практично-семінарських занять; відвідування та участь в обговоренні заняття своїх колег (написання рецензії); виконання індивідуального науково-педагогічного завдання.

Асистентська практика, як завершальний етап формування викладача вищої школи, має комплексний характер і дає змогу зреалізувати діяльність за такими напрямками роботи:

- 1) **викладацький** – підготування магістранта до забезпечення викладання базових, професійно-зорієнтованих дисциплін зі спеціальності та методик їхнього викладання у ВНЗ;
- 2) **організаційно-виховний** – підготування магістранта до організування виховної роботи в академічній групі (на посаді куратора академічної групи);
- 3) **науково-дослідний** – підготування магістранта як науковця-дослідника.

Під час асистентської практики студенти-магістранти вчаться:

- використовувати різноманітні форми, методи, засоби, шляхи для керування навчально-пізнавальною діяльністю студентів, розвиваючи їхні пізнавальні здібності і навички до наукової роботи;
- здійснювати перспективне і поточне планування педагогічної діяльності;
- аналізувати і узагальнювати педагогічний досвід, здійснювати дослідницьку діяльність: розглядати заняття з урахуванням цілей його проведення та їхньої реалізації, аналізувати та оцінювати відповіді студентів, оцінювати письмову навчальну або контрольну роботу й аналізувати її результати;
- проводити виховну роботу зі студентами, організовувати діяльність колективу академічної групи.

Особа, яка здобула освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр», повинна володіти поглибленими знаннями з обраної спеціальності, уміннями інноваційного характеру, навиками науково-педагогічної, науково-дослідної, управлінської діяльності, набути певний досвід використання одержаних знань і вмінь, продукувати елементи нових знань для вирішення завдань у відповідній сфері професійної діяльності.

1. МЕТА І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Мета асистентської практики – формування професійної компетентності майбутніх викладачів географії, набування досвіду самостійної діяльності як викладача географії.

Завдання практики:

- ознайомлення з особливостями педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу;
- ознайомлення з навчально-методичною документацією факультету і кафедри – навчальними планами, робочими програмами нормативних дисциплін та спеціальних курсів, семестровими планами, методичними розробленнями до лабораторних, семінарських і практичних занять, планами навчально-методичної роботи кафедри та індивідуальними планами роботи викладачів;
- поглиблення і розширення теоретичних знань зі спеціальних та психолого-педагогічних дисциплін, набутих студентами у процесі навчання;
- формування у студентів-магістрантів психолого-педагогічних та методичних умінь викладання географічних дисциплін у вищій школі;
- опанування формами, методами і прийомами організування навчання студентів з використанням досягнень сучасної географічної, методичної та педагогічної науки, технологічних засобів навчання;
- формування умінь об'єктивно оцінювати рівні навчальних досягнень студентів з урахуванням їхніх індивідуальних навчально-пізнавальних здібностей;
- оволодіння уміньми та навичками організування науково-дослідницької роботи зі студентами;
- формування умінь організовувати навчально-педагогічну взаємодію зі студентами для розв'язання завдань навчально-виховної діяльності;
- оволодіння комунікативними вміннями, необхідними для спілкування зі студентами та викладачами;
- розвиток у майбутніх викладачів педагогічного мислення, здатності до аналітичного осмислення педагогічної дійсності, розширення педагогічного кругозору та формування творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності;
- виховання у магістранта морально-етичних якостей викладача вищої школи, потреби у самоосвіті та професійному самовдосконаленні;
- виконання магістрантом **функцій: викладача** фахових дисциплін спеціальності; молодого **науковця; куратора** студентської групи.

У результаті проходження педагогічної асистентської практики студент повинен **знати**:

- теоретичні підходи, вимоги до організування навчально-виховного процесу у вищій школі у контексті сучасної філософії освіти;
- систему планування навчальних занять (лекцій, семінарських, практичних занять) різних типів, проектування дій викладача та студента на різних етапах навчального процесу;
- алгоритм підготування й процедуру організування лекцій та семінарських, практичних занять сучасних типів;
- особливості організування різних видів навчально-пізнавальної діяльності студентів на

кожному етапі заняття відповідно до його форми й типу;

- процедуру застосування методів активного й інтерактивного навчання студентів;
- критерії та методи, форми оцінювання навчальних досягнень студентів;
- методику написання плану-конспекту лекцій та семінарських, практичних занять відповідно до їхньої специфіки, особливостей організування;
- критерії аналізу лекцій та практично-семінарських занять;
- психологічні та індивідуально-типологічні особливості студентів, шляхи організування педагогічної взаємодії з ними відповідно до самотності кожної особистості;
- правила, прийоми організування діалогічного спілкування зі студентами, невербальної поведінки як викладача, техніки мовлення;
- способи, прийоми організування емоційно-вольового, виховного впливу на поведінку студентів у процесі навчання й позааудиторної роботи;
- складові педагогічної етики викладача та способи виявлення педагогічного такту;
- шляхи, способи налагодження дисципліни в студентській аудиторії, конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Уміти:

- визначати цілі, структуру навчального заняття відповідно до його форми й типу, проектувати педагогічні дії та дії студентів на різних етапах навчального процесу;
- організовувати лекції, семінарські, практичні заняття різних типів, керуючись сучасними освітніми вимогами;
- обирати зміст наукової інформації відповідно до теми, мети навчального заняття, забезпечувати його професійну, практичну спрямованість, зв'язок з досвідом, потребами та інтересами студентів;
- організовувати навчально-виховний процес як взаємодію викладача й студентів, стимулювати пізнавальну активність студентів;
- застосовувати сучасні інноваційні методи навчання, різні форми пізнавальної діяльності студентів (індивідуальну, парну, групову, колективну) з метою забезпечення суб'єктної позиції у навчально-виховному процесі;
- формувати наукові поняття, уміння й навички студентів виконувати різноманітні види навчально-пізнавальної діяльності;
- розвивати інтерес студентів до змісту навчальних курсів, навчального процесу, майбутньої професійної діяльності;
- залучати студентів до різноманітних розумових дій з метою формування у них критичного, творчого мислення;
- застосовувати зміст наукової інформації, методи навчання, освітнє середовище з метою виховання ціннісних орієнтацій, професійних й особистісних рис студентів;
- застосовувати різні методи, критерії об'єктивного оцінювання навчальних успіхів студентів, мотивувати виставлені бали;
- розробляти плани-конспекти лекцій, семінарських, практичних, лабораторних робіт згідно з відповідними вимогами;
- створювати позитивне враження про себе у процесі взаємодії з студентами, встановлювати контакт з ними, організовувати діалогічне спілкування у процесі навчання й у позааудиторний час;
- керувати власними емоціями, невербальною поведінкою, технікою мовлення у процесі взаємодії зі студентами;
- застосовувати різноманітні способи, прийоми емоційно-вольового, виховного впливу

на особистість студента відповідно до рівня його розвитку, педагогічної ситуації й мети діяльності;

- встановлювати й забезпечувати порядок в аудиторії, регулювати дисципліну студентів засобами демократичного стилю педагогічної взаємодії;
- дотримуватися норм педагогічної етики, толерантності, педагогічного такту під час взаємодії зі студентами;
- аналізувати педагогічні ситуації, приймати конструктивні рішення, керуючись педагогічною метою й потребами студентів.

2. ОРГАНІЗУВАННЯ І КЕРІВНИЦТВО ПРАКТИКОЮ

За особливостями змісту навчально-виховної, методичної та науково-дослідної роботи педпрактика магістрантів має три організаційні етапи.

Адаптаційний етап триває протягом першого тижня і передбачає:

- організування настановної наради для ознайомлення магістрантів з наказом про допуск до асистентської практики, керівниками практики та основними завданнями практики;
- складання й затвердження індивідуального плану навчально-методичної, науково-дослідницької та виховної роботи магістранта-практиканта, індивідуального графіка його роботи;
- ознайомлення з навчально-методичною документацією кафедри;
- відвідування занять викладачів кафедри з метою вивчення їхнього педагогічного досвіду.

Професійно-діяльнісний етап передбачає:

- підготування і проведення пробних та залікових лабораторних, практичних і семінарських занять з метою набуття первинного досвіду навчальної діяльності в умовах вищої школи;
- опанування методикою аналізу та самоаналізу проведених магістрантами занять;
- розроблення структури і відповідного дидактичного забезпечення лекційного заняття;
- участь у роботі наукового та методичного семінарів, які проводять на кафедрі у період асистентської практики;
- проведення індивідуального науково-педагогічного дослідження;
- підготування і проведення виховних заходів зі студентами академгрупи, в якій на період практики магістрант виконує обов'язки куратора;
- ведення звітної документації (щоденник практики, розгорнуті плани-конспекти лабораторних, практичних, семінарських та лекційних занять, протоколи обговорення залікових занять, план виховних заходів в академгрупі).

Завершальний етап включає:

- роботу над оформленням щоденника магістра-практиканта;
- підготування звіту за результатами виконаних завдань асистентської практики магістра;
- звіт про виконану за час асистентської практики роботу на засіданні кафедри.

Щоденна робота студента-практиканта полягає у реалізації індивідуального плану, спроектованого завідувачем кафедри та безпосереднім керівником магістранта з урахуванням основних завдань практики, навчального навантаження практиканта (54 год. на тиждень) і специфіки його діяльності. Структура діяльності практиканта така:

1. Ознайомитися з навчально-виховним процесом на кафедрі та його плануванням.
2. Скласти індивідуальний план роботи.
3. Скласти графік відвідування місця проходження практики.
4. Оформити щоденник педагогічної практики.
5. Вести щоденник особистих спостережень.
6. Взяти участь у роботі науково-методологічного семінару кафедри.

7. Відвідати заняття різних викладачів (не менше трьох занять).
8. Відвідати залікові заняття студентів-практикантів, які проходять практику в того ж керівника; брати участь у їхньому обговоренні.
9. Підготувати та провести декілька пробних та два залікові навчальні заняття зі студентами (семінари, практичні заняття).
10. Розробити план-конспект лекції.
11. Оцінити професійну компетентність студента, колеги з практики.
12. Рецензувати відвідане навчальне заняття.
13. Виконувати індивідуальне пошукове завдання практики.
14. Виконувати виховні завдання практики.
15. Оформити документи практики.
16. Звітувати на засіданні кафедри про виконану роботу.

Обов'язки студента-практиканта:

- бути присутнім на настановній нараді на початку практики;
- отримати необхідну документацію і проконсультуватися у керівника щодо її оформлення;
- своєчасно прибути на базу практики;
- узгодити з керівником індивідуальне завдання практики та виконувати його;
- ознайомитися і дотримуватися режиму роботи вищого навчального закладу і навчального підрозділу (кафедри), що є базою практики;
- дотримуватися правил техніки безпеки на базі практики;
- систематично вести щоденник практики і регулярно подавати його на перевірку керівникам практики;
- виявляти вихованість, етичну поведінку, культуру спілкування, ввічливість, професіоналізм;
- сумлінно виконувати всі завдання, передбачені програмою практики, вказівки керівників практики та індивідуальне завдання;
- відповідати за виконану під час проходження асистентської практики роботу;
- своєчасно оформити звітну документацію про проходження практики і подати її у встановлений термін керівникові практики.

Загальне керівництво асистентською практикою здійснюють деканат географічного факультету та завідувачі кафедр, на яких магістранти проходять практику. Безпосередніми керівниками практики є досвідчені викладачі цих кафедр. Організаційне і навчально-методичне забезпечення практики покладено на факультетського керівника педпрактики.

Основні обов'язки керівника від бази практики:

- спільно з керівником практики від географічного факультету ЛНУ імені Івана Франка забезпечити зустріч практикантів з керівництвом бази практики;
- ознайомити студентів-практикантів з базою практики;
- ознайомити студентів-практикантів з правилами техніки безпеки та протипожежної безпеки на робочому місці;
- допомогти укласти індивідуальний план практикантів та контролювати його виконання;
- проводити для магістрантів індивідуальні та групові консультації;
- відвідувати залікові заняття студентів, брати участь в їхньому обговоренні;
- контролювати хід практики;

- оцінити роботу студентів на практиці, їхню готовність до професійної діяльності;
- підготувати характеристику на студента-практиканта і записати у щоденнику практики;
- взяти участь у настановній та підсумковій нарадах з питань практики;
- виставити кінцеву оцінку за практику в заліковий лист педпрактики, залікову книжку магістранта та в екзаменаційну відомість.

Основні обов'язки керівника асистентської практики від факультету:

- скласти проект наказу про асистентську практику і погодити його з деканатом географічного факультету;
- провести настановну нараду з питань проходження асистентської практики;
- провести інструктаж студентів-практикантів з питань техніки безпеки та охорони праці;
- забезпечити студентів необхідними документами для виконання програми і завдань практики;
- разом з керівником від бази практики забезпечувати проходження практики на високому рівні відповідно до програми, контролювати забезпечення нормальних умов праці студентів;
- здійснювати методичне керівництво виконанням студентами програми практики та індивідуального завдання;
- подавати методичну допомогу студентам щодо розроблення планів проведення навчальних занять та інших заходів;
- надавати студентам консультації з питань проходження асистентської практики, виконання індивідуальних завдань та оформлення звіту;
- у складі комісії брати участь у захисті студентами-практикантами результатів педагогічної практики;
- своєчасно повідомляти деканат про порушення студентами-практикантами трудової дисципліни та правил внутрішнього розпорядку;
- після закінчення практики перевірити та архівувати звіти.

3. ПРОГРАМА АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

1. Ознайомлення з базою практики, аналіз науково-методичної бази викладацької діяльності кафедри.

Загальне ознайомлення з діяльністю базової кафедри, її кадровим складом, посадовими обов'язками співробітників, планами роботи, основною документацією. Формування уявлень про сутність викладацької роботи у вищому навчальному закладі. Вивчення навчальних і робочих програм навчальних дисциплін, які викладають на кафедрі.

2. Участь у викладацькій діяльності кафедри, виховній роботі зі студентами.

Ознайомлення з конкретними темами лекційних і семінарських занять навчальних дисциплін, закріплених за кафедрою, які викладають у поточному семестрі. Відвідування занять провідних викладачів базової кафедри, факультету. Підготування планів-конспектів і проведення пробних та двох залікових семінарських або практичних/лабораторних занять. Підготування конспекту лекційного заняття, проведення лекційного заняття зі спеціальної дисципліни (за рішенням кафедри). Опанування передових технологій викладацької діяльності. Формування і розвиток навичок педагогічного спілкування з викладачами та студентами, формування вмінь професійно реагувати на зміну обставин, самостійно приймати рішення і бути за них відповідальним. Участь у кафедральних та факультетських заходах виховного характеру, застосування різних видів, форм і ефективних методів виховної роботи зі студентами. Вивчення психологічного клімату у студентському колективі, індивідуальних психологічних особливостей окремих студентів.

3. Аналіз ефективності викладацької діяльності.

Можливе залучення студентів-практикантів до різних форм контролю знань студентів. Участь у засіданнях кафедри з аналізу ефективності навчально-виховної діяльності. Участь в обговоренні відкритих навчальних занять викладачів базової кафедри. Розроблення і подання керівництву кафедри своїх пропозицій щодо підвищення ефективності навчально-виховної роботи кафедри і всього структурного підрозділу.

4. Виконання індивідуального пошукового завдання.

Індивідуальні завдання для студентів-практикантів розробляє кафедра педагогіки університету, яка забезпечує вивчення магістрантами дисципліни «Педагогіка вищої школи». Індивідуальні завдання для студентів-магістрантів передбачають творчий, пошуковий підхід. Окрім дослідження конкретних дидактичних проблем вищої школи, магістранти можуть розробляти науково-методичні теми, пропонувати методичні розробки нетрадиційних форм і методів навчання у вищій школі. Важливо, щоб дослідження включало апробацію запропонованої методики та аргументовані висновки щодо її практичного застосування.

5. Захист практики.

Наступного дня після завершення педагогічної практики студенти-практиканти здають керівникам від базової кафедри та кафедри педагогіки всі звітні документи для попереднього їхнього оцінювання. До *письмового звіту* додають: *заліковий лист* результатів асистентської практики з виставленими оцінками за проведені заняття, *щоденник асистентської практи-*

ки, в якому в хронологічному порядку практикантом записано зміст роботи за кожний день практики, головні висновки з практичної діяльності, *відгук керівника* від бази практики з оцінкою діяльності студента-практиканта; *плани-конспекти* лекційних і семінарських занять; *рецензію* відвіданого навчального заняття, *оцінку професійної компетентності, індивідуальне завдання* на певну тему обсягом до 15 сторінок (на аркушах паперу формату А-4). Усі матеріали практики укомплектовують в окрему папку.

Керівник від бази практики у відгуку описує теоретичний рівень виконаної студентом роботи, її значення для формування вмінь і навичок викладача, якість оформлення звітної документації, характеризує рівень дисциплінованості студента, його морально-ділові якості, основні види виконаних робіт, оцінює педагогічну діяльність студента. Щоденник практики має бути завірений у встановленому порядку (круглою печаткою деканату географічного факультету).

Упродовж тижня після завершення практики на базовій кафедрі відбувається підсумкова нарада, на якій студенти перед керівниками і завідувачем кафедри в індивідуальному порядку захищають матеріали практики. У процесі захисту студент має охарактеризувати виконану педагогічну роботу і відповісти на запитання членів комісії, пов'язані з різними аспектами його діяльності під час педагогічної практики та опрацювання теми індивідуального завдання. Студенти можуть висунути свої пропозиції щодо вдосконалення проведення асистентської практики та обґрунтувати їхню доцільність.

До захисту практики допускають студентів, котрі повністю виконали завдання програми практики та вчасно оформили звітну документацію.

4. ОЦІНЮВАННЯ ПРАКТИКИ

Форма звітності студентів за педагогічну практику – **диференційований** залік, який оцінюють за шкалою ECTS та національною чотирибальною шкалою.

Кінцеве оцінювання результатів практики має дві складові: *за проведення практики*: сума балів за два проведені практично-семінарські заняття (виставляє керівник від базової кафедри) та за виконане індивідуальне педагогічне завдання (виставляє керівник від кафедри педагогіки); *за захист практики*: сума балів за два конспекти залікових занять (оцінює керівник від базової кафедри), за розроблений план-конспект лекції (оцінює керівник від базової кафедри), за рецензію відвіданого навчального заняття (оцінює керівник від кафедри педагогіки), за аналіз професійної компетентності колеги-магістранта (оцінює керівник від кафедри психології). Позитивну оцінку отримують студенти, які регулярно відвідували базу практики, виконали всі індивідуальні завдання, якісно оформили звіт, вчасно його подали, а також отримали схвальну характеристику з бази практики. Студентів, котрі не виконали програму практики й отримали незадовільний відгук з бази практики, або незадовільну оцінку при складанні заліку, відраховують з навчального закладу.

Таблиця 11

Оцінювання педагогічної практики

Номер за пор.	Вид звітної роботи	Оцінювання керівниками практики
1	Проведення двох залікових занять	20/20 балів
2	Конспекти залікових занять	10/10 балів
3	План-конспект лекції	10 балів
4	Рецензія на заняття	10 балів
5	Оцінка професійної компетентності	10 балів
6	Індивідуальне пошукове завдання	10 балів
Сума		100 балів

Підсумкову оцінку за практику керівник від базової кафедри заносить в екзаменаційну відомість і проставляє в заліковій книжці.

Основні критерії оцінювання асистентської практики⁸

Оцінку «*відмінно*» студент отримує, якщо під час практики він проявив глибоке розуміння теоретичного матеріалу; основні вміння сформовані та засвоєні ним на високому рівні; виклад матеріалу логічно послідовний, доказовий, висновки й узагальнення відповідають сучасному рівню викладання у вищій школі; відгуки керівників про проходження студентом практики позитивні; звітна документація про проходження асистентської практики оформлена за встановленими вимогами.

Оцінку «*добре*» студент отримує, якщо під час практики він проявив знання теоретичного матеріалу, проте окремі вміння сформовані на недостатньо високому рівні, у висновках та узагальненнях, зафіксованих у звітних матеріалах, наявні окремі неточності, відгуки ке-

⁸ Детальніше див.: Асистентська педагогічна практика студентів (освітньо кваліфікаційний рівень «Магістр»). Робоча програма та інструктивні матеріали / Уклад. Д.Д. Герцюк, Л.О.Ковальчук, Т.В. Равчина, С.Б. Цюра. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 13

рівників щодо проходження студентом практики позитивні за наявності незначних зауважень щодо змісту й оформлення матеріалів асистентської практики.

Оцінку *«задовільно»* студент отримує, якщо його знання свідчать про загальне розуміння основних питань програми практики; у практичній діяльності виявлено значні недоліки в теоретичних знаннях; недостатньо сформовані основні вміння та навички викладацької роботи, слабо аргументовані висновки й узагальнення; відгуки керівників про проходження педагогічної практики загалом позитивні, але наявні суттєві зауваження, помітні недоліки в оформленні документації про проходження асистентської практики.

Оцінку *«незадовільно»* студент отримує, якщо не володіє теоретичними знаннями; не виконав завдання асистентської практики; відгуки керівників про проходження практики негативні; документація про проходження асистентської практики не оформлена відповідно до вимог.

5. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

5.1. Загальні настанови

Після настановної наради студент отримує від факультетського керівника практики *щоденник педагогічної практики* (не плутати зі щоденником особистих спостережень), який слід заповнити відповідно до вказаних там вимог та *заліковий лист проходження підпрактики*, який треба заповнити впродовж практики.

У перший день практики студенти прибувають на місце проходження практики, де їх зустрічає завідувач кафедри і безпосередній керівник – викладач кафедри. Практиканти ознайомлюються з навчальними програмами, семестровими планами, індивідуальними планами викладачів.

Упродовж наступних одного–двох днів студенти складають індивідуальний план роботи на час практики. В *індивідуальному плані* студенти-практиканти на основі індивідуальних завдань та річного плану роботи кафедри планують свою роботу за такими розділами: навчальна, навчально-методична, організаційно-методична, виховна та громадська робота. До запланованих видів роботи необхідно чітко зазначити дати виконання.

Студент-практикант складає графік проведення пробних та залікових семінарських (практичних, лабораторних) занять, зазначаючи тему занять, групу, дату, час і номер аудиторії. Одну копію графіка подає керівникові практики від базової кафедри, другу – керівникові від кафедри педагогіки для контролю.

Наприкінці першого тижня студенти повинні мати індивідуальний план роботи, семестровий план роботи та графік проведення пробних і залікових занять. Також необхідно заздалегідь узгодити з керівниками від базової кафедри та кафедри педагогіки тему і структуру індивідуального пошукового завдання.

Починаючи з другого тижня, студенти проводять пробні та залікові навчальні заняття та виховні заходи. Тему і конспекти занять необхідно *затвердити у керівників від базової кафедри та кафедри педагогіки*.

Упродовж усієї практики студенти ведуть *щоденник особистих спостережень*, у якому занотовують свої враження про роботу інших студентів-практикантів, відвідані заняття викладачів та залікові заходи, зауваження щодо ходу практики тощо. Записи у щоденнику можуть мати довільну форму. Вони дають змогу практикантові осмислити навчально-методичний і психологічний зміст практики, аналізувати проблеми власної педагогічної діяльності і сприйняття її студентами, викладачами кафедри. На підставі записів у щоденнику магістрант готується до виступу на підсумковій нараді наприкінці практики.

Оформлення звітних документів входить в час проходження практики. Їх перевіряють і затверджують керівники практики від базової кафедри та кафедри педагогіки.

5.2. Методичні вказівки до підготування і проведення семінарського заняття

Семінарські заняття є ефективною формою організування навчання у вищій школі, з якими органічно поєднують лекції. З курсу педагогіки вищої школи відомо, що **семінар** – це особлива форма навчальних практичних занять, яка полягає у самостійному вивченні студентами за завданнями викладача окремих питань і тем лекційного курсу, та оформлення навчального матеріалу у вигляді рефератів, доповідей, повідомлень тощо.

Готуючись до семінару, необхідно врахувати насамперед **основні дидактичні цілі**, передбачені цією формою навчання:

- забезпечити **педагогічні умови** для поглиблення і закріплення знань студентів з основ курсу, набутих під час лекцій та у процесі опанування навчальною інформацією, що виносять на самостійне опрацювання;
- спонукати студентів до *колективного творчого обговорення* найбільш складних питань навчального курсу, активізувати їх у самостійному вивченні наукової та методичної літератури, формувати навички самоосвіти;
- сприяти оволодінню *методами аналізу* фактів, явищ і проблем, які розглядають на занятті;
- формувати вміння і навички здійснення різних видів майбутньої професійної діяльності.

Формулюючи *мету семінарського заняття*, обов'язково виділіть її *навчальний, виховний, розвивальний та діагностично-коректувальний* аспекти:

- *навчальний* (поглиблення, конкретизація, систематизація знань засвоєних під час лекційних занять та у процесі самостійного підготування до семінару);
- *розвивальний* (розвиток логічного мислення студентів, набуття ними умінь працювати з різними літературними джерелами, формування умінь і навичок аналізу фактів, явищ, проблем тощо);
- *виховний* (патріотичне виховання, виховання економічної, екологічної культури і мислення, прищеплення інтересу до вивчення конкретної дисципліни та до фаху, формування потреби здорового способу життя тощо);
- *діагностично-коректувальний* (контроль за якістю засвоєння студентами навчального матеріалу, виявлення прогалин у його засвоєнні та їхнє подолання) тощо.

Визначаючи *методичну концепцію* організування і проведення семінарських занять, керуються тим, що під час вивчення різних дисципліни студенти повинні засвоїти їхні *провідні ідеї* (зміст понять, положень, законів, теорій та ін.); знати галузі їхнього використання; вміти застосовувати набуті знання, вміння й навички під час вивчення фахових дисциплін, у майбутній практичній діяльності тощо. Загальнодидактичною вимогою до семінарських занять є *науковість, доступність, єдність форми і змісту, забезпечення зворотного зв'язку, проблемність* та ін.

У методиці проведення семінарських занять є *певні особливості*, зумовлені логікою викладання конкретної дисципліни: 1) необхідно забезпечити високий рівень *мотивації* (вивчати тему потрібно зі з'ясування її значення для засвоєння даної чи інших дисциплін, у майбутній професійній діяльності тощо); 2) дотримуватися принципу професійної спрямованості та здійснення різнорівневих міжпредметних зв'язків з іншими дисциплінами, практичним навчанням, забезпечувати формування єдиної системи знань умінь та навичок студентів; 3) важливим є також формування професійної культури і мислення; 4) у процесі проведення семінарського заняття необхідно забезпечувати органічну єдність теоретичного і дослідницько-експериментального пізнання; 5) семінарські заняття мають гармонійно поєднуватися з лекційними, практичними і лабораторними заняттями та самостійною роботою студентів.

Зважаючи на ці вимоги, викладачеві-практикантові необхідно детально ознайомитися з навчальною програмою дисципліни, з'ясувати місце конкретного семінару у системі формування знань та умінь з курсу, пов'язати його тему з іншими дисциплінами, які вивчають студенти.

Відмінною особливістю семінару як форми навчальних занять є:

- активна участь самих студентів у з'ясуванні сутності проблем, питань, винесених на розгляд;

- викладач надає студентам можливість вільно висловлюватися під час розгляду питань, винесених на обговорення, допомагає їм вірно будувати свої міркування;
- така навчальна мета семінару потребує, щоб студенти були добре підготовлені до заняття;
- якщо студенти не підготовлені до заняття, то семінарське заняття перетворюється у фронтальну бесіду (викладач задає питання, студенти відповідають на них).

Є багато різноманітних видів семінарських занять, які відрізняються як за змістом, так і за формою організування роботи. У процесі проходження практики під час викладання тієї чи іншої дисципліни доцільно організовувати різні види семінарських занять (див.: табл. 12), ураховуючи зміст теми, дидактичні цілі та рівень підготування студентів.

Таблиця 12

Види семінарських занять

Вид семінару	Коротка характеристика
1	2
<i>Семінари-бесіди</i>	Найпростіша форма семінару, побудована на основі <i>евристичної бесіди</i> (студенти відповідають на запитання проблемного характеру, які потребують творчого і продуктивного мислення, як-от: «Чому ...?», «Як Ви вважаєте...?», «Чим можна пояснити... ?» тощо). <i>Дискусія</i> (від лат. <i>розгляд, дослідження</i>) є вищим рівнем евристичної бесіди; найбільш поширені й ефективні її форми – «<i>круглий стіл</i>», <i>форум, дебати, симпозіум</i> – ґрунтуються на обміні думками між усіма учасниками, що привчає студентів самостійно мислити, сприяє розвитку аналітичних навичок, розвиває здатність до виваженої аргументації, обстоювання власної точки зору, об'єктивного самооцінювання та поваги до думки інших). Можливо проводити шляхом розгляду питань у вигляді невеликих <i>доповідей</i> студентів та дальшого <i>обговорення</i> учасниками семінару.
<i>Наукові семінари</i>	Характеризуються високим рівнем узагальнення знань, умінь, навичок; дидактичні цілі та завдання цього заняття реалізують <i>заслуховуючи</i> і широко <i>аналізуючи</i> звіти студентів про проведену науково-пошукову роботу. Проводять у формі наукових конференцій, на яких студенти виступають з доповідями, висвітлюючи результати виконаної ними науково-пошукової роботи, підготування до студентських наукових конференцій тощо.
<i>З використанням ігрових ситуацій</i>	Проходять у формі <i>пізнавальної гри</i> за типом телевізійних ігор (наприклад: «Що, де, коли?», «Брейн-ринг», «КВК» та ін.). Ефективним різновидом є <i>рольові ігри</i>, які проводять у формі <i>наукових конференцій</i> (на них студенти-доповідачі виступають у ролі <i>експертів</i> з того чи іншого питання; їхні доповіді рецензує й оцінює група рецензентів – близько трьох осіб); студенти, які незгідні з деякими положеннями, висвітленими у доповідях експертів, виступають у ролі опонентів; веде конференцію студент-головуючий, який надає слово всім учасникам гри, робить підсумок після кожної доповіді, організовує обговорення тощо. Різновидом рольових ігор є <i>прес-конференції</i> (студент, який виконує роль <i>прес-секретаря</i> головує на конференції; студенти-<i>журналісти</i> ставлять запитання експертам з проблем, винесених на розгляд семінару).
<i>Міжпредметні семінари</i>	Проводять їх один або різні викладачі; на них обговорюють навчальну інформацію, що є предметом вивчення декількох дисциплін.
<i>Комбіновані семінари</i>	Розглядають теоретичні питання та вирішують практичні завдання.

Методика підготовки і проведення семінарських занять передбачає:

- повідомлення студентам теми, плану семінарського заняття та рекомендованої літератури (доцільно подати студентам інструктивну карту проведення семінарського заняття);
- опрацювання та осмислення теоретичного матеріалу на відповідну тему згідно з планом семінарського заняття та рекомендованої літератури;
- підготування до обговорення питань *інформаційного* блоку у формі діалогу, дискусії, диспуту, конференцій тощо (за планом заняття);
- підготування, проведення фрагментів навчальних занять, на яких використовують *традиційні* форми організування навчання (за вибором студента-практиканта), їхній аналіз;
- підготування та проведення фрагментів навчальних занять, на яких використовують *інноваційні* форми організування навчання (за вибором студента-практиканта);
- виконання *індивідуальних практичних завдань* різних рівнів (за вибором студента-практиканта);
- написання *рефератів* (з метою відпрацювання пропущених лекційних чи семінарських занять);
- виконання *завдань науково-пошукової роботи* (написання рефератів за тематикою проблемного характеру, розроблення доповідей для публічного виступу, підготування тестів, анкет, бесід, інтерв'ю тощо).

Алгоритм підготовки до семінарського заняття:

- проаналізуйте тему заняття, подумайте над його дидактичними цілями й основними проблемами, винесеними на обговорення;
- опрацюйте рекомендовану навчальну, наукову та методичну літературу, водночас обов'язково конспектуйте і занотуйте прочитане, виписуйте те, що, на ваш погляд, сприятиме ефективному проведенню семінарського заняття;
- намагайтеся сформулювати свою думку з кожного питання і обґрунтуйте свої міркування;
- запишіть запитання, що виникли у вас під час підготування до проведення семінарського заняття, зверніться за консультацією до викладача-методиста чи викладача кафедри педагогіки;
- складіть розгорнутий план-конспект проведення семінарського заняття, ретельно обдумуючи його етапи, структурні елементи, навчальні питання, які винесено на розгляд, методи, прийоми та засоби навчання, за допомогою яких забезпечуватиметься навчально-пізнавальна діяльність студентів. Розгорнутий конспект семінарського заняття потрібно скласти згідно з вимогами до його структури. Зразок оформлення титульної сторінки подано в додатку 2.

Таблиця 13

Структура семінарського заняття

Етапи	Характеристика
1	2
<i>Організаційна частина</i>	Мета – мобілізувати студентів до навчання; активізувати їхню увагу; створити робочу атмосферу для проведення заняття. Складеться з привітання викладача зі студентами, виявлення відсутніх, перевірки підготовленості до заняття.

1	2
Мотивація та стимулювання навчальної діяльності	Передбачає формування потреби вивчення конкретного навчального матеріалу, повідомлення теми, мети та завдань. Мотивації сприяє чітке усвідомлення мети заняття, що полягає у досягненні кінцевого, запланованого результату спільної діяльності викладача й студентів.
Обговорення навчальних питань семінару	Полягає в обговоренні й керуванні процесом розгляду основних питань семінару відповідно до обраного виду і методики його проведення (див.: табл. 12). Викладач має подбати про поетапне обговорення, сприймання, розуміння, закріплення і застосування студентами засвоєної навчальної інформації.
Діагностування правильності засвоєння студентами знань	Дає можливість викладачеві та студентам з'ясувати причину нерозуміння певного елемента змісту навчальної інформації, невміння чи помилок у виконанні інтелектуальної або практичної дії. Здійснюється за допомогою серії оперативних короткочасних контрольних робіт (письмових, графічних, практичних), усних фронтальних опитувань, тренінгу тощо), з використанням комп'ютерної техніки.
Підведення підсумків заняття	Передбачає коротке повідомлення про виконання запланованої мети, завдань заняття (аналіз того, що було розглянуто, мотивацію діяльності групи й окремих студентів, оцінювання їхньої роботи).
Повідомлення домашнього завдання	Містить пояснення щодо змісту завдання, методики його виконання.

Структура конспекту семінарського заняття

Дисципліна: (повністю вказати назву навчальної дисципліни).

Вид заняття: комбіноване семінарське заняття (див.: табл. 12).

Група:

Дата:

Тривалість заняття: 90 хв. **Час проведення.**

Місце проведення: (аудиторія, факультет).

Навчальна мета: вказати конкретно, які поняття будуть закріплені, поглиблені, з якої теми (див.: попередній текст, де вказано навчальні та діагностично-коректувальні функції й дидактичні цілі. За цим зразком можна сформулювати цілі заняття адекватно тому, які питання будуть розглянуті чи відповідно до завдань, які будуть вирішені).

Виховна мета: (див.: попередній текст «виховні функції та дидактичні цілі»).

Розвивальна мета: (див.: вказівки щодо виховних функцій та дидактичних цілей).

Міжпредметні зв'язки

Дисципліни, які забезпечують тему: конкретно вказати назви тих дисциплін, які вже вивчалися студентами і є базою для засвоєння навчальної інформації, винесеної на розгляд семінару.

Дисципліни, які будуть забезпечені темою: конкретно вказати назви тих дисциплін, які будуть вивчатися студентами і для яких навчальна інформація, винесена на розгляд семінару, стане базою для успішного засвоєння.

Навчально-методичне забезпечення заняття

Наочність: (конкретно вказати: таблиці, схеми, макети, приладдя тощо, які використовують на семінарі).

Роздатковий матеріал: (конкретно вказати: таблиці, схеми, тестові завдання, картки контролю, інструкційні картки та інші засоби, які будуть використані на семінарі).

Технічні і технологічні засоби навчання: мультимедійні проектори, електронні посібники, атласи тощо).

Рекомендована література

Основна: (конкретно вказати автора, назву, рік видання).

Додаткова: (конкретно вказати автора, назву, рік видання).

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА (2–3 хв)

- ☒ Привітання викладача зі студентами.
- ☒ Виявлення відсутніх.
- ☒ Перевірка готовності групи до заняття.

II. МОТИВАЦІЯ ТА СТИМУЛЮВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ (прибл. 5 хв)

- ☒ Повідомлення теми, мети та завдань.
- ☒ Мотивація вивчення теми (бесіда, що передбачає з'ясування значущості теми і її професійну спрямованість).
- ☒ Повідомлення плану заняття.

III. ОБГОВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПИТАНЬ СЕМІНАРУ (70–75 хв).

Викладач має подбати про поетапне обговорення, сприймання, розуміння, закріплення і застосування студентами вивченої навчальної інформації. Розглядають основні питання семінару відповідно до обраного виду і методики його проведення (див.: табл. 12).

- ☒ Вказують поетапно **питання**, що будуть обговорені під час заняття згідно з планом.
- ☒ Зазначають конкретно **методи, прийоми** та **засоби** навчання, що будуть використані у процесі обговорення кожного основного питання семінару:
- ☒ *бесіда* – (фронтальна, проблемна, дискусія тощо);
- ☒ *розповідь* студента;
- ☒ *повідомлення*;
- ☒ виконання *індивідуальних* завдань (письмових на дошці, побудова та аналіз графіків, проблемних, тестових та інших завдань);
- ☒ виконання *практичних* завдань (проблемних завдань, розрахункових задач тощо);⁹
- ☒ *узагальнення*;
- ☒ *порівняння* та ін.

IV. ПІДСУМОВУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАНЯТТЯ (прибл. 5 хв)

- ☒ Коротке повідомлення про виконання запланованої мети, завдань заняття (аналіз того, що було розглянуто).
- ☒ Мотивація діяльності групи й окремих студентів, оцінювання їхньої роботи.

V. ПОВІДОМЛЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ (2–3 хв).

5.3. Методичні вказівки до підготування і проведення лекції

5.3.1. Основні властивості лекції як форми навчання

Доцільність і необхідність лекції як важливої форми організування навчального процесу у закладах вищої освіти зумовлена такими причинами:

- лекція інколи є основним джерелом наукової, навчальної інформації з огляду на брак необхідних підручників і посібників;

⁹ Примітка: при комбінованій формі проведення семінарського заняття виконання практичних завдань, що передбачають закріплення теоретичних питань, можна винести в окремий етап заняття. У такому разі необхідно провести *інструктаж* щодо їхнього виконання.

- викладач повідомляє сучасну наукову інформацію, результати останніх досліджень, які ще не висвітлені у підручниках і посібниках;
- у змісті лекції викладач має змогу використати результати власних спостережень, досліджень, а також і своїх колег;
- відомі різноманітні наукові концепції, підходи до трактування сутності явищ, понять, що можуть бути доступно і стисло висвітлені викладачем;
- деякі факти, теорії, концепції неоднозначно, суперечливо або складно обґрунтовані в науковій літературі і потребують дохідливого пояснення лектором;
- під час лекції викладач має змогу впливати на формування ціннісних орієнтацій студентів, розкривати у змісті не лише наукові поняття, положення, але й світоглядні, моральні, етичні ідеї та норми.

Позитивні сторони лекції будуть підсилені, а слабкі зменшені, за умови, якщо викладач:

- взаємодіє, спілкується зі студентами як рівноправними партнерами, суб'єктами спільної навчально-пізнавальної діяльності;
- стимулює активність студентів, розвиток їхнього критичного, творчого мислення шляхом постановки проблемних питань, залучення їх до дискусії, діалогу, висловлювання власних міркувань;
- регулює увагу студентів, спонукає їх до слідування за власною думкою;
- не критикує судження слухачів, а лише реагує на їхні міркування, спирається на них під час викладу змісту;
- висловлює власні точки зору, виявляє своє захоплення відповідною темою, галуззю науки;
- постійно здійснює зворотний зв'язок, стежить за динамікою емоцій студентів, перевіряє рівень розуміння, осмислення ними навчальної інформації.

Вимоги до проведення лекції

- створення психологічно-комфортної атмосфери взаємодії зі студентами, атмосфери співробітництва та спільного міркування;
- дотримання лектором педагогічного такту, виявлення уважного, позитивного ставлення до студентів;
- науковість та інформативність викладання, застосування сучасних наукових підходів;
- доказовість, аргументованість викладу основних положень;
- логічність, послідовність, системність висвітлення змісту навчальної інформації;
- доступність, ясність, чіткість пояснення, інтерпретації наукових положень;
- включення у зміст актуальних соціальних, моральних проблем, інформації, значущої для професійної діяльності, особистісного розвитку студентів;
- активізація мислення студентів на підставі їхнього життєвого досвіду;
- емоційність викладу навчального матеріалу;
- застосування аудіовізуальних засобів, дидактичних матеріалів.

Структура лекції

Процес організування лекцій складається з трьох частин: вступної; основної; заключної.

У **вступній** частині викладач:

- встановлює контакт з аудиторією: обирає пластичну позу, доброзичливу міміку, жести, демонструє відкритість до аудиторії, особистий позитивний психоемоційний стан і готовність до взаємодії; встановлення позиції «Ми»;
- пов'язує пройдений навчальний матеріал з новою інформацією, визначає її місце у

системі тем, розділів навчального курсу; прогнозує її дальший розгляд;

- повідомляє тему лекції, створює у студентів позитивну установку на її вивчення;
- визначає основні питання, що будуть розглянуті під час лекції; повідомляє і коротко характеризує основну рекомендовану літературу;
- захоплює увагу студентів шляхом творчого поєднання різноманітних методичних прийомів: короткої емоційної розповіді про реальні події, історії з власного життя, повідомлень про цікаві факти тощо;
- виявляє новизну навчальної інформації (наголошує на таких її нюансах, які перевищують очікування студентів); демонструє власний інтерес до теми, переживання, думки.

Вступна частина не має займати багато часу – лише 5–6 хвилин. Але від початку залежить дальший хід лекції. Головне завдання викладача на цьому етапі – залучення студентів до лекції, психологічне підготування їх до сприймання основного навчального матеріалу. Зазначені етапи вступної частини є взаємопов'язані; дотримуватися їх варто в довільній формі; деякі з них діють одночасно.

Основна частина лекції тісно поєднана зі вступною. Перехід до неї іноді непомітний для студентів. Для організування активного сприймання ними нової навчальної інформації викладач може:

- поставити питання, на яке немає готової відповіді, але яке загострює увагу;
- запросити студентів до повідомлення своїх міркувань щодо конкретних ідей;
- зробити екскурс в історію розвитку явищ, понять, що їх розглядають на лекції;
- шляхом методу мозкової атаки (брейнстормінгу) стимулювати студентів до обміну ідеями щодо визначеної викладачем проблеми.

Основна частина лекції найбільш відповідальна і найтриваліша в часі. В цій частині викладач висвітлює зазначені на початку лекції питання, обґрунтовує необхідні теоретичні положення. Відповідно до сутності кожного питання викладач обирає доцільні методи, прийоми, поєднуючи їх з необхідною формою викладу. Варто, щоб шлях висвітлення кожного питання був відмінним і зумовлював своєрідний стиль діяльності і поведінки педагога. Протягом основної частини лекції викладач забезпечує такі аспекти засвоєння навчальної інформації:

- у процесі організування сприймання спрямовує розвиток уявлень студентів на виокремлення суттєвих ознак явища, поняття;
- постійно дбає про адекватне розуміння слухачами навчальної інформації шляхом пояснення, інтерпретації суттєвих ознак явища, розглядає їх у різних виявленнях, застосовуючи різноманітні варіанти поєднання методів, прийомів формування мислительних дій студентів (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії, порівняння, розрізнення, узагальнення тощо);
- постійно контролює рівень розуміння, осмислення студентами навчального матеріалу шляхом візуального контакту з аудиторією, постановкою питань: «Ваша думка?», «А чому...?», «Що краще...?» ;
- у процесі висвітлення кожного питання розмірковує разом зі студентами про його об'єктивну і суб'єктивну значущість, зв'язок з професійною і практичною діяльністю;
- визначає різні альтернативні підходи, теорії розгляду понять, явищ, спонукає студентів до самостійного оцінення, вибору цих підходів;
- стежить за логікою власного викладу, обґрунтуванням положень, міркуванням, мовленням; застосовує різні методи логічної побудови змісту навчальної інформації (індукції, дедукції), дбає про системність, послідовність, наступність у висвітленні; кожне положення аргументує, підтверджує;

- стимулює активне слухання та участь студентів в оволодінні знаннями, залучає їх до обговорення теоретичних положень, ідей, актуалізації власного життєвого досвіду;
- постійно підтримує психологічно-комфортну атмосферу під час лекції; в контакті зі студентами уникає жорсткого контролю, проте підтримує порядок; відгукується на висловлення студентів, їхні питання; засвідчує розуміння внутрішнього стану студентів; спостерігає за всіма змінами в аудиторії, зауважує тільки ті моменти, які негативно впливають на увагу, активність, емоції, поведінку студентів;
- підтримує і розвиває інтерес студентів до навчального матеріалу, позитивну мотивацію процесу пізнання, пошуку.

Заклучна частина лекції не менш важлива. Це останній акорд у виконанні діяльності. Невдале закінчення лекції може знівелювати позитивні враження, емоції студентів, отримані протягом лекції. У цій частині педагогу доцільно бути особливо обережним. Втома студентів, які втрачають увагу, поглядають на годинники, починають вести розмови, а також виснаження викладача можуть спричинити втрату ним контролю над слухачами або самоконтролю. Тому викладач іноді закінчує лекцію без узагальнень висновків і підсумків щодо обговореної навчальної інформації, виокремлення провідних ідей, знань. Окрім цього, лекцію необхідно завершити на такому ж мажорному, оптимістичному рівні, і з такою ж енергією, як і на початку.

У заклучній частині лектор робить логічні, лаконічні висновки про основні поняття, положення, теорії, що розглядалися; нагадує про семінарські заняття, визначає характер обговорення та аналізу висвітлених ідей на цьому занятті, прагне не завантажувати студентів великим обсягом інформації; дає студентам можливість висловитися щодо лекції, розглянутих явищ, поставити питання; коротко повідомляє проблеми, що будуть розглянуті у наступній лекції; створює позитивні очікування щодо чергової зустрічі; дякує студентам за увагу і прощається з аудиторією.

5.3.2. Підготування викладача до проведення лекції

Підготування до лекції – це напружена, складна, відповідальна діяльність, що потребує значної концентрації зусиль і вияву майстерності. Цей процес довготривалий і передбачає не тільки написання тексту лекції, але й психологічне підготування педагога до її проведення; глибоке осмислення мети лекції, сутності головних положень, ідей; «внутрішнє переживання» її змісту; вироблення педагогом власних переконань у його значущості, впевненості у своїх знаннях; оволодіння майстерністю виступу і взаємодії з аудиторією.

Процес підготування лекції складається з таких етапів:

- визначення теми, її місця в навчальному курсі, зв'язку з попередніми і наступними темами; коротке, чітке, лаконічне формулювання теми;
- визначення та осмислення мети лекції як очікуваних результатів, яких бажає досягнути лектор (формування наукових понять, знань, оволодіння принципами, орієнтирами виконання дій тощо);
- виокремлення основних питань, головної ідеї, що пронизує всю лекцію, осмислення задуму лекції;
- опрацювання необхідної науково-теоретичної літератури, навчально-методичних посібників, сучасних наукових досліджень;
- визначення обсягу навчальної інформації, зокрема обсягу матеріалу з кожного питання, відбір доцільної і важливої наукової і навчальної інформації;
- складання плану лекції;

- уявлення про конкретну студентську аудиторію, для якої призначена лекція, характерні особливості студентів відповідного курсу, усвідомлення специфіки їхнього фаху, своєрідності поведінки під час лекції, кількості людей в аудиторії;
- структурування змісту навчальної інформації за питаннями, дотримання логіки, послідовності, системності, продумування питань для дискусії, діалогу, аргументів для доказу тверджень, прикладів з практичної діяльності з урахуванням фаху і специфіки студентської аудиторії, відбір доцільних методів, прийомів;
- проговорювання подумки й осмислення змісту навчальної інформації з різних точок зору, усвідомлення власного розуміння навчального матеріалу;
- підбір і підготування наочного матеріалу;
- написання повного тексту лекції з використанням чітких визначень і формулювань;
- усне проголошення змісту лекції або окремих її фрагментів; вироблення, коректування моделі, стилю, манер ораторського виступу і взаємодії зі студентами.

5.3.3. Розроблення плану-конспекту лекції

I. Мета: вказати, дотримуючись змісту робочої програми курсу, конкретний результат, який заплановано досягти.

Навчальна мета передбачає формування у студентів:

- наукових (методологічних знань про ... ;
- розуміння понять (теорій тощо);
- осмислення закономірностей (теорій, підходів тощо);
- умінь дискусії (діалогу) з проблем ... ;
- ціннісних уявлень про ... ;
- особистісного ставлення до ... ;
- особистісних поглядів щодо... ;
- критичного ставлення до проблем

Навчальна мета може бути основана на декількох завданнях як освітнього, так і виховного і розвивального напрямів.

II. Методи, прийоми, засоби: зазначити, які методи, прийоми, засоби навчання використані під час лекції для досягнення визначених завдань.

Методи, прийоми передавання та обміну словесною інформацією:

- розповідь;
- бесіда (репродуктивна, пошукова, проблемна, аутентична – обговорення особистісних поглядів, життєвих міркувань студентів тощо);
- мозкова атака (брейнстормінг);
- дискусія;
- діалог;
- кейс-метод (розповідь про подію, що трапилась у житті людини).

Методи, прийоми переконання:

- апеляція до висловлювань відомих людей;
- проведення доказів;
- висловлювання аргументів «за» і «проти»;
- апеляція до позитивних і негативних емоцій студентів;
- діагностичне питання.

Методи, прийоми розвитку мислительних дій:

- аналіз;
- синтез;

- порівняння;
- розрізнення;
- аналогія;
- узагальнення;
- екстраполяція;
- міркування (просте, складне, вільне, доказове);
- дедукція;
- індукція.

III. Наочність: таблиці, схеми, графіки, макети, приладдя тощо.

Технічні засоби навчання: мультимедійний проектор, електронні програмні засоби тощо.

IV. Основні питання лекції: (не більше чотирьох на одну лекцію).

V. Рекомендована література:

Основна (конкретно вказати: автор, назва, рік видання, сторінки).

Додаткова (конкретно вказати: автор, назва, рік видання, сторінки).

VI. Основні питання, розглянуті під час лекції:

Хід проведення лекції:

Розкрити зміст інформації, висвітлюваної під час лекції, описати дії викладача, застосування методів навчання та виховного впливу на студентів, зазначити питання для обговорення, дискусії, діалогу.

I. Вступна частина (до 10 хв):

- привітання викладача зі студентами;
- налагодження зв'язку із пройденим навчальним матеріалом і новою інформацією, визначення її місця і ролі у системі навчального курсу, прогнозування дальшого її розгляду;
- повідомлення теми лекції, створення у студентів позитивної установки на її вивчення;
- визначення основних питань лекції, поради щодо рекомендованої літератури;
- оволодіння увагою студентів, психологічне підготування до розгляду основних питань лекції, виокремлення їхнього зв'язку з майбутньою професійною діяльністю (зазначити інформацію, методи, питання для обговорення).

II. Основна частина (70–75 хв):

- висвітлення кожного питання окремо;
- показ логічного переходу від одного питання до іншого, підсумовування кожного етапу;
- опис шляху обґрунтування понять, термінів, теорій, концепцій тощо, виокремлення критеріальних ознак, складових, основних елементів;
- тлумачення логіки пояснення, інтерпретації явищ;
- опис дій викладача з метою забезпечення розуміння, осмислення студентами змісту;
- розкриття кожного методу, прийому формування мислительних дій, які застосовують під час лекції;
- зазначення міжпредметних зв'язків, практичних прикладів, спрямованості навчальної інформації на професійну діяльність студентів;
- виокремлення питань для бесіди, дискусії чи діалогу, отримання зворотного зв'язку;
- опис дій викладача для розвитку інтересу до змісту лекції.

III. Заключна частина (5–10 хв):

- логічні висновки про основні поняття, положення, що були розглянуті;
- повідомлення про досягнення запланованої теми, завдань лекції, оцінка спільної взаємодії зі студентами;

- визначення підготування до семінарського заняття й обговорення аналізу зазначених питань, положень на занятті;
- коротке повідомлення питань, проблем, що будуть розглядатися у наступній лекції через створення позитивних очікувань;
- подяка студентам за увагу.

План-конспект лекції підписує викладач, до якого прикріплений студент під час практики.

5.3.4. Методичні поради щодо проведення лекції

Майстерність організування і проведення лекції формується у процесі набуття викладачем педагогічного досвіду. А в початкових спробах лектору-практиканту необхідно уникнути суттєвих помилок, щоб досягнути успіху і реалізувати дидактичні цілі цього типу заняття. З цією метою радимо врахувати такі поради.

- Сумлінне, відповідальне підготування лекції – умова успішного, ефективного її проведення. Текст лекції доцільно не вивчити, а глибоко осмислити, пережити, компетентно оволодіти основними положеннями, ідеями.
- Читання лекції за конспектом шкідливе як для викладача, так і для студента, адже він неспроможний налагодити і підтримувати контакт з аудиторією, здійснювати виховний, емоційний вплив на студентів, отримувати зворотний зв'язок від них і вносити корективи в процес організування лекції. Використовувати конспект необхідно для дотримання структури лекції, формулювання теоретичних визначень, положень, а також посилення на джерела інформації тощо.
- Недоцільно переказувати зміст навчального підручника, посібника під час лекції, інакше можна позбавити студентів можливості самостійно працювати. Важливо застосовувати цікаві факти, нові підходи, концепції, що не набули поширення в науковій літературі.
- За обмежений час лекції неможливо розкрити повний об'єм науково-навчального матеріалу з конкретної теми і це не є завданням викладача. Його мета під час лекції – спрямувати увагу студентів на провідні ідеї, положення, сформувати у них наукові поняття, судження, скерувати їх у напрямку вироблення власних поглядів, концепцій.
- Перевантаження змісту лекції науковими термінами, фактами, категоріями розпорошує увагу слухачів, швидко втомлює їх і спонукає здійснювати записи у конспекті автоматично. Значна кількість нової інформації ускладнює розуміння студентами сутності явищ, положень, знижує позитивну мотивацію навчання. Недостатня інформативність лекції також небезпечна: викликає сум, нудьгу у студентів, спонукає займатися сторонніми справами.
- Без зацікавлення студентів змістом навчального матеріалу лекція втрачає свою ефективність. Для формування позитивного ставлення до змісту необхідно:
 - розглядати проблеми, актуальні для фахової діяльності студентів, їхнього життя;
 - висвітлювати положення, ідеї, що сприяють самопізнанню, самовдосконаленню студентів;
 - застосовувати парадоксальні факти, виявляти невідповідності у теорії і практиці;
 - знаходити зв'язок між змістом і життєвим досвідом студентів;
 - виявляти в явищах, теоретичних постулатах ті сторони, які дивують, вражають студентів;
 - застосовувати історичні аспекти наукових знань (біографічні факти з життя вчених, історичні моменти наукових відкриттів, досліджень тощо);
 - розглядати наукові концепції, теорії через призму дискусій вчених, сучасних досліджень, особистого бачення проблеми;

- переконувати у важливості конкретних наукових знань, виявляти їхню світоглядну, моральну цінність;
- застосовувати гумор, жартівливі історії.
- Необдумані питання для дискусій, діалогу зі студентами, стимулювання їхньої активності можуть бути педагогічно недоцільними. Постановка цих питань насамперед потрібна для залучення студентів до співпраці з викладачем з метою розгляду, висвітлення наукових положень. Деякі питання необхідно ставити студентам для перевірки рівня розуміння ними навчального матеріалу, вияву їхніх життєвих уявлень, очікувань.
- Варто використовувати імпровізацію під час лекції, але це не означає – говорити щонебудь без сенсу і мети. Імпровізація необхідна для розвитку міркування студентів, урахування їхньої думки та розгортання цієї думки у напрямку завдань лекції.
- Важливим для педагога є не тільки що сказати, але й як сказати. Емоційність викладу залежить саме від культури мовлення. Вона має бути образною (використання метафор, порівнянь, фразеологізмів, синонімів тощо), літературною, без русизмів, побутових слів. Через інтонацію викладач може виокремлювати важливі положення, думку, яку хоче донести студентам. Речення бажано будувати таким чином, щоб студенти почули і зрозуміли контекст і сенс висловлювань. Одну і ту ж саму думку іноді варто проговорити різними словами, застосувати відмінні структури речень.
- Дикція педагога має бути виразною, чіткою, зрозумілою. Говорити доцільно голосно, періодично змінюючи тембр для концентрації уваги студентів, виокремлення необхідних ідей, показу педагогом власного ставлення до змісту, його емоцій, коли це необхідно.
- Дихання під час лекції потребує регулювання, застосування доцільних пауз, ритмічного застосування вдихів і видихів.
- Від темпу лекції значною мірою залежать увага, сприймання, розуміння, активність, поведінка студентів. Його також потрібно цілеспрямовано регулювати. Повільний темп викладу застосовують для запису студентами інформації, її осмислення, акцентування викладачем уваги слухачів на суттєві ознаки явищ, значущі положення. Для першокурсників темп лекції має бути дещо повільним (менше ніж 50–60 слів на хв). Для старших курсів швидкість мовлення збільшують. Загалом варто обирати середній темп, лекцію не можна перетворювати у начитування змісту.
- Ефективність лекції значною мірою залежить від емоційного стану викладача, психічної готовності до її проведення. Незалежно від настрою, педагог заходить в аудиторію привітним, радісним, зорієнтованим на працю. Навіть тоді, якщо у нього негативне самопочуття, немає бажання взаємодіяти зі студентами – саморегулювання свого стану перед тим, як відкрити двері аудиторії, є обов'язковим. Створення позитивної установки на ефективне проведення лекції є важливим засобом успіху.
- Майстерність лектора залежить від його уміння виявляти педагогічний такт, повагу до студентів, толерантність. Без контролю імпульсивності емоцій неможливо досягнути цілеспрямованого керівництва процесом. Педагог не має права виявляти гнів, бурхливе роздратування, вдаватися до криків, проте він повинен бути щирим перед студентами, контролювати порядок, дисципліну під час лекції. Він може виявити своє обурення, але оцінюючи не особистість студента, а конкретну ситуацію.
- Педагог не стане авторитетним для студентів, якщо він ігнорує їхню поведінку, дисципліну під час лекції. Не можна бути байдужим до студентів, які не працюють в аудиторії (читають газети, займаються іншими справами, тихенько розмовляють тощо). Замість критики, приниження особистості таких студентів доцільно ненав'язливо

залучати їх до участі в обговоренні питань, повідомлення власних міркувань, тобто не давати їм можливості бути відсутніми під час лекції.

Важливо пам'ятати, що сучасний студент прагне спілкуватися з таким педагогом, який володіє культурою поведінки, поважає студентів, розуміє їхнє самопочуття, є відкритим до їхніх думок. Водночас він повинен бути справжнім науковцем, розумним співбесідником, компетентним фахівцем, впевненим у своїх силах, вимогливим до себе і до студентів.

5.4. Аналіз навчального заняття

Під час педагогічної практики магістрант письмово аналізує навчальне заняття свого колеги (лекцію, практично-семінарське заняття). Подаємо орієнтовну схему аналізу заняття, розроблену доцентом кафедри педагогіки ЛНУ імені Івана Франка Т. Равчиною:

1. Загальні відомості про навчальне заняття:

- тема навчального заняття, її зв'язок з попередніми і наступними, місце у відповідному розділі;
- форма, тип навчального заняття, його структура, відповідність темі та поставленій меті;
- рівень досягнення мети та отримані результати, умови, чинники, що сприяли цьому;
- сильні та слабкі сторони, досягнення, загальні враження.

2. Підготування викладача до організування навчального заняття: визначення структури, використання фахової та методичної літератури, підготування дидактичного та роздаткового матеріалу.

3. Постанова мети, завдань навчального заняття як кінцевого результату, необхідного для досягнення викладачем та студентами, створення у студентів установки на досягнення мети.

4. Відбір змісту навчального матеріалу, розвиток особистісного ставлення студентів до нього:

- раціональний відбір наукових, засадничих знань, понять, фактів, що ляжуть в основу розвитку умінь, навичок студентів, їхнього соціального становлення, дальшого навчання;
- спрямованість змісту навчального матеріалу на розгляд проблем, соціально значущих та актуальних для життя студентів, задоволення їхніх пізнавальних і особистісних потреб та інтересів;
- відповідність змісту навчального матеріалу рівню розвитку студентів, їхнім пізнавальним можливостям;
- стимулювання інтересу студентів до змісту (новизна знань, умінь, їхня різнобічна значущість, парадоксальність понять, фактів, популярність інформації, емоційність викладу, подання інформації через призму бачення викладача, науковця);
- інтегрування змісту навчального матеріалу з іншими темами, навчальними курсами і спецкурсами.

5. Застосування методів, прийомів, засобів, форм організування навчально-пізнавальної діяльності студентів і їхнє творче, цілеспрямоване поєднання, активізація думки студентів, стимулювання їх до критичного та творчого мислення, вияву власної позиції, поглядів, самостійного пошуку і дослідження.

6. Діяльність викладача:

- ставлення до студентів, позитивна установка;
- стиль діяльності та поведінки викладача, його комунікативні вміння, відкритість, щирість, знаходження контакту зі студентами, виявлення педагогічного такту в організуванні взаємодії зі студентами;
- забезпечення дисципліни задля порядку на навчальному занятті.

7. Діяльність студентів:

- ставлення студентів до процесу навчання, застосованих форм, методів організування навчально-пізнавальної діяльності, їхня мотивація;
- ставлення до особистості викладача.

8. Організування міжособистісної взаємодії студентів та розвиток їхніх взаємин:

- створення психологічно комфортного середовища на навчальному занятті;
- застосування різноманітних форм співробітництва, міжособистісної взаємодії студентів (дискусії, діалоги, групові форми, колективна робота тощо).

9. Отримання зворотного зв'язку:

- методи, прийоми організування зворотного зв'язку на кожному етапі навчального заняття;
- перевірка викладачем рівня розуміння, осмислення студентами навчального матеріалу, рівня сформованості їхніх знань та умінь;
- застосування зворотного зв'язку для усвідомлення особливостей діяльності, мислення студентів, мотивації їхнього навчання з метою вдосконалення організування навчальних занять;
- застосування зворотного зв'язку, оцінювання для усвідомлення студентами досягнутих успіхів, перспектив їхнього розвитку;
- об'єктивність оцінювання індивідуальних особливостей навчальної діяльності студентів;
- мотивація оцінок студентів без елементів критики особистості.

10. Загальні висновки (пропозиції і поради щодо підготування і проведення навчальних занять).

5.5. Аналіз професійної компетентності

Метою цього виду індивідуального психолого-педагогічного завдання є виявлення рівня психологічних знань студента, що проявляється у його здатності проаналізувати параметри професійної педагогічної компетентності студента-колеги на практиці. Для виконання завдання необхідно відвідати кілька занять свого колеги. Професійність викладача-практиканта можна охарактеризувати за схемою О. Штепи, що містить різноманітні параметри компетентності (див.: табл. 14).

Таблиця 14

Схема аналізу професійної компетентності викладача-практиканта
(за О. Штепою)

Номер за пор.	Параметри професійної компетентності	Бали	Параметри професійної компетентності
1	2	3	4
1. Педагогічна діяльність викладача-практиканта			
	Ставить розвивальні та виховні задачі поряд з навчальними.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Ставить та реалізує навчальні задачі.
	Володіє варіативною методикою, тобто вибором одного методичного рішення з декількох можливих.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Використовує одноманітні методичні рішення у навчанні.
	Прагне й уміє аналізувати свій досвід.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Уникає самоаналізу.

1	2	3	4
<i>2. Педагогічне спілкування викладача-практиканта</i>			
	Заздалегідь планує комунікативні задачі.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Задачі спілкування під час заняття не планує, покладаючись на ситуації, що виникають стихійно.
	Створює в аудиторії атмосферу довіри, психологічної безпеки; студенти відкриті для спілкування та розвитку	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	У спілкуванні використовує жорсткі методи; керується незаперечним авторитетом викладача; студенти напружені.
	Вважає цінністю особистість кожного студента; поважає їхню гідність, зорієнтований на підтримку.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Студентів сприймає як об'єкт, засіб, перешкоду. Не диференціює власного спілкування, зорієнтований на формальні оцінки.
<i>3. Особистість викладача-практиканта</i>			
	Має стійку професійно-педагогічну спрямованість.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Вважає, що ненадовго затримається на викладацькій діяльності.
	Має позитивну Я-концепцію, спокійний та впевнений.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Постійно невпевнений у собі.
	Працює творчо, застосовує оригінальні прийоми.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Працює головно за типовими методичними розробками.
<i>4. Навченість та самостійність студентів</i>			
	Ставить задачі формування в студентів умінь вчитися, заохочує їхні активні навчальні дії та самоконтроль.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Задачі розвитку, умінь вчитися в студентів не ставить, дає завдання у готовому вигляді, організуючи лише репродуктивну діяльність студентів.
	Розвиває в студентів самостійність та ініціативу.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Самостійність та ініціативу студентів не заохочує.
	Прагне намітити для окремих студентів індивідуальні програми.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Індивідуальний та диференційний підхід мінімальний.
<i>5. Психологічний аспект педагогічної діяльності</i>			
	Може уявити себе на місці студента, поглянути на проблему його очима.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Вважає недоцільним пояснювати проблему з точки зору студента.
	Відверто та щиро виявляє свої думки та почуття у спілкуванні зі студентами.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Жорстко дотримується правил ролі викладача, зорієнтований на формально ділові стосунки та підтримання власного авторитету.
	Динамічний та гнучкий у спілкуванні, звертає увагу на проблеми, що виникають, та прагне їх вирішити.	10 9 8 7 6 5 4 3 2 1	Не гнучкий, не помічає конфліктів, що виникають, не може їх вирішити.

Завдання

до схеми аналізу професійної компетентності викладача-практиканта (магістра)

- На основі спостереження за педагогічною діяльністю викладача-практиканта на занятті оцінити за 10-бальною шкалою кожний з параметрів його професійної компетентності.
- Визначити загальну суму балів за схемою, що свідчитиме про рівень професійної компетентності:
15–45 балів – неприпустимий рівень;
46–75 балів – критичний рівень;
76–120 балів – середній рівень;
121–135 балів – високий рівень;
136–150 балів – рівень майстерності.

3. Проаналізувати яскравість прояву кожного компонента професійної компетентності. В тексті акцентувати увагу на тих параметрах, які потребують корегування або розвитку, а також на позитивних рисах професійної компетентності. Проілюструвати їх декількома короткими прикладами з відкритого заняття, проведеного магістром-практикантом.
4. Сформулювати рекомендації щодо дальшої професійної викладацької діяльності викладача-практиканта.

**Вимоги
до оформлення результатів аналізу професійної компетентності
викладача-практиканта**

1. На титульній сторінці зазначити назву звіту «Аналіз професійної педагогічної компетентності викладача-практиканта», яким було проведено заняття на тему «...». Дані магістра, педагогічну діяльність якого аналізували, подають у такому вигляді:
- прізвище, ініціали;
- група;
- тема аналізованого заняття.
2. Обсяг змістової частини звіту 2–3 сторінки.
3. До звіту додають опрацьовану схему аналізу професійної компетентності викладача.
4. Дані звіту мають бути завірнені підписом автора та керівника практики з місця її проходження.

5.6. Індивідуальне педагогічне завдання

Суть індивідуальної науково-дослідної роботи магістра під час проходження стажувальної педагогічної практики на 5 курсі полягає у перевірці його можливостей як науковця, тому передбачає застосування цілісного спектра дослідницьких умінь, узагальнених у вигляді індивідуального науково-дослідного завдання.

Загалом індивідуальне науково-дослідне завдання є одним з видів самостійної навчальної діяльності студента і забезпечує реалізацію загальної дидактичної мети – розвиток у нього досвіду і вмінь самостійної науково-дослідної діяльності у руслі обраного фаху та оволодіння методиками наукових досліджень.

Навчальна мета індивідуального завдання полягає у тому, щоб студент:

- організував свою пошукову діяльність як самостійний дослідник, котрий сам визначає предмет та об'єкт наукового аналізу, конкретизує їх через мету і завдання, яких досягає обраним ним інструментарієм;
- поетапно розгорнув цілісну логіку наукового пошуку від характеристики актуальності обраної ним проблеми до висунення гіпотези щодо експериментального її доведення або заперечення;
- зіставив у межах визначеної проблеми її теоретичну сутність і наукові трактування та емпіричну, самостійно отриману інформацію;
- випробував свої можливості у напрямку проектування та прогнозування ефективності педагогічно доцільних дій, підходів, необхідних змін елементів навчально-виховного процесу у частині досліджуваної ним проблеми.

Виконуючи індивідуальне науково-дослідне завдання, студент виробляє такі конкретні *науково-педагогічні вміння* (і реалізовує їх у професійній сфері): бачення проблем теорії і практики навчально-виховного процесу і співвіднесення їх з конкретним емпіричним досвідом; висунення педагогічно доцільних ідей, уявне або реальне створення середовища для їхньої реалізації та передбачення можливих наслідків; визначення конкретних кроків щодо

реалізації ідей і послідовності їх впровадження; бачення і здатність робити оптимальний вибір у спектрі методик дослідної діяльності.

Як оптимальні методи емпіричної складової наукового дослідження рекомендовано використовувати, на вибір студента, анкетування, бесіди, інтерв'ю, спостереження, контент-аналіз змісту учнівських (студентських) навчальних, творчих завдань, есе та якісні методи – описово-інтерпретаційний аналіз результатів спостережень і вивченого конкретного досвіду зі свідчень учнів, студентів, вчителів, викладачів, їхніх розповідей тощо.

Структура та етапи виконання навчально-дослідного завдання

1. Визначення актуальної, на думку студента, проблеми навчально-виховного процесу у сучасній вищій школі і формулювання її як *предмета* для наукового пошуку.
2. Уточнення об'єкта дослідження, як області, яка буде піддана науково-педагогічному аналізу.
3. Визначення мети і завдань дослідження.
4. Окреслення теоретичної бази дослідження – поглядів, ідей та концепцій, власних або запозичених у конкретних наукових школах.
5. Висунення гіпотези, що становитиме собою одно- або багатоваріантні способи розв'язання (вирішення, усунення) сформульованої студентом проблеми.
6. Визначення можливих способів розв'язання проблеми.
7. Перевірка одного або кількох способів шляхом аналізу емпіричних даних, отриманих у ході використання обраних студентом методів емпіричного дослідження.
8. Підтвердження або спростування гіпотези.
9. Оформлення результатів, отриманих у ході науково-дослідної роботи, згідно зі стандартними вимогами щодо обраної студентом методики. Обсяг роботи: 15–20 сторінок тексту комп'ютерного набору 12 шрифтом через 1,5 інтервала. У роботі мають бути: 1) титульна сторінка; 2) зміст; 3) вступ, у якому зазначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу дослідження (1 стор.); 4) теоретична частина (аналіз методичних моделей, концепцій (5–6 стор.)) і практична (характеристика методик і технологій дослідження, які засвідчують теоретичні положення) (7–8 стор.); 5) висновки (1 стор.); 6) список використаних джерел (на менше 10 стор.).

Критерії оцінювання

10–9 балів – завдання має наукову новизну, цілісну структуру наукового дослідження з рівноцінним співвіднесенням теоретичної та емпіричної його складових; у ході його виконання були застосовані елементи наукового прогнозування та педагогічного проектування.

8–7 балів – завдання має цілісну структуру, обґрунтовано актуальність проблеми, розв'язання якої репрезентовано на теоретичному і практичному рівнях.

5–6 балів – визначено проблему і завдання дослідження, наведено теоретичні положення та подано окремі результати емпіричного дослідження.

4–3 бали – визначено проблему дослідження й узагальнено результати її теоретичного аналізу у наукових джерелах.

2–1 бал – використано наукові джерела, але щодо заявленої теми індивідуального завдання наведено лише окремі теоретичні положення.

Орієнтовна тематика теоретичних або практичних проблем індивідуального пошукового завдання

I. Дослідження методології викладання навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах шляхом компаративного або контент-аналізу.

1. Мотивація вибору професії у порівняльному аналізі вивчення відповідей студентів перших і останніх курсів.

2. Визначення особливостей зміни навчальних інтересів, зацікавлень та пріоритетів у студентів перших та останніх курсів.
3. Дослідження ставлень студентів до організування навчального процесу на факультетах щодо:
 - а) викладання профільних дисциплін;
 - б) фундаментальних та загальнонаукових дисциплін;
 - в) проходження практик;
 - г) організування контролю та перевірки знань студентів.
4. Вивчення причин неуспішності студентів, що навчаються на:
 - а) негуманітарних (гуманітарних) факультетах;
 - б) двох факультетах (порівняти).
5. Вивчення причин високої успішності студентів з окремих дисциплін.
6. Вивчення причин високої успішності окремих студентів.
7. Аналіз зовнішніх чинників, які зумовлюють успішність (неуспішність) студентів.
8. Вивчення шляхів удосконалення викладання конкретної дисципліни на факультеті (на вибір студента).
9. Визначення рівня розвитку спеціальних фахових чи загальних навчальних умінь та навичок студентів.
10. Дослідження ставлення студентів до навчання, пізнавальної діяльності, знань, навчальних предметів, освітнього закладу тощо.
11. Виявлення чинників, які впливають на розвиток у студентів досвіду самостійної навчально-пізнавальної діяльності.
12. Виявлення й аналіз видів навчально-пізнавальної діяльності, що, на думку студентів і викладачів, сприяють розвитку досвіду самостійної навчально-пізнавальної діяльності.
13. Вивчення ставлення студентів різних факультетів до тестової системи оцінювання залишкових знань з навчальних дисциплін.
14. Вивчення оцінних суджень студентів, досвіду і чинників впливу на їхній власний професійний розвиток і науковий ріст.
15. Вивчення прогностичних уявлень студентів щодо свого наукового і професійного розвитку.
16. Дослідження ставлення студентів до методів, форм організування навчання (способів навчально-пізнавальної діяльності, типів навчальних завдань, форм та типів організування навчальних занять).
17. Виявлення та характеристика труднощів у навчально-пізнавальній діяльності студентів.
18. Дослідження ставлення студентів до самостійної навчальної роботи (колективної навчальної роботи, індивідуальної навчальної роботи, групових навчальних завдань).
19. Дослідження ставлення студентів до змісту і характеру викладання навчальних дисциплін.
20. Дослідження ставлення студентів до проблем організування інклюзивної освіти у вищому навчальному закладі.
21. Дослідження готовності студентів до волонтерської підтримки студентів, які мають особливі освітні потреби.

II. Дослідження особистісно-індивідуального та соціального розвитку студентів.

22. Вивчення ціннісних орієнтацій молоді.
23. Виявлення й аналіз суджень, оцінних уявлень студентів щодо національних та загальнолюдських вартостей.

24. Дослідження рівня розвитку у студентів конкретної особистісної якості (когнітивної, емоційної, вольової).
25. Виявлення і аналіз світоглядних концептів студентів.
26. Вивчення та характеристика ідеалів та цінностей студентської молоді.
27. Визначення мотивів поведінки, діяльності студентів.
28. Дослідження характеру інтересів студентів (духовних, професійних тощо; за вибором студента).
29. Визначення ставлення студентів до України, її майбутнього і їхньої ролі у ньому.
30. Виявлення та аналіз проблем соціальної адаптації студентів.
31. Виявлення й аналіз причин, що зумовлюють конфлікти у студентському середовищі.
32. Дослідження чинників, які, на думку студентів, ускладнюють кризові явища юнацького віку.
33. Дослідження рівня процесу самовиховання у юнацькому віці.
34. Виявлення індивідуальних статевих та вікових характеристик явища самотності у юнацькому віці.
35. Виявлення індивідуальних статевих та вікових характеристик явища кризи ідентифікації у юнацькому віці.
36. Виявлення індивідуальних статевих та вікових характеристик явища кризи пошуку близької людини у юнацькому віці.
37. Виявлення індивідуальних статевих та вікових характеристик явища економічної залежності у юнацькому віці.
38. Виявлення індивідуальних статевих та вікових характеристик явища політичної і громадянської незрілості у юнацькому віці.
39. Виявлення індивідуальних статевих та вікових характеристик явища інфантильності у юнацькому віці.
40. Виявлення індивідуальних статевих та вікових характеристик явища психологічної залежності у юнацькому віці.
41. Дослідження рівня фахової грамотності студентів різних факультетів.
42. Дослідження ставлення студентів до проблеми захисту свого особистого простору.
43. Вивчення особистісних очікувань, прогнозів, часових перспектив у юнацькому середовищі.

III. Дослідження особливостей педагогічної діяльності викладача.

44. Дослідження чинників у роботі педагога, що забезпечують позитивні або негативні, на думку студентів, результати його діяльності.
45. Дослідження чинників педагогічної діяльності, які впливають на характер взаємин між викладачем та студентами.
46. Виявлення та аналіз причин конфліктів між викладачами та студентами.
47. Дослідження ціннісних орієнтацій сучасного викладача.
48. Виявлення та аналіз труднощів у викладацькій діяльності.
49. Дослідження характеру прояву педагогічного впливу та порушення педагогічного такту у сучасному навчально-виховному закладі.
50. Вивчення та аналіз особливостей педагогічного спілкування сучасного викладача.
51. Виявлення і характеристика засобів, прийомів емоційного впливу викладача на студентів.
52. Дослідження особливостей педагогічної майстерності сучасного викладача.
53. Порівняльний аналіз процесу і результатів діяльності викладачів.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: Підручник для студ., аспір. та молодих викладачів навч. закладів. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
2. Болюбаш Я.Я. Організування навчального процесу у вищих закладах освіти. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с.
3. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К. : Вересень, 1996. – 129 с.
4. Василюк А., Пахотінський Р., Яковець Н. Сучасні освітні системи: навч. посіб. – Ніжин : Вид-во НДПУ, 2002. – 140 с.
5. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: метод. посібник для студентів магістратури. – К. : Центр навч. літератури, 2003. – 316 с.
6. Ковальчук Л.О. Основи педагогічної майстерності: навч. посібник. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 608 с.
7. Ковальчук Л.О. Практикум з педагогіки: навч. посібник. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 253 с.
8. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. – К. : Знання, 2005 – 486 с.
9. Лозинська Н.Б. Адаптація студентів до навчання в університеті та випускників до педагогічної діяльності : монографія. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 166 с.
10. Мистецтво бути викладачем: практ. посібник. – К. : Консорціум, 2003. – 144 с.
11. Мишишин І.Я. Студент як суб'єкт педагогічної взаємодії у вищій школі : навч.-метод. матеріали до вивчення теми «Суб'єкти педагогічної взаємодії у вищій школі» з курсу «Педагогіка вищої школи». – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 56 с.
12. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
13. Науково-практичні аспекти організування навчальної і методичної роботи в університеті / за заг. ред. В.П. Шевченко. – Донецьк, 2004. – 256 с.
14. Наумовець А. Г. Ви віч-на-віч з аудиторією... – К. : Наук. думка, 2003. – 55 с.
15. Оформлення навчальних матеріалів: метод. посібник. / уклад.: І.П. Челюканов, М.Г. Ключко. – К. : Київ. міжнар. ун-т цивільної авіації, 1995. – 36 с.
16. Пащенко М.І., Мішкурова В.Ф., Середняцька О.М. Технологія використання активних методів навчання. – К. : Наук. світ, 2003. – 94 с.
17. П'ятакова Г.П., Глотов О.Л. Інтерактивні методики та специфіка їх застосування у вищій школі: навч.-метод. посібник. – Тернопіль, 2002. – 20 с.
18. Рудницька О.П., Болгарський А.Г., Свистельнікова Т.Ю. Основи педагогічних досліджень. – К. : Експрес-об'ява, 1998 – 143 с.
19. Руднева Т.И. Методология и методика педагогического исследования. – Самара, СФ МГПУ, 2002. – 40 с.
20. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2000. – 210 с.
21. Тєслєук В.М., Лузан П.Г., Шовкун Л.М. Основи педагогічної майстерності: навч. посібник. – К. : ДАККіМ, 2010. – 244 с.

22. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе: методология, цели и содержание, творчество: уч. пособие. – М. : Академия, 2002. – 224 с.
23. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: учеб. пособ. для вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.
24. Шляхтун П.П. Методика викладання соціально-гуманітарних дисциплін: навч. посібник. – К. : ВУ Академія, 2011. – 224 с.

ЗРАЗКИ ОФОРМЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЇ

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ ЗВІТНИХ ДОКУМЕНТІВ

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Географічний факультет

Кафедра (факультету).....
Кафедра загальної та соціальної педагогіки

ПЛАН-КОНСПЕКТ

Семінарського (лекційного) заняття на тему:

.....

Проведеного в групі ...
(дата, місяць, рік)

Склав(-ла)

студент(-ка) групи
Прізвище, ініціали

Перевірили:

(вказати керівників
від кафедри факультету та
кафедри педагогіки)

АНАЛІЗ

навчального заняття на тему..... (вказати тему):
проведеного у..... (вказати групу, курс, факультет)

Виконано

Студентом
(прізвище, ініціали)
.....курсу
.....факультету

Перевірив:

(вказати керівника
від кафедри педагогіки)

ЗАЛІКОВИЙ ЛИСТ РЕЗУЛЬТАТІВ АСИСТЕНТСЬКОЇ ПРАКТИКИ

Магістранта(-ки) V курсу географічного факультету _____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Місце проходження практики _____

1. ЗАЛІКОВІ ЗАНЯТТЯ							ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ
Номер за пор.	Дата проведення	Група	Тема заняття	Шкала 0–20 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
2							
2. ІНДИВІДУАЛЬНЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ЗАВДАННЯ							
Номер за пор.	Тема пошукового завдання			Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							

3. КОНСПЕКТИ ЗАЛІКОВИХ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ							ЗАХІСТ ПРАКТИКИ
Номер за пор.	Дата проведення	Група	Тема заняття	Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							
2							
4. РОЗРОБЛЕННЯ ПЛАНУ-КОНСПЕКТУ ЛЕКЦІЇ							
Номер за пор.	Тема заняття			Шкала 0–10	Хто оцінював	Підпис	
1							
5. РЕЦЕНЗІЯ ВІДВІДАНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАНЯТТЯ							
Номер за пор.	Дата проведення	Група	Тема заняття	Шкала 0–10	Хто оцінював	Підпис	
1							
6. ОЦІНКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ							
Номер за пор.	Оцінка професійної компетентності			Шкала 0–10 б	Хто оцінював	Підпис	
1							

Загальна сума балів _____

Практика оцінена керівником від базової кафедри

на: «_____» _____ (оцінка; підпис, посада, прізвище та ініціали)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асистентська педагогічна практика студентів (освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»). Робоча програма та інструктивні матеріали /уклад. Д.Д. Герцюк, Л.О. Ковальчук, Т.В. Равчина, С.Б. Цюра. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 56 с.
2. Бутенко Н.Ю., Грущенко Л.М. Педагогічна практика: підготовка та реалізація: навч. посібник / за ред. Н.Ю. Бутенко. – К. : КНЕУ, 2005. – 184 с.
3. Дербеньова А.Г. Ефективний урок. Поради досвідченого вчителя. / Педагогічна академія. Методичний додаток до журн. «Географія». – Х. : Основа, 2011. – С. 1–16.
4. Кожевникова Т.А. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя географии в процессе подготовки и проведения педагогической практики : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Кожевникова Татьяна Александровна. – Мурманск, 2006. – 152 с.
5. Методичні вказівки до виконання завдань психолого-педагогічної практики для студентів 4 та 5 курсів непсихологічних спеціальностей. ЛНУ імені Івана Франка, філософський факультет, кафедра психології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/praktyka_dla_nepsychologiv.pdf
6. Педагогічна практика студентів: Інструктивні матеріали / уклад. Д.Д. Герцюк, Т.В. Равчина, С.Б. Цюра, Х.П. Мазепа. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 79 с.
7. Мышинская Р.П., Щенев В.А. Педагогическая практика студентов по географии в средней школе: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по геогр. спец. – М. : Просвещение, 1983. – 144 с.

Навчальне видання

ПЕДАГОГІЧНА ТА АСИСТЕНТСЬКА ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ

Навчально-методичний посібник

Редактор *Макітринська Л.М.*
Технічний редактор *Сеник С.З.*
Коректор *Галечко Н.В.*
Комп'ютерне верстання і дизайн *Дикий І.В.*

Формат 60х84/8. Умовн. друк. арк. 15,75
Тираж 300 прим. Зам.

ВИДАВЕЦЬ ТА ВИГОТОВЛЮВАЧ
Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1
м. Львів, 79000

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3059 від 13.12. 2007 р.

Видруковано з готових діапозитивів
ДП Прінт Сервіс, м. Київ

